

Алла Богуш
Надія Луцан

**МОВЛЕННЄВО-ІГРОВА
ДІЯЛЬНІСТЬ
ДОШКІЛЬНИКІВ**

*Мовленнєві ігри,
ситуації,
вправи*

ЗМІСТ

ПЕРЕДНЄ СЛОВО.....	4
ЧАСТИНА I. Мовленнєво-ігрова діяльність дітей дошкільного віку.....	9
Взаємозв'язок ігрової, мовленнєвої діяльності і спілкування на етапі дошкільного дитинства.....	9
Види і класифікація дитячих ігор.....	27
Види словесних ігор.....	41
Вербальні ігри.....	52
Репродуктивні вербальні ігри.....	53
Вербальні творчі ігри.....	58
Ігрові мовленнєві ситуації.....	70
Ігрові мовленнєві вправи.....	78
ЧАСТИНА II. Мовленнєві ігри, ігри-заняття, мовленнєві вправи.....	87
Діалогічне мовлення.....	87
Монологічне мовлення. Розвиток діалогічного мовлення і збагачення словника дітей лексикою українських народних ігор.....	106
Ігри і вправи з формування граматичної правильності мовлення.....	156
Мовленнєві ігрові вправи.....	206
Список використаних джерел.....	230
Додаток.....	

ПЕРЕДНЕ СЛОВО

Розвиток мовлення дітей дошкільного віку є однією зі стрижневих проблем сучасної дошкільної лінгводидактики. Її актуальність зумовлюється пріоритетними напрямами Національної доктрини розвитку освіти України у XXI столітті, Законів України "Про освіту", "Про дошкільну освіту", "Комплексними заходами щодо всебічного розвитку і функціонування української мови", спрямованими на модернізацію дошкільної освіти, оновлення змісту, вдосконалення форм, методів і технології навчання дітей рідної мови, розвитку культури мовлення та мовленнєвого спілкування.

Мовленнєве спілкування є одним із перших видів діяльності, яким дитина оволодіває в онтогенезі; воно є універсальною умовою розвитку особистості в період дошкільного дитинства. У процесі різнопланового спілкування в ігровій діяльності дитина пізнає природний, предметний і соціальний світ, що її оточує, в його цілісності й різноманітності; формує і розкриває свій власний внутрішній світ, свій образ "Я"; засвоює і створює культурні цінності, виступаючи при цьому активним суб'єктом взаємодії. Базовий компонент дошкільної освіти визначає кінцевою метою мовленнєвого розвитку випускника дошкільного закладу сформованість у нього комунікативної компетенції. Мовленнєвий розвиток дитини є головним інструментом, за допомогою якого вона встановлює контакт з довкіллям і завдяки якому відбувається соціалізація дитини. Водночас, як засвідчує практика, поширення комп'ютеризації, телебачення та інших технічних засобів, які стали доступними і дітям дошкільного віку як у сім'ї, так і в дошкільних закладах, обмежують безпосереднє спілкування дітей з іншими мовцями, внаслідок чого збагачується їхня пізнавальна сфера і водночас гальмується мовленнєва. Зазначимо, що мовленнєва компетенція є однією з провідних базисних характеристик особистості, що формується на етапі дошкільного дитинства. Своєчасний і якісний розвиток мовлення - важлива умова повноцінного мовленнєвого розвитку випускника дошкільного навчального закладу.

Важливе місце в системі засобів розвитку мовлення дошкільників посідає гра. Її вплив на виховний процес дітей було розкрито в роботах педагогів-класиків (А.Я.Каменський, С.Ф.Русова, В.О.Сухомлинський, К.Д.Ушинський та ін.), психологів (Ю.А.Аркін, М.Я.Басов, П.П.Блонський, Л.С.Виготський, Н.Д.Виноградов, Д.Б.Ельконін, С.Л.Рубінштейн, Д.Н.Узнадзе та ін.), сучасних педагогів (Л.В.Артемова, А.К.Бондаренко, Г.І.Григоренко, Р.І.Жуковська, В.Г.Захарченко, Т.О.Маркова, Д.В.Менджерницька, О.І.Сорокіна, О.П.Усова, Г.С.Швайко, К.І.Щербакова та ін.). Зазначимо, що хоча проблема гри завжди була в центрі уваги педагогічної науки, однак її лінгвістичний аспект щодо розвитку мовлення розглядався лише у зв'язку з дослідженням сюжетно-рольової гри (В.Г.Захарченко). Аспекти ж ігрового потенціалу у процесі формування мовленнєвих навичок дошкільників залишаються поза увагою науковців. Психологи розглядають гру як діяльність, що відображає дійсність шляхом активного її перетворення (Ю.А.Аркін, Л.С.Виготський, Н.Д.Виноградов, О.М.Леонтьєв, О.Р.Лурія, Д.Б.Ельконін, С.Л.Рубінштейн та ін.). У ході гри діти мають можливість діяти, конкретні дії зумовлюють мовленнєву активність дошкільника і водночас спрямовують розвиток, гри. Це перехідна, проміжна ланка між повною залежністю мовлення від речей і предметних дій та свободою слова. Психолінгвістичний компонент проблеми мовленнєво-ігрової діяльності розкривається у працях Є.М.Верещагіна, І.О.Зимньої, О.О.Леонтьєва, О.Р.Лурії, І.О.Синиці, О.М.Соколова та ін. Він ґрунтується на уявленнях про структуру мовленнєвої діяльності та різноманітні психофізіологічні механізми породження мовлення, що забезпечують реалізацію мовленнєвого акту на знайомому матеріалі з використанням комунікативно спрямованих одиниць висловлювання.

У межах лінгвістичного підходу вчені визначають процес використання у мовленнєвому спілкуванні ігрових ситуацій як стилістично нейтральних, що набувають образного потенціалу шляхом актуалізації їх значень, семантичного зрушення, внесення до них емоційно-естетичних

нашарувань, що досягаються здебільшого на лексико-семантичному рівні (Е.О.Барінова, Б.М.Головін, І.І.Ковалик, І.С.Збарський та ін.).

Лінгводидактичний аспект означеної проблеми знайшов своє практичне втілення у низці дисертаційних досліджень останніх років (О.П.Аматьєва, Л.І.Березовська, В.Г.Захарченко, К.Л.Крутий, Б.Ф.Контаутене, С.В.Ласунова, Н.І.Луцан, Н.В.Савінова, С.К.Хаджирадєва та ін.). Доведено, що здатність дитини використовувати в ігрових ситуаціях мовленнєві висловлювання позитивно впливає на емоційно чуттєву сферу їхньої життєдіяльності і водночас максимально активізує мовлення дітей.

Завдяки розвитку спілкування і пізнання у процесі навчання і виховання, їх взаємодії і злиття у різноманітних формах виникає на їх основі така "синтетична" форма діяльності, як ігрова (Б.Г.Ананьєв). В ігровій діяльності відбувається пошук предметів - заміників і символічне зображення предметних дій, що передають характер відносин між людьми, форми і типи їхнього спілкування. Ігрова діяльність тренує знакову функцію: заміщення знаками і знакові дії. Ігрова діяльність виступає засобом пізнання культури свого народу, його традицій, обрядів, звичаїв. Відтак, у дитячих іграх яскраво відображується взаємозв'язок національної культури народу і його мови, взаємозв'язок пізнання, спілкування і діяльності дитини, що і становить сутність мовленнєво-ігрової діяльності.

Мовленнєво-ігрова діяльність – це діяльність, що вимагає використання набутих раніше знань, мовленнєвих умінь і навичок у нових зв'язках і обставинах. У цій діяльності діти, на основі набутих уявлень про предмети, уточнюють і поглиблюють свої знання. Основою для мовленнєво-ігрової діяльності є сформовані уявлення про побудову ігрового сюжету, різноманітні ігрові дії з предметами, засвоєні мовленнєві вміння і навички. Як форма навчання дітей, мовленнєво-ігрова діяльність виконує пізнавальну і розважальну функції. Однією з найважливіших функцій ігрової діяльності є функція мовленнєвого спрямування. Мовленнєво-ігрові дії гравців спрямовані на інших учасників гри. У процесі гри дитина користується як

діалогічним, так і монологічним мовленням. Саме в ігровій діяльності яскраво виявляється образність і виразність дитячого мовлення, в якому поєднуються мовні і немовні засоби виразності. Мовленнєво-ігрові дії виступають і засобом творчого мовленнєвого самовираження (Л.І.Березовська). Як самостійний вид діяльності, мовленнєво-ігрова діяльність - це процес, що ґрунтується на інтересі дитини до гри, її правил і дій. У кінцевому результаті мовленнєво-ігрова діяльність спрямована на розвиток і вдосконалення мовлення дітей.

В українській дошкільній педагогіці в останні роки видано декілька збірок ігор для дітей дошкільного віку (Л.В.Артемова, 1995, К.Л.Крутій, 2000, Н.І.Луцан, 1992, О.Ю.Яницька, 1992.), у яких зібрані тематичні ігри з певного розділу програми чи подано різноманітні ігри для дітей. Водночас в Україні не видавалися до цього часу ігри для розвитку різних аспектів мовлення.

У першій частині посібника подано характеристику мовленнєво-ігрової діяльності дітей, взаємозв'язок різних видів діяльностей, види і класифікацію мовленнєвих ігор і вправ, У другій частині представлено різні види мовленнєвих ігор і вправ.

Посібник адресовано педагогам дошкільних навчальних закладів, студентам, магістрантам та аспірантам педагогічних коледжів, інститутів та університетів.

Частина 1

МОВЛЕННЄВО-ІГРОВА ДІЯЛЬНІСТЬ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Взаємозв'язок ігрової, мовленнєвої діяльності та спілкування на етапі дошкільного дитинства

Усе життя дитини проходить у різних видах діяльності, які перетинаються і взаємодіють. За словниковими джерелами, взаємодія тлумачиться як "спів дія, спів діяння", "взаємний зв'язок між предметами в дії, а також погоджена дія між, ким, - чим - не будь" [68: 259].

Взаємодія - це взаємний зв'язок різних видів діяльності, що супроводжують життя дитини і в яких дитина діє і живе: ігрова, образотворча, пізнавальна, художня, музична, мовленнєва, комунікативна, навчально-мовленнєва, художньо-мовленнєва, навчальна, побутова, трудова тощо, (див. схему 1).

Характеризуючи психічний розвиток дитини, зауважує О.М.Леонт'єв, ми, відповідно, "повинні розпочинати з аналізу її діяльності, оскільки ця діяльність будується на конкретних умовах життя. Життя або діяльність як ціле, не будується механічно з окремих типів діяльності. Деякі типи діяльності є провідними на певній ступені, мають велике значення для наступного розвитку індивіда, інші - менш важливі. Одні - відіграють головну роль у розвитку, інші - допоміжну. У зв'язку з цим можна сказати, що кожний ступінь розвитку характеризується певним ставленням дитини до дійсності, що є провідною на цьому етапі і визначеним провідним тилом діяльності" [54: 193].

Проблема місця різних видів діяльностей у психічному розвитку дитини достатньо повно представлена в дитячій сучасній психології (Л.І.Божович, Л.С.Виготський, О.В.Запорожець, В.К.Котирло, О.М.Леонт'єв, Д.Б.Ельконін). За їхніми даними, перехід від одного вікового розвитку до іншого пов'язаний зі зміною одного виду провідної діяльності іншим.

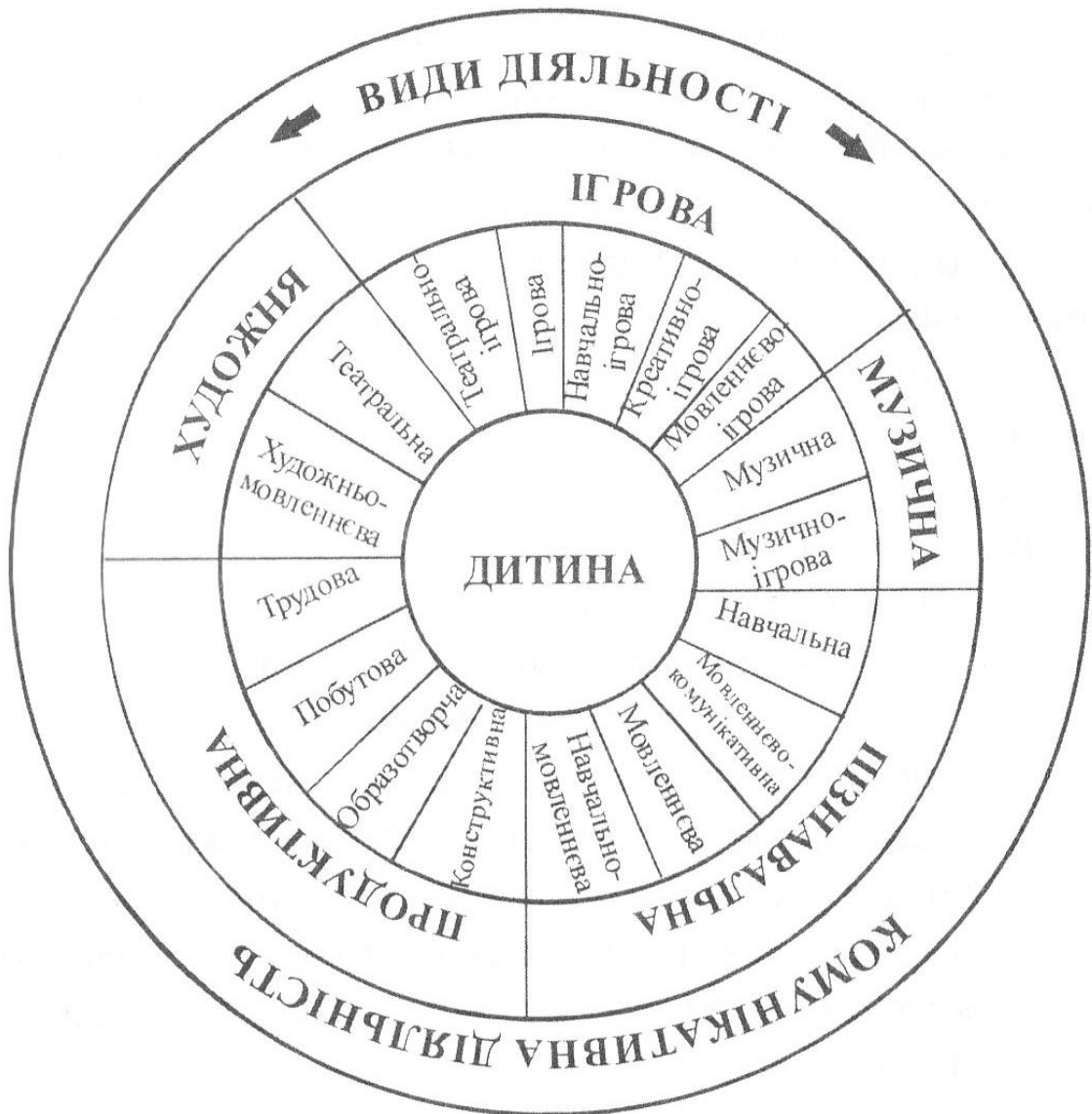
Дієві стосунки дитини з довколишнім середовищем можуть бути пасивними або активними. Пасивна діяльність не сприяє успішному розвитку. В активній діяльності дитина не тільки маніпулює, перетворює дії інших, а й володіє власними діями, самостійно виконує доступні за віком завдання. Кожному вікові, як своєрідному і якісно специфічному періоду життя, відповідає певний тип провідної діяльності. Їх зміна характеризує і зміну вікових періодів, а наступність підтверджує єдність психічного розвитку людини.

Сутність, зміст і характеристику провідної діяльності дав О.М.Леонтьєв [55]. За його словами, провідною діяльністю ми називаємо не ту діяльність, яка найчастіше зустрічається на цьому етапі розвитку дитини. Провідною діяльністю "ми називаємо таку діяльність, у зв'язку з розвитком якої відбувається найважливіші зміни у психіці дитини і в середині якої розвиваються психічні процеси, які готують перехід дитини до нового вищого ступеня її розвитку" [55: 473]. Провідна діяльність, за Д.Б.Ельконіним, це та діяльність, у середині якої зароджуються і виникають нові види діяльності. Кожний період характеризується своїм видом провідної діяльності. Д.Б.Ельконіним був відкритий закон чергування, періодичності різних типів діяльності: за діяльністю одного типу, що характеризується формуванням потребнісно-мотиваційної сфери особистості, йде діяльність іншого типу, в якій відбувається оволодіння новими способами діяльності. Водночас академік О.В.Запорожець зауважує, що не можна абсолютизувати провідну діяльність, оскільки розвиток дитини залежить і від інших "специфічно дитячих" (термінологія О.В.Запорожця) видів діяльності, як-от: образотворчої, конструктивної, художньо-мовленневої тощо.

Розвивальна роль усілякої змістової і педагогічно-доцільної діяльності полягає у тому, що вона є певною формою практики, тобто носить практично-продуктивний характер. Розвиток дитини-дошкільника, у свою чергу, залежить від того, наскільки раціонально поєднуються у її житті різні

види діяльності, наскільки дитина є активною у процесі виконання цих видів діяльності [62].

Схема 1 Взаємодія діяльностей у дитячому віці

Засвоєння нових дій збільшують можливості дитини і слугують передумовою для появи нових видів діяльності. Проте засвоєння нових дій зовсім не обов'язково призводить до нового виду діяльності. Перехід до

нового провідного виду діяльності залежить від усієї системи умов . Життя дитини, а не тільки від того, чого навчить малюка дорослий.

Отже, діяльність дитини дошкільного віку не вичерпується тільки провідними її видами (див. схему 1). Поряд з ними з'являються інші види діяльності, кожна з них робить свій внесок у психічний розвиток дитини. У віці з трьох до семи років засвоюються такі види діяльності дошкільника, як-от: образотворча: малювання, ліплення, аплікація, конструювання; трудова; побутова; художня: театральна, художньо-мовленнєва; ігрова: театральньо-ігрова, креативно-ігрова, навчально-ігрова, мовленнєво-ігрова; музична: музично-ігрова; пізнавальна: мовленнєва, навчальна, навчально-мовленнєва; комунікативна діяльність: мовленнєво-комунікативна.

Німецькі вчені (Б.Крафт і К.Менг) ввели в науковий обіг термін "інтерація", під яким вони розуміють взаємопроникнення і взаємозв'язок різних видів діяльності дитини у процесі її комунікації з іншими людьми [48].

У складній системі взаємодії діяльностей за функціональними ознаками можна назвати пріоритетними такі види, як пізнавальна, ігрова, мовленнєва і комунікативна, оскільки вони супроводжують усі види діяльності дитини. Одним із аспектів інтераційного підходу до діяльності дошкільника є те, що мовлення завжди входить у будь-яку інтелектуальну чи практичну діяльність. Водночас стосовно дітей дошкільного віку серед пріоритетних, стрижневих і взаємопов'язаних без сумніву є ігрова діяльність. Відтак, вивчення розвитку мовлення дітей дошкільного віку повинно відбуватись насамперед у контексті гри, в ігровій діяльності. За словами В.І.Яшиної, характером ігрової діяльності визначаються "функції, зміст і засоби спілкування дитини з довкіллям" [93: 184].

Гра є інтерактивною, оскільки для того, щоб грати, дитина повинна взаємодіяти з різними предметами та іншими особами. Вона повинна впливати на цю особу або предмет, реагувати на зміни, які вона викликає. Ця діяльність є взаємною, навіть, предмети "реагують", коли з ними грають.

Дитина, яка пасивно дивиться або слухає, не грає. Гра є вільною, спонтанною і невимушеною. Для того, щоб грати, дитина повинна бажати робити те, що вона робить. Вона може сама обирати собі види діяльності або ж зони можуть бути запропоновані вихователем, проте дитина повинна робити це вільно.

Гра є відкритою, образною, виразною, творчою, різноманітною. У дитячій грі немає правильних чи неправильних відповідей. У найкращому варіанті немає також переможців і переможених. Коли діти грають, вони зайняті процесом, де все, що вони роблять (якщо це не завдає шкоди їм та оточуючим), є прийнятним і робить внесок до цінності цієї діяльності. Дитина, яка уявляє себе твариною, - грає; дитина, яка складає на комп'ютерній програмі картинки тварин, може не грати.

Водночас тільки грою діяльність дитини не обмежується. Як компонент мовленнєво-ігрової діяльності, гра в поєднанні з навчанням і мовою, є засобом всебічного розвитку дитини. У зв'язку з цим мовлення та гра виконують низку функцій. Розглянемо їх.

Освітня функція полягає у тому, що гра тісно пов'язана з навчанням, оскільки в ній відбувається важливий процес набуття знань, який активізує розумові здібності дитини, її уяву, пам'ять, увагу. Цікава гра підтримує розумову активність дитини. Зміст ігор формує у дітей адекватне ставлення до явищ суспільного життя, природи, предметів довкілля, систематизує і поглиблює знання. За допомогою ігор вихователь привчає дітей самостійно мислити, використовувати отримані знання у різноманітних умовах у відповідності з поставленими завданнями. Активність дитячого мислення є головною передумовою свідомого ставлення дитини до набуття знань, встановлення партнерства у грі, домовленості між гравцями, що вимагає, у свою чергу, добре розвиненого мовлення.

Виховна функція гри полягає у формуванні моральних уявлень про бережливе ставлення до довкілля і норми поведінки, позитивні і негативні риси особистості. Вона сприяє формуванню моральних почуттів,

благородних прагнень, навичок колективного життя, створення між дітьми відносин, які ґрунтуються на дружбі, справедливості, відповідальності перед товаришами. У вихованні цих якостей особлива роль належить змісту і правилам гри. Чим глибше дитина занурюється у зміст гри, тим більший вплив вона має на неї. Завдяки правилам гри відкриваються великі можливості для виховання у дітей уміння підпорядковувати свою поведінку нормам співжиття і спілкування з людьми, які її оточують. Зміст правил чітко визначає спосіб дії і поведінки дітей. Правила стають моральними нормами, які регулюють взаємини дітей. Необхідність дотримання правил в умовах колективної гри спонукає кожну дитину співвідносити свої дії з діяльністю інших гравців, сприяє вихованню спільних інтересів, а тому є важливою умовою формування суспільних рис у поведінці дітей. До того ж у процесі гри діти засвоюють лексику морально-етичної спрямованості.

Естетична функція гри і мовлення реалізується шляхом використання в іграх текстів віршів, пісень, примовок, лічилок, мирилок, загадок. Діти відчують красу, виразність і образність українського мовлення, запам'ятовують тексти ігор, що сприяє збагаченню їхнього мовлення.

Народні ігри виконують також історичну функцію. Це національний скарб, що єднає минулі покоління з сучасністю у єдине ціле. Окремі з них своїм походженням сягають у глибину віків, інші - виникли набагато пізніше. Чимало з них свідчать про трудову основу народної поетичної творчості взагалі. Ігри, що виникли з прадавніх часів, розвивались, убирали риси різних суспільних формацій, життєвих укладів. Проте водночас вони зберегли й ознаки свого давнього походження. Найдавніші за походженням є хороводні ігри, що колись були частиною кожного календарного обряду. До того ж кожна календарна гра супроводжується яскравою народною мовою.

Розважальна функція гри реалізується у створенні позитивного настрою, сприятливої атмосфери. Вона урізноманітнює цей вид діяльності, зумовлює певні почуття, емоційні переживання, впливає на поведінку дітей. Діти

імітують рухи героїв, виражаючи своє ставлення до них. Гра є своєрідним "регулятором" поведінки і спонукає дітей до активної діяльності.

Експресивна функція - це функція вираження дитини у грі за допомогою мови і рухів внутрішнього світу дитини, емоційна насиченість і забарвленість мовлення індивідуально кожного гравця.

Культуросна функція означає, що розвиток культури започатковується з розвитку мовлення людини, яке реалізується у різних видах дитячих ігор.

Контактновстановлювальна функція - гравець готує свого співрозмовника до сприйняття інформації для подальшої гри.

Однією з найважливіших функцій ігрової діяльності є *функція мовленнєвого спрямування*. Мовленнєво-ігрові дії гравців спрямовані на інших учасників гри. У процесі гри дитина користується як діалогічним (діалог, трилог, полілог), так і монологічним мовленням. Саме в ігровій діяльності яскраво виявляється образність і виразність дитячого мовлення, в якому поєднуються мовні і немовні засоби виразності. Мовленнєво-ігрові дії виступають і засобом творчого мовленнєвого самовираження. Усі ці функції тісно взаємозв'язані і виступають у єдності і взаємозв'язку в мовленнєво-ігровій діяльності.

Оволодіння діяльністю охоплює такі взаємопов'язані між собою базисні властивості особистості: ініціативність, активність, свободу вибору і відповідальність. Дитина усвідомлює себе як індивідуальність тоді, коли може здійснити діяльність за своєю ініціативою й уявити собі її наслідки. Це дитина може зробити тільки завдяки мовленню, яке супроводжує всі види діяльності. У грі дитина спілкується з іншими її учасниками. Гри мовчазної не буває. Відтак, М.І.Лісіна в результаті довготривалих досліджень дійшла висновку про наявність ще одного виду провідної діяльності - спілкування, яке супроводжує ігрову та інші види діяльності, її погляд на діяльність спілкування як провідний вид підтримують і такі вчені, як, Б.Г.Ананьєв, О.О.Бодальов, Т.В.Драгунова, Д.Б.Ельконін, Р.А.Максимова, Т.Ф.Федотова та ін.

Психологи розуміють спілкування (О.О.Бодальов, Р.А.Максимова, Т.Ф.Федотова) як один з видів людської діяльності, в ході якої відбувається пізнання фактів дійсності і формується суб'єктивне відношення до неї. Мовленнєве спілкування - одна з найбільш складних і досконалих форм спілкування. За М.І.Лісіною, спілкування - це "взаємодія людей, спрямована на узгодження і об'єднання їхніх зусиль з метою встановлення відносин, контакту і досягнення загального результату" [89: 11]. Спілкування як і будь-який інший вид діяльності має мотиви, предмет, зміст, засоби, результат. Предметом спілкування є інша людина, партнер, який одночасно виступає і суб'єктом спілкування. Потреба спілкування визначається як бажання і прагнення людини до пізнання, оцінки інших. Мотивами можуть бути якості партнера, що стимулюють спілкування. Для досягнення ефективності спільної діяльності необхідно, щоб її учасники правильно розуміли і оцінювали себе і своїх партнерів. Суб'єктивне переживання, потреба спілкування відчувається як інтерес до інших людей, спільних дій (бажання розповісти, домовитись у грі)[51].

Дія у діяльності спілкування виступає одиницею комунікативної діяльності, цілісним актом комунікації. Дії, у свою чергу, утворюють складні структури - засоби спілкування. О.М.Леонтьєв поділяє їх на три категорії: експресивно-мімічні (погляд, міміка, експресивні жести, пози, емоційні вокалізації); предметно-ділові (локомоції і предметні дії, що включають наближення до об'єкта і відхід від нього, маніпуляції предметом, пропозиція іграшки, притягування чи відштовхування індивіда, пошук контакту або бажання уникнути його); мовленнєві (репліки, запитання, відповіді) [51]. І останній компонент - продукт спілкування. Це відображені у свідомості якості і властивості партнерів у спілкуванні. Результатами спілкування є взаємовідносини партнерів і створення образу себе і партнера, які регулюють подальше спілкування.

Отже, спілкування передбачає узагальнення і розвиток словесного значення. Вищі, притаманні людині форми психічного спілкування можливі

тому, що людина з допомогою мислення узагальнено відображає дійсність. Як бачимо, спілкування спрямоване на задоволення важливої духовної потреби людини, потреби у спілкуванні, прагненні до пізнання себе та інших особистостей, яке реалізується у мовленнєвих оцінках, судженнях і висловлюваннях. Засобами спілкування є вербальні (мовлення) і невербальні (експресивно-мімічні - посмішка, поза, жести, рухи, міміка) предметні дії, які так яскраво виявляються в ігровій діяльності дітей дошкільного віку. Процес спілкування складається з таких його складових: соціально-перцептивна - сприймання і розуміння іншої людини; інтерактивна - міжособистісна взаємодія і комунікативна - передавання інформації. Усі компоненти спілкування реалізуються в ігровій діяльності дитини. Ступінь їх реалізації залежить від типу спілкування і віку дитини. М.І.Лісіна вивчила генезис і визначила етапи становлення спілкування у його взаємозв'язку з розвитком і становленням мовлення у дітей, як-от: підготовчий (довербальний розвиток спілкування, відсутність мовлення); етап виникнення мовлення; етап розвитку мовленнєвого спілкування (від появи слів до кінця дошкільного віку) [69].

Вчена виокремила і форми спілкування як провідної діяльності дітей впродовж дошкільного віку. За її даними, в дитини до 7 років змінюється 4 форми спілкування з дорослим. А саме: - емоційне, ситуативно-особистісне (1 рік життя); - ситуативно-ділове (ранній вік); - позаситуативне пізнавальне спілкування (молодший і середній дошкільний вік); - позаситуативно-особистісне (старший дошкільний вік) [69: 28].

Під формою спілкування розуміють комунікативну діяльність іт певному етапі її розвитку, що характеризується такими параметрами: час виникнення певної форми спілкування; — місце, яке вона посідає у житті дитини; — головний зміст потреби, що задовольняється дітьми в ході спілкування; - провідні мотиви, що спонукають дитину до спілкування; основні засоби спілкування, з допомогою яких здійснюється комунікація з іншими людьми [69: 29]. За М.І.Лісіною, провідним засобом комунікації у продовж

дошкільного віку виступає мовлення, яке перебуває у складних взаємовідносинах з іншими видами діяльності і обумовлює їх розвиток і становлення. Водночас виникнення нових видів діяльності і нових відносин з однолітками і дорослими приводить до подальшої диференціації функцій і форм мовлення.

М.І.Лісіна обґрунтовує ще одне важливе положення. Автор зазначає, що з віком діти все більше оволодівають довільною регуляцією мовлення і це складає важливу умову їхнього навчання у дошкільному закладі. Мовленнєва діяльність після цього може розвиватися далі у відносній незалежності від безпосереднього процесу спілкування дитини. Та своїм корінням мовленнєва діяльність входить у діяльність спілкування [69]. Така взаємодія спілкування і мовлення дала підставу вченим (А.М.Богущ, Т.О.Піроженко та ін.) виокремити такий вид, як комунікативно-мовленнєву діяльність [11].

Під комунікативно-мовленнєвою діяльністю ми розуміємо - цілеспрямований процес мовленнєвої взаємодії дітей у системах: "вихователь-діти", "діти-вихователь", "діти-діти", встановлення і підтримка контактів з іншими мовцями з допомогою мови і немовних засобів у процесі безпосереднього спілкування (обмін інформацією, досвідом, уміннями, навичками, результатами діяльності), спрямованого на підтримку розмови, тобто на сам комунікативний акт.

На взаємозв'язок комунікативно-мовленнєвої та ігрової діяльності вказують такі вчені, як М.А.Аріян, Л.С.Виготський, О.М.Леонтьєв, О.О.Леонтьєв та ін. За словами О.О.Леонтьєва, мовлення не є повністю незалежною діяльністю: "воно завжди входить в іншу діяльність" [51: 26], в тому числі, і в ігрову. У процесі навчання мови дітей методом ситуативних ролей передбачається певна ігрова мовленнєва діяльність, коли діти реагують на ситуацію, обстановку, введення у гру, відповідно прийнятої на себе ролі [77: 62].

З'ясуємо відмінність ігрової діяльності від ігрового методу (гри, як засобу стимулювання активності дітей в інших видах діяльності). Ця різниця

полягає у тому, що в ігровій діяльності мета гри лежить у ній самій (гра заради гри). Прямим її продуктом є задоволення, а непрямим – самовиховання. У грі, як методі, мета перебуває за межами поданої ігрової ситуації і результат ігрової дії виражається у вигляді нових знань. Відбувається своєрідна підміна мотивів: діти діють за бажанням грати, одержувати задоволення, а результатом стає зібраний, керований матеріал. Гра тут, як бачимо, виступає як засіб отримання іншого продукту. Взаємозв'язок ігрової і комунікативно-мовленнєвої діяльності дітей передбачає як використання безпосередньо мовленнєвих, словесних ігор, так і ігрового методу в ході організованих занять. Специфіку гри як діяльності визначає уявлювана ситуація. Л.С. Виготський відзначає, що гра з уявлюваною ситуацією є суттєвим новоутворенням дошкільника. Це новий вид поведінки, суть якого в тому, що діяльність в уявлюваній ситуації звільняє від ситуаційної залежності, “уявлювана” ситуація можлива на межі розходження видимого і “сміслового” полів [26:66].

Будь-яка гра з уявлюваної ситуацією є водночас грою з правилами. Роль правил особливо чітко проявляється у колективній грі, коли дитина не робить те, що їй хочеться, а прагне дотримуватись правил, тому що “дотримання правил у всій структурі гри дає таку велику насолоду від неї, більшу, ніж безпосередній імпульс. Така підпорядкованість правилам річ неможлива в житті, у грі вона є можливою. У грі дитина стає вище свого середнього віку, вище звичайної повсякденної поведінки, у грі вона на голову вища від себе”. [26:68]. Отже, за словами Л.В. Виготського, “у грі дитина вільна, але це ілюзорна воля” [26:69].

У ході гри діти мають можливість діяти, конкретні дії зумовлюють мовленнєву активність дошкільника і водночас спрямовують розвиток гри. Саме у грі розвивається вміння дитини переносити функції, способи дії з одного предмета на інший, що має вирішальну значущість для розвитку наочно-образного мислення та розвитку зв'язного мовлення дошкільників. Дитина словом позначає свої дії, осмислюючи їх у такий спосіб, словом вона

користується, щоб доповнити дії, виразити свої думки і почуття. У грі між дітьми встановлюється надзвичайно насичений мовленнєвий зв'язок, що має можливість виходу за межі конкретної ситуації. Гра – перехідна проміжна ланка між повною залежністю мовлення від речей і предметних дій та свободою слова. Саме у “ звільненні слова ” і полягає значення гри з однолітками для мовленнєвого розвитку дітей. Граючись, вони не лише маніпулюють іграшками, а й пояснюють, що саме роблять. Без пояснень, які надають нового змісту предметам і діям, неможливе ні осмислення ролей, ні освоєння умовного простору гри. Причому це пояснення завжди комусь адресоване. Без домовленості та взаємного розуміння гра розпадається.

Отже, використання ігор, ігрових вправ під час навчання не тільки відповідає психологічним потребам цього віку, а й створює оптимальні умови для формування багатьох процесів, потрібних для розвитку мовлення.

Взаємозв'язок ігрової і комунікативно-мовленнєвої діяльності прослідковується ученими (Ш.О. Амонашвілі, Л.В. Артемова, А.А. Гілева, В.І. Удальцова, Д.Н. Узнадзе та ін.) у проявах дитячої мовленнєвої активності в іграх і зокрема, дидактичних, що використовуються з навчальною метою. Дидактичні ігри – це різновид ігор з правилами, спеціально створеними педагогами. Вони спрямовані на дітей. Основна особливість дидактичних ігор визначена їх назвою: це навчальні ігри. За О.М. Леонтьєвим, дидактичні ігри належать до “ рубіжних ігор ”, оскільки вони є перехідною формою до тієї неігрової діяльності, яку вони готують [56]. Навчальне завдання втілюється авторами гри у відповідному змісті, реалізується за допомогою ігрових дій, які виконують діти. Дитину зацікавлює у грі не навчальне завдання, що в ній закладене, а можливість виявити активність, виконати ігрові дії, отримати результат, виграти. Однак, якщо учасник гри не оволодіє знаннями, які визначені навчальним завданням, він не зможе успішно виконати ігрові дії, отримати результат.

Отже, активна участь і перемога в дидактичній грі залежить від того, наскільки дитина оволоділа знаннями і вміннями, які визначені навчальним

завданням, і мовленням, що дозволяє виконати завдання. Це спонукає дитину бути уважною, запам'ятовувати, порівнювати, класифікувати, уточнювати свої знання. Отже, дидактична гра допомагає дітям навчатись у легкій, невимушеній формі. Така невимушена форма навчання отримала назву автодидактизму. Можливість навчати маленьких дітей способом активної цікавої для них діяльності – відмінна особливість дидактичних ігор. Однак слід зазначити, що знання і вміння, які отримують гравці, є не основними для них. Дітей раннього і молодшого дошкільного віку приваблює ігрова дія, а для дітей старшого дошкільного віку основним є вирішення ігрового завдання, виграш.

Ідея використання провідної діяльності – гри для вирішення дидактичних завдань отримала значний розвиток упродовж ХХ століття. Заслуговує уваги положення Є.І.Тихеєвої про розвиток мовлення як соціального фактора у процесі конкретної дитячої діяльності у зв'язку з розвитком моторики дитини, її емоцій. Вона стверджує, що мовлення супутник усіх дій дитини; слово повинно закріплювати кожен навичку, засвоєну дитиною. Думки і вчинки, враження і реакції, інтелектуальне життя і практична діяльність обумовлюють одне одного. Педагог підсумовує, що мовлення дитини виявляється найбільш яскраво у грі, а через гру у праці. Є.І.Тихеєва розробила цілу систему ігрових мовленнєвих вправ для збагачення словника дітей, які з успіхом використовуються і сьогодні у практиці роботи дошкільних закладів [81].

О.П. Усова вважає гру великою знахідкою як навчального засобу. З цього приводу автор зауважує, що "необхідно шукати можливості побудови таких дидактичних ігор, у яких були б добре виражені елементи прямого навчання. Важливо насичувати ігри новими знаннями" [88: 35]. Дидактичну гру О.І.Сорокіна розглядає, як форму організації навчання дітей. Вона зауважує: "Своєрідність дидактичної гри, як засобу навчання і виховання, і її відмінність від інших засобів у тому, що вона дає можливість здійснювати навчання у захоплюючій і доступній для дітей формі діяльності" [80: 9].

Є.І.Удальцова дійшла висновку, що правила – це організуючий елемент гри, а ігрові дії стимулюють дитячу активність, завдяки їм дидактичне завдання оформлюється в ігровий зміст, увага використовується як ігрове - навчальне завдання [85]. Саме у грі дитина досягає максимально можливого рівня самоуправління. Цей фактор робить гру найбільш прийнятною діяльністю для навчання дошкільників. Гра це засіб побудови моделі довколишнього світу і тим самим є інструментом оволодіння ним і його перетворення.

Як бачимо, дидактична гра може виступати засобом, що пов'язує різні види діяльності: ігрову, навчальну, комунікативно-мовленнєву і навчально-мовленнєву. Виокремивши гру як вид діяльності, що посідає найважливіше місце в розвитку дітей дошкільного віку, зауважимо, що гра дитини – це не тільки згадка про пережите, а й творча переробка пережитих вражень, комбінування їх і відображення у мовленнєвому плані. Отже, можна вести мову про мовленнєво-ігрову діяльність як різновид діяльності дітей дошкільного віку і водночас ефективний засіб мовленнєвого розвитку дитини.

Мовлення супроводжує і творчі ігри дітей. Саме з появою творчої ігрової ролі пов'язана диференціація функцій і форм мовлення. Рольова гра сприяє становленню і розвитку регульовальної і планувальної функцій мовлення та появі і розвитку нових форм мовлення. У рольових іграх виникає потреба в контекстному, монологічному мовленні, водночас у рольовій грі вдосконалюється діалогічне мовлення, звукова культура, граматична правильність, активізується лексичний запас, що стимулює зв'язне мовлення дитини. Отже, ігрова діяльність дозволяє створити життєві ситуації, які стимулюють мовленнєву активність дітей, мовленнєве спілкування і сприяють мовному і лінгвістичному розвитку дітей.

Водночас не можна перебільшувати вплив ігрової діяльності на розвиток мовлення дітей, сама по собі гра не може спонтанно розвивати і вдосконалювати мовлення дитини. Оскільки уявлювана ігрова ситуація дозволяє дитині відходити від чітко визначених літературних норм вимови,

вона повертає дитину до "життєвих" (термінологія Л.С.Виготського), звичних норм спілкування у побуті, в умовах сім'ї, до діалектного мовлення, до місцевих говірок чи вікових мовленнєвих помилок, які утворили динамічні неправильні мовні стереотипи. Саме тому дитину спочатку потрібно навчити правильного мовлення у навчально-мовленнєвій та мовленнєвій діяльності, виробити міцні навички і звички правильного мовлення, а вже потім можна закріплювати й активізувати мовлення в ігровій діяльності дітей. Отже, в інтеракції діяльностей дітей дошкільного віку прослідковується складні взаємозв'язки і взаємовпливи, які потрібно враховувати педагогам в організації навчально-виховного процесу в дошкільних закладах.

Мовленнєво-ігрова діяльність – це двокомпонентне утворення, в основі якого лежить розвиток дитячого мовлення засобами гри. Як складне педагогічне явище, мовленнєво-ігрова діяльність базується на ігрових методах навчання дітей дошкільного віку.

У мовленнєво-ігровій діяльності ми виокремлюємо такі її аспекти:

- *психологічний* - із цих позицій мовлення у ході гри - це специфічний, складний процес, певною мірою, опосередкованого, суб'єктивного відображення фактів, явищ, предметів у конкретно-чуттєвих уявленнях асоціативно пов'язаних один із одним, реальних чи створених уявою у свідомості мовця у відповідності з ігровим завданням;

- *лінгвістичний* (лексико-семантичний, комунікативний) - складний, специфічний процес використання у мовленнєвому спілкуванні ігрової ситуації як стилістично нейтральних, що набувають образного потенціалу шляхом актуалізації їх значень, семантичного зрушення, внесення до них різноступеневих смислових, емоційно-естетичних нашарувань, що досягаються здебільшого на лексико-семантичному рівні;

- *естетичний* - у цьому аспекті мовлення становить такий свідомий творчий процес використання мовних одиниць, який стимулює передусім естетичне сприйняття ігрової діяльності, в якому раціональний та емоційний

бiк перебувають у єдності, зумовлюють один одного, а також сприяють формуванню певних переконань, моральних якостей та естетичних смаків мовця;

- *Лінгводидактичний* (практичний) розглядається як здатність дитини доречно використовувати в ігрових ситуаціях зв'язні висловлювання, які за допомогою певних естетичних властивостей (незвичність у сполученні слів, метафоричність, влучність) впливають на емоційно-чуттєву сферу їхньої життєдіяльності.

Якісними характеристиками мовленнєво-ігрової діяльності є:

- *доступність* - точний відбір мовленнєвих засобів для адекватного відображення думок з урахуванням ігрових завдань. Ознакою майстерності мовленнєвої взаємодії виступає уміння говорити просто про складні речі. Лише поглиблене знання предмета дає можливість "перевести" змістовий аспект у мовленнєво-ігрову діяльність;

- *довільність* - високий рівень мовленнєвої активності і здатності до самоорганізації, відсутність мовленнєвих штампів. Дитина з високим рівнем довільності мовленнєво-ігрової діяльності почуває себе впевнено і без попередньої підготовки, може організувати ігрову ситуацію, реалізувати ігровий задум;

- *варіативність* - здатність одне і те саме завдання реалізувати за допомогою різноманітних ігор на основі словесного матеріалу;

- *виразність* - уміння викликати за допомогою мовленнєвого матеріалу у свідомості дітей наочні образи (використання метафор, порівнянь). Образна виразність, заміна узагальнених фраз на конкретні суттєво підвищує вплив мовленнєвої інформації на дитину;

- *емоційність* - здатність впливати на емоції і почуття учасників мовленнєво-ігрової діяльності;

- *логічність* - послідовність розгортання аргументації, дотримання основного завдання, мети діяльності;

- *доречність* - відповідність змістових і стилістичних особливостей мовленнєвого висловлювання ситуації взаємодії.

У дітей дошкільного віку мовленнєво-ігрова діяльність протікає у різних видах ігор, у ході яких у дітей формуються ігрова та мовленнєво-ігрова компетенції.

Ігрова компетенція - це сформованість у дітей ігрових дій, ініціативність, їхня самостійність в ігровій діяльності; творче відображення реальних і казкових ситуацій; ініціювання і розгортання ігрового задуму і сюжету гри; вміння об'єднуватися з однолітками на основі ігрового задуму, рольової взаємодії, особистих уподобань; дотримання норм та етикету спілкування.

Мовленнєво-ігрова компетенція - це комплексна характеристика особистості, полі компонентний утвір, чинниками якого виступають діалогічна, монологічна, когнітивно-мовленнєва, виразно-емоційна, оцінно-етична, театральна-ігрова та ігрова компетенції.

Когнітивно-мовленнєва компетенція означає наявність певних знань у дитини з розвитку мовлення з різних розділів (словник, зв'язне мовлення, звукова культура, граматична будова) у межах програми вікової групи і здатність застосувати здобуті знання в ігровій діяльності.

Виразно емоційна компетенція - уміння емоційно виконувати ігрові дії, емоційно передавати їх зміст у мовленні, дотримуючись адекватних засобів виразності; вдало поєднувати мовні та немовні засоби виразності, розігруючи різні ролі в ігровій діяльності.

Оцінювально-етична компетенція - це здатність дитини свідомо аналізувати поведінку однолітків, взаємовідносини під час мовленнєво-ігрової діяльності, вміння висловлювати своє ставлення до них, мотивувати свої моральні та естетичні оцінки.

Театральна-ігрова компетенція передбачає наявність у дітей умінь і навичок самостійно розігрувати зміст знайомих художніх творів у театралізованих іграх, іграх-драматизаціях, іграх за сюжетами літературних творів, інсценувати твори в театральних виставах [18].

Види і класифікація дитячих ігор

У психолого-педагогічній літературі існує чимало різних підходів до класифікації дитячих ігор (Ю.А.Аркін, Л.В.Артемова, К.Гарвей, К.Грос, Д.Б.Ельконін, О.М.Леонт'єв, П.Ф.Лесгафт, Н.І.Луцан, С.Л.Новосьолова, Ж.Піаже, О.І.Сорокіна, Ф.Фребель, В.Штерн та ін.). Так, О.М.Леонт'єв класифікує ігри за критерієм їх походження. Серед них: функціональні, конструктивні, ситуативні, традиційні та кордонні [56].

Класифікація, що була запропонована Ю.А.Аркіним, ілюструє етапи розвитку гри. Автор розглядає ігри від мало чисельних до багато чисельних; від нестійких угруповань до стійких; від безсюжетних до сюжетних; від відображення подій особистого життя до відображення подій суспільного життя [2].

Розроблена Д.Б.Ельконіним класифікація подає тільки сюжетно-рольові ігри, виокремлюючи ігри з правилами. Це ігри на сюжетні та побутові теми; ігри з виробничим сюжетом; ігри з суспільно-політичним сюжетом. У свою чергу, ігри з правилами поділяються на: наслідувально-процесуальні; ігри-драматизації; сюжетні ігри з нескладними правилами; ігри з правилами без сюжету; спортивні ігри [92].

Характеристику видів ігор за їх педагогічним значенням ми знаходимо в німецького психолога К.Гроса: рухливі, розумові, сенсорні, інтелектуальні ігри. Вправи волі віднесені К.Гросом до "ігор звичайних функцій". Другу групу ігор, за його класифікацією, складають "ігри спеціальних функцій". Означені ігри - це, по суті, вправи з метою вдосконалення інстинктів, необхідних для застосування у різних сферах життя (суспільного, сімейного) [37].

Німецький психолог В.Штерн поділяє ігри на два види: індивідуальні і соціальні. Він вважає, що зовнішній фактор соціального оточення дає лише

матеріал для гри, вибір якого визначається інстинктивно. Швейцарський психолог Ж.Піаже пропонує таку класифікацію:

- ігри-вправи, що виникають у перші місяці життя дитини;
- символічні ігри - найпоширеніші у віці з двох до чотирьох років;
- ігри з правилами, що спостерігаються найчастіше у дітей від семи до дванадцяти років [92: 152].

Сучасний американський дослідник К.Гарвей виокремлює такі види ігор:

- ігри з рухами і взаємодією, що найбільш яскраво відображають надлишок енергії та емоційний настрій дітей;
- ігри з предметами, що починаються з маніпуляції, далі - практика і тренування до повного вдосконалення;
- мовленнєві ігри - створення дітьми римованих творів, які не мають точного смислового змісту (пісні, лічилки, приказки, жарти тощо);
- ігри із соціальним матеріалом ("драматичні" або "тематичні");
- ігри з правилами;
- ритуальні ігри, засновані на рухах, ігрових предметах, мовні ігри [94].

Найбільш відомою класифікацією дитячих ігор у зарубіжній дошкільній педагогіці є класифікація Ф.Фребеля, в основу якої покладено вплив ігор на психічний розвиток дітей (розумовий, сенсорний, фізичний). Автор виокремлює розумові, сенсорні, рухливі ігри [91]. Ф.Фребелем було розроблено для розумових і сенсорних ігор унікальний дидактичний матеріал "Дари Фребеля", який і сьогодні використовується у дошкільних закладах багатьох країн світу.

У вітчизняній дошкільній педагогіці склалася класифікація дитячих ігор, що базується на самостійності і творчості дітей у грі. Першим до класифікації дитячих ігор за таким принципом підійшов П.Ф.Лесгафт. Він уважав, що дошкільний вік - це період імітації нових вражень і їх осмислення шляхом розумової подачі. Прагнення дитини в перші 6-7 років життя до відображення і осмислення вражень від довколишнього життя

задовольняється в іграх, які за змістом імітаційні (наслідувальні), а за організацією

- самостійні, без зайвої регламентації з боку дорослих. У шкільні роки діти охоче грають у спеціально створені ігри, у яких діяльність регламентується за змістом і нормою [57]. Отже, П.Ф.Лесгафт поділив дитячі ігри на дві групи: імітаційні (наслідувальні) і рухливі (ігри з правилами).

На сучасному етапі класифікація дитячих ігор була розроблена С.Л.Новосьоловою. У її основі лежить уявлення про те, за чиєю ініціативою виникають ігри (дитини чи дорослого). Автор виокремлює три групи ігор.

- Ігри, що виникають за ініціативою дітей - самостійні ігри: гра-експеримент; самостійні сюжетні ігри: сюжетно-відображувальні, сюжетно-рольові, режисерські, театралізовані.

- Ігри, що виникають за ініціативою дорослих: навчальні ігри: ігри-забави, ігри-розваги, інтелектуальні, святково-карнавальні, театральнопостановчі.

- Ігри, витоки яких ідуть від історично складених традицій етносу (народні), що можуть виникнути за ініціативою як дорослих, так і старших дітей: традиційні або народні (історично вони лежать в основі багатьох ігор, що належать до навчальних та ігор на дозвіллі) [45: 272-273].

Аналіз сучасних педагогічних досліджень з ігрової діяльності дітей (Л.В.Артемова, А.К.Бондаренко, Г.І.Григоренко, Р.Й.Жуковська, С.Л.Новосьолова, Ю.М.Косенко, Т.О.Маркова, Д.В.Менджерицька, Н.Я.Михайленко, Г.С.Швайко, Л.І.Шейко та ін.) дають можливість згрупувати їх таким чином.

За метою і формою: навчальні, розважальні, рухливі, ігри-забави, ігри-небувальщини, ігри-заняття, музично-дидактичні, хороводні, народні, етнографічні, ігри з правилами.

За змістом - сюжетно-рольові, ігри-драматизації, ігри за літературними сюжетами, режисерські, мовленнєві, театралізовані, спортивні, дидактичні.

За використанням дидактичного матеріалу: ігри на наочній основі (ігри з предметами, іграшками, картинками, музичними інструментами, лото, доміно, настільно-друковані ігри тощо), словесні і вербальні ігри.

За способом організації: колективні, групові, індивідуальні, парні, ініціативні, самотійні, стимульовані, творчі (див. схему 2).

У середині кожного виду вчені виокремлюють ще різні підвиди і групи ігор, розглядають їх структуру, прийоми організації. Так, народні ігри ми поділяємо ще на шість груп. Кожна група ігор виконує певні функції ознаки, має свої специфічні виховні, дидактичні та розвивальні завдання. Водночас усі народні ігри супроводжуються образною народною мовою, усім їм притаманний певний текст [60] (див. схему 3).

Першу групу становлять сюжетні народні ігри з елементами драматизації. Усі вони мають казкові сюжети, супроводжуються яскравим, образним, виразним мовленням. Це такі ігри, як "Ходить гарбуз по городу", "Коза", "Редька", "А подай, бабусю, бичка" тощо.

Другу групу об'єднують різноманітні народні рухливі ігри з текстом. У середині цієї групи виокремлено декілька підгруп. Першу підгрупу складають ігри з поетичним або імпровізованим текстом ("Ірву, ірву горішечки", "Квочка", "Бочечка", "Зайчик і Бурчик" тощо). Їх мета - розвиток виразного мовлення, рухової та моторної активності дітей. Ігри зі словесним текстом розкривають дітям красу, образність і багатство рідної мови. Значення цих ігор полягає у розвитку активного, виразного мовлення дітей, слухової уваги, швидкої реакції на слово, сміливості та творчих здібностей дітей. Водночас вони розвивають дітей фізично, виховують самотійність, спритність, відважність тощо.

Схема 2 Класифікація дитячих ігор

Критерій класифікації	Види ігор

За метою і формою	Навчальні, розважальні, рухливі, ігри-забави, ігри-небувальщини, ігри-заняття, музично-дидактичні, хороводні, народні, етнографічні, ігри з правилами.
За змістом	Сюжетно-рольові, ігри-драматизації, ігри за літературними сюжетами, режисерські, мовленнєві, театралізовані, спортивні, дидактичні.
За матеріалом	Ігри на наочній основі (з предметами, іграшками, картинками, музичним інструментом, лото, доміно, настільно-друковані тощо), словесні, вербальні.
За способом організації	Колективні, групові, індивідуальні, парні, ініціативні, самостійні, стимульовані, творчі.

Друга підгрупа - це ігри і з заплющеними очима (ігри-піж-мурки). Їх мета - розвивати вміння зосереджувати увагу на звук, орієнтуватись у просторі, впізнавати голос товариша. Вони сприяють розвитку мовленнєвого слуху, сенсорних процесів, а також таких важливих якостей, як швидкість, витривалість тощо. Швидка зміна обставин під час гри привчає дитину користуватися своїми рухами відповідно до тієї чи тієї ситуації. Усе це позитивно впливає на вдосконалення рухових навичок.

Народні словесні ігри, в середині означеної групи є також три підгрупи. Першу підгрупу складають ігри на розвиток довільної уваги ("Заборонене слово", "Птахи" тощо). Їх мета - розвивати довільну увагу дітей та логічне мислення. Вони сприяють розвитку пам'яті в дітей, розвивають швидкість мислення, мовленнєву активність, уточнюють знання дітей про предмети і явища, сприяють розвитку винахідливості й кмітливості.

Схема 3 Класифікація українських народних ігор

Види ігор	Мета гри

Ігри з елементами драматизації ("Ходить гарбуз по городу", "Коза", "Редька" тощо)	- розвиток діалогічного мовлення.
Рухливі ігри з текстом ("Квочка", "Ірву горішечки", "Зайчик і Бурчик" тощо)	- збагачення словника образними виразами.
Словесні народні ігри ("Заборонене слово", "Птахи", "Зіпсований телефон", "Зайчику, зайчику, де ти був?" тощо)	- розвиток мовленнєвого слуху та активності, збагачення і уточнення словника.
Ігри на розвиток фонематичного слуху ("Що почув?", "Чув дзвін?", "У волосянку" тощо)	- розвиток фонематичного і мовленнєвого слуху.
Народні ігри з іграшками ("Сопілочка", "Дзвіночки", "Гойдалки" тощо)	- збагачення словника дітей етнолексикою; розвиток розмовного мовлення.
Музичні народні ігри ("Подоряночка", "Літала сорока", "А ми просо сіяли" тощо)	- розвиток інтонаційних засобів виразності; діалогічного і образного мовлення.
Ігри-розваги ("Варена рибка", "Свинка" тощо)	- розвиток почуття гумору, мовленнєвої активності.

Ігри-забави ("Два півники", "Кицька", "Птиці" тощо)	- розвиток інтонаційних засобів виразності, образного мовлення.

Другу підгрупу складають ігри на розвиток фонематичного слуху ("У волосянку", "Чув дзвін?", "У садочку на горбочку", "Що почув, скажи" тощо). Їх мета - розвивати фонематичний слух дітей, інтонаційну виразність мовлення, мовленнєве дихання, орієнтування в обмеженому просторі.

Третю підгрупу становлять ігри - смішинки і мовчанки ("Іди додому на зелену соломку", "Сміх", "Зайчику, зайчику, де ти був?", "Зіпсований телефон" тощо). Їх мета - сприяти створенню позитивного, емоційного настрою у дітей, виховувати такі якості, як витримку, самовладання. Вони сприяють розвитку мовленнєвої активності дітей, розвивають образне мовлення, вправляють в умінні вести діалог, добирати необхідні слова для гри.

Наступна група - це ігри з іграшками (ігри з народними саморобними, дерев'яними, солом'яними та глиняними іграшками). Їх мета - збагатити знання дітей елементами етнографії, познайомити з різноманітними предметами національної атрибутики. Ігри цієї групи сприяють формуванню пізнавальних інтересів до трудової діяльності народу, побуту, взаємин українців, збагачують словник та стимулюють розмовне мовлення.

Музичні ігри, з такими підгрупами: а) сюжетні рухливі ігри з піснями ("Лис", "Горобейко", "Бобер" тощо). Їх мета - вчити дітей передавати за допомогою голосу характер музики (динаміку, темп). Різноманітні рухові дії тісно пов'язані з емоційними проявами дітей. Означені ігри стимулюють творчу самостійність, навчають відчувати мелодійність мовлення, сприяють розвитку мовлення; б) хороводні ігри "інсценівки" ("Грушка", "Подояночка", "Літала сорока по зеленім гаю" тощо). Їх мета - навчити дітей цілісно сприймати в єдності музику і рухи. У хороводних іграх текст гри побудований на пісні. Мовлення, мелодія, міміка, танцювальні рухи й

драматичні дії між собою тісно поєднуються. У них інсценується усе те, що співається. Ігри цього типу особливо привабливі для дітей, оскільки в них створюються можливості для прояву творчості, активності для кожного учасника.

Наступна група - ігри-розваги ("Варена риба", "Свинка", "У нещасного ополоника" тощо). Їх мета - сприяти піднесенню емоційного настрою дітей. Вони цінні тим, що сприяють розвитку емоційного відчуття, формуванню рис національного характеру, прищепленню таких споконвічних чеснот, як працелюбність, пісенність, м'який гумор, воля та інтелект.

Остання група - ігри-забави ("Птиці", "Кицька", "Два півники" тощо). Їх мета - стимулювати активність дітей при підготовці до гри та брати участь в іграх-забавах. Вони розвивають кмітливість, творчість, сприяють розвитку виразного мовлення дітей, зокрема інтонації [59: 38-42].

Найбільш повно досліджено і розроблено в дошкільній педагогіці дидактичні ігри (Л.В.Артемова, Л.А.Венгер, З.А.Михайлова, С.Н.Новосьолова, О.І.Сорокіна, О.П.Усова, О.П.Янківська та ін.).

Дидактична гра - це навчальна гра, вона використовується у навчально-виховному процесі дошкільного закладу для закріплення і уточнення знань дітей про довкілля. Учені визначають дидактичну гру як єдину систему впливів, спрямовану на формування у дитини потреби у знаннях, активного інтересу до того, що може стати їх новим джерелом, а також на формування більш досконалих пізнавальних навичок і вмінь - сенсорних, інтелектуальних, м'яких тощо [75: 432].

Особливістю дидактичних ігор є те, що вони спеціально створюються і розробляються дорослими з різною педагогічною метою: сенсорного виховання, мовленнєвого розвитку, ознайомлення з довкіллям, з елементарними математичними уявленнями тощо. Дидактичні ігри можуть супроводжуватись наочним матеріалом (іграшки, предмети, речі, картинки тощо) або будуватися тільки на словесній основі. У практиці дошкільної освіти дидактична гра визначається як ігровий метод навчання.

Дидактична гра як ігровий метод навчання розглядається у двох видах: дидактична гра у власному розумінні слова та гра-заняття (гра-вправа). Перший вид ґрунтується на авто дидактизмі та самоорганізації дітей. У другому випадку провідна роль належить вихователю, який організовує ігри-заняття, використовуючи різноманітні ігрові прийоми [75: 433].

У дидактичній грі як формі навчання закладено одночасно два завдання: навчальне (пізнавальне) та ігрове (розважальне). Відповідно до цього вихователь водночас навчає дітей і грає разом з ними, а діти, граючись, навчаються. Пізнавальний зміст навчання виражається у певних дидактичних завданнях, що мають на меті, наприклад, сенсорне виховання і мовленнєвий розвиток дітей. Дидактичні завдання ставляться перед дітьми не безпосередньо, як на занятті, а тісно пов'язуються з ігровими завданнями та ігровою дією. Дидактична мета, прихована в ігровому завданні, стає непомітною для дитини, і засвоєння пізнавального змісту відбувається ненавмисно, у процесі цікавих для дитини ігрових дій (ховання і пошуку, загадування і відгадування, елементів змагання у досягненні ігрового результату тощо). Основним стимулом, мотивом виконання дидактичного завдання стає не пряма вказівка вихователя і бажання дітей навчитись, а природне прагнення до гри, бажання досягти ігрової мети, виграти. Саме це спонукає дітей до розумової активності, як того вимагають умови і правила гри (краще сприймати довкілля, уважніше вслуховуватися, швидше орієнтуватися на потрібну властивість, добирати і групувати предмети тощо) [9].

Високо оцінювала дидактичну гру як метод навчання О.П.Усова. Вона відзначала, що дидактичні ігри, ігрові заняття і прийоми дають можливість вихователю піднести рівень сприймання дітьми навчального матеріалу, урізноманітнюють навчальну діяльність, вносять до неї елемент цікавості [87: 170]. Дидактична гра як самостійна ігрова діяльність відбувається лише за умови доступності дидактичних завдань, наявності інтересу дітей до гри, засвоєння правил та ігрових дій, а це, у свою чергу, залежить від рівня

ігрового досвіду. У самостійних іграх діти мають можливість застосовувати свої знання про предмети і явища докільця у практичній діяльності.

Зазначимо, що значний внесок у розробку системи дидактичних ігор зробили такі вчені, як В.М.Аванесова, Ф.Н.Блехер, Л.А.Венгер, З.О.Михайлова, С.Л.Новосьолова, О.І.Сорокіна та ін. Так, Є.І.Тихеева розробила систему дидактичних ігор з лялькою, описала, якою повинна бути дидактично обладнана лялька [82]. Автор описала і настільно-друковані ігри для малят. Розробка системи дидактичних ігор для математичного розвитку дитини належить Ф.Н.Блехер [75]. Дослідження, проведені під керівництвом Л.А.Венгера, присвячені розробці дидактичних ігор і вправ для сенсорного виховання дітей дошкільного віку [22].

Дидактична гра має структуру, що вирізняє її від інших видів діяльності. Основними елементами дидактичної гри, що надають їй форму навчання і гри водночас, є: дидактичні та ігрові завдання, ігровий задум, правила, ігрові дії, результат. У кожній дидактичній грі є своє навчальне завдання, що відрізняє одну гру від іншої. Дидактичні завдання гри визначаються метою навчального і виховного впливу з боку вихователя. Це можуть бути такі завдання: розвиток мовленнєвого спілкування, розвиток мовленнєвого апарату, зв'язного мовлення, закріплення звуковимови, уточнення і розширення словникового запасу тощо. Наявність дидактичного завдання (або декількох завдань) підкреслює спрямованість навчального змісту гри на процеси пізнавальної діяльності дітей.

Ігрове завдання виконується дітьми у процесі ігрової діяльності, викликає їхній інтерес, активність, бажання і потребу розв'язати його. Ігрові завдання, як і дидактичні, можуть бути найрізноманітнішими: так, у грі в лото завдання полягає у тому, щоб першому закрити всі клітинки великої картки; у грі з пірамідкою - зібрати її так, щоб ребро становило рівну лінію, у грі "Чарівна торбинка" дитина повинна навпомацки визначити предмети і назвати їх. У дидактичних та ігрових завданнях відображається взаємозв'язок навчання і гри. Ігрові завдання пов'язані з ігровим задумом, який реалізується через

уявлювану ситуацію. Кожна дидактична гра має правила, обумовлені її змістом та ігровим задумом. Вони визначають характер і спосіб дій дитини, організують і спрямовують її стосунки з іншими дітьми, дають можливість навчитися керувати своєю поведінкою. Дотримання правил вимагає від дитини певних волевих зусиль, уміння поводитися з іншими дітьми, долати негативні емоції через невдалий результат тощо. Правила, що використовуються у дидактичній грі, виступають критерієм правильності ігрових дій, їх оцінки.

Оснoву дидактичної гри складають ігрові дії, без яких неможлива гра, ігрові дії є "канвою" сюжету гри. У процесі гри увага дитини спрямована на розгортання ігрової дії, а захопленість ігровою ситуацією дає змогу мимовільно розв'язати дидактичне завдання. Ігрові дії можуть бути найрізноманітніші: діти імітують голоси птахів і тварин, інтонаційно відтворюють мовленнєві висловлювання, змагаються, порівнюють, відшуковують, загадують, відгадують, купують, лікують тощо. Дидактична гра має конкретний результат, наприклад, відгадування загадок, виконання ігрових дій і завдань, що сприймається дитиною як успіх, від якого дитина одержує задоволення. Для вихователя результат гри завжди є показником засвоєння знань, успіхів дітей у мовленнєво-ігровій діяльності. Ігровий задум, ігрові дії та правила тісно пов'язані між собою: задум визначає характер ігрових дій, а наявність правил допомагає їх здійснити і розв'язати ігрове завдання. Відсутність хоча б одного з цих компонентів робить гру неможливою.

Дидактичні ігри досить різноманітні. Їх класифікують за різними критеріями: за навчальним змістом (Л.В.Артемова, О.І.Сорокіна, О.П.Усова); за пізнавальною діяльністю (Л.А.Венгер, С.П.Новосьолова); за ігровим задумом, завданнями й ігровими діями (Д.Б.Ельконін, А.І.Матусик, О.П.Янківська та ін.); за взаємовідносинами дітей і вихователя (Р.Й.Жуковська, Д.В.Менджерницька та ін.). Крім того, дидактичні ігри ще класифікують за наявністю у їх змісті дидактичного матеріалу, наочного чи

словесного (А.К.Бондаренко, Л.А.Венгер, О.І.Сорокіна, Г.С.Швайко та ін.).

Це велика група дидактичних ігор з предметами, природним матеріалом, іграшками, речами, картинками, музичними інструментами, настільно-друковані ігри. І друга група - ігри без наочного супроводу - словесні, мовленнєві ігри.

Велика група дидактичних ігор спрямована на розвиток сенсорики дітей і збагачення їхнього словника, в яких задіяна сенсорно-дидактичний матеріал (геометричні фігури, піраміди, башти, мозаїка тощо). В.М.Аванесова запропонувала таку класифікацію дидактичних ігор за характером ігрових дій:

- ігри-доручення, що побудовані на інтересі дітей до дій з іграшками і предметами: добирати, складати, роз'єднувати, з'єднувати, нанизувати тощо;
- ігри з відшукуванням предметів передбачають несподівану появу і зникнення предметів, що викликає інтерес дітей;
- ігри з відгадуванням загадок приваблюють невідомістю: "Впізнай", "Відгадай", "Що змінилось?";
- сюжетно-рольові дидактичні ігри, в яких ігрові дії полягають у зображенні різних життєвих ситуацій, у виконанні ролей (покупця, продавця, вовка, гусей тощо);
- ігри у фанти або в заборонений "штрафний" предмет (картинку), пов'язані з цікавими ігровими моментами - скинути картку, утриматися, не сказати забороненого слова тощо [1].

Дидактичні ігри з наочним супроводом широко використовуються у народній педагогіці. Вони мають яскраво виражений пізнавальний характер. Задля цього народ використовував два види іграшок: сюжетні (ляльки, предмети побуту, овочі тощо) і безсюжетні (кулі, циліндри, пірамідки тощо). Перші - мають яскраво виражений сюжетний зміст, і їх використання наближається до сюжетно-рольових ігор. Безсюжетні використовуються для закріплення знань про властивості та якості предметів: розмір, кількість, колір, форму. В іграх з предметами розв'язуються завдання на ознайомлення з їх властивостями та ознаками, порівняння, класифікацію, встановлення

послідовності у вирішенні завдань. Діти визначають предмет за однією ознакою, об'єднують предмети за цією ознакою (кольором, формою, призначенням тощо), що сприяє розвитку логічного мислення; виконують завдання на усвідомлене запам'ятовування кількості та розташування предметів, знаходження відсутньої іграшки тощо. У дидактичних іграх уточнюються знання про матеріал, з якого виготовляють іграшки, про предмети, необхідні людям у різних видах їхньої діяльності.

Ігри з природним матеріалом організуються під час прогулянки. У процесі гри відбувається закріплення знань про природу, формуються мисленнєві процеси (аналіз, синтез, класифікація), виховується бережне ставлення до природи, збагачується словник.

У настільно-друкованих іграх діти діють не з предметами, а з їх зображеннями. Ігрові завдання, що вирішуються, різноманітні: добір картинок за схожістю (деякі види лото, парні картинки), карток-картинок при черговому ході (доміно), складання цілого з окремих частин (розрізні картинки, кубики) тощо. У цих іграх уточнюються уявлення дітей про довкілля, систематизуються знання, розвиваються розумові процеси та операції, просторові орієнтації, кмітливість, увага, формуються організаторські вміння, збагачується словник. Дидактичні ігри використовуються на заняттях з розвитку мовлення як один із методів закріплення набутих знань і на цій основі вирішення мовленнєвих завдань: виховання звукової культури мовлення, формування граматичної правильності мовлення, збагачення лексичного запасу дітей, розвитку зв'язного мовлення. Дидактичні ігри входять до складу комплексних, тематичних, контрольних, інтегрованих мовленнєвих завдань. Вони також плануються в індивідуальній роботі з дітьми впродовж дня.

Види словесних ігор

У дошкільній педагогіці виокремлюють у самостійну групу словесні ігри (А.К.Бондаренко, О.І.Сорокіна, А.І.Максаков, Г.А.Тумакова, Є.І.Удальцова, Г.С.Швайко та ін.). На жаль, у педагогічних джерелах відсутнє визначення словесної гри. Найбільш повно подано характеристику словесної гри А.К.Бондаренко [20]. Автор пов'язує словесні ігри насамперед з інтелектуальним розвитком дитини і зокрема, з розвитком мислення. Вона зазначає, що словесні ігри спрямовані на "розвиток захоплюючої розумової діяльності, самостійності й активності їхнього мислення" [20: 4]. У словесній дидактичній грі діти вчаться діяти з речами, яких у цей час не сприймають, вони оперують уявленнями про ці предмети. Словесна гра вимагає використання набутих раніше знань у нових умовах, зв'язках і відношеннях. У словесних іграх дитина вирішує самостійно різноманітні мисленнєві завдання: описує предмети, відгадує за описом, за ознаками схожості й відмінності, групує предмети за різними властивостями, ознаками, віднаходить алогізми в судженнях, складає різноманітні розповіді, небувальщини тощо.

Німецький педагог В.Базедов писав, що дітям дають велике задоволення ігри, в яких вони видові поняття об'єднують родовим і до родового поняття добирають видові [83]. Підкреслюючи значення ігор у розвитку розумових здібностей дітей, італійський педагог Д.А.Колоцца зазначав: "Під час гри дитина діяльна у всіх відношеннях - у вчинках, як і судженнях і умовисновках, про те, що вона робить, і джерелом її думки є власна особиста вільна діяльність. Це можна сказати майже про всі ігри. Та є й особливі ігри, які сприяють розвитку розуму і суджень; такими є ігри на порівняння, ігри із запитанням "чому?", ігри з незакінченим реченням тощо. Нічого немає більш шкідливого, ніж давати дитині судження у готовому вигляді; ніщо не суперечить законам здорової педагогіки, ніж надання великого значення числу механічних суджень, а не здібностям і навичкам до самостійних суджень" [46: 235-236]. Отже, зауважимо, що автор вбачає у словесних іграх насамперед розвиток і вдосконалення мисленнєвих операцій.

О.І.Сорокіна класифікує словесні дидактичні ігри, підкреслюючи також їх спрямованість передусім на пізнавальну діяльність:

- ігри-подорожі, їх мета - звернути увагу на те, що знаходиться поруч, але не помічається ними. Розвивати вміння, передавати це у зв'язному мовленні;

- ігри-доручення, у яких ігрове завдання та ігрові дії ґрунтуються на пропозиції що-небудь зробити;

- ігри-припущення (ігрове завдання виражене у самій назві: "що було б...?" тощо). Перед дітьми ставиться завдання і створюється ситуація, яка вимагає осмислення наступної дії, зіставити знання з обставинами або запропонованими умовами;

- ігри-загадки (розвивають здатність до аналізу, узагальнення);

- ігри-бесіди (в основі лежить спілкування педагога з дітьми, дітей з педагогом). Цінність полягає в активізації емоційно-розумових процесів (єдності слова, дії, думки та уяви дітей) [80: 16-17].

А.К.Бондаренко поділяє словесні ігри, спрямовані на розвиток мисленневих завдань, на чотири групи. До першої групи входять ігри, за допомогою яких формують вміння виділяти суттєві ознаки предметів, явищ ("Відгадай-но", "Крамниця", "Радіо", "Так-ні"). Другу групу становлять ігри, що використовуються для розвитку в дітей вміння порівнювати, спів ставляти, помічати алогізми, доходити правильних висновків ("Подібний-неподібний", "Хто більше помітить небувальщин"). Ігри, за допомогою яких розвивається вміння узагальнювати, класифікувати предмети за різними ознаками, об'єднані у третю групу ("Що кому потрібно?", "Назви одним словом"). В особливу, четверту підгрупу виділяють ігри на розвиток уваги, швидкості мислення, витримки, почуття гумору: "Зіпсований телефон", "Фарби", "Білого і чорного не називати". Ми до цієї групи внесли також ігри, в яких діти засвоюють суспільний досвід: "В аптеці", "Ми їдемо до бібліотеки", "Пошта" (Див. схему 4). У цій групі словесні ігри виконують дидактичну функцію.

Отже, аналіз педагогічної літератури засвідчив, що ніхто з учених не виокремлює мовленнєвої спрямованості словесних ігор, не акцентує увагу на слові, мовленні як провідного, стрижневого ігрового засобу.

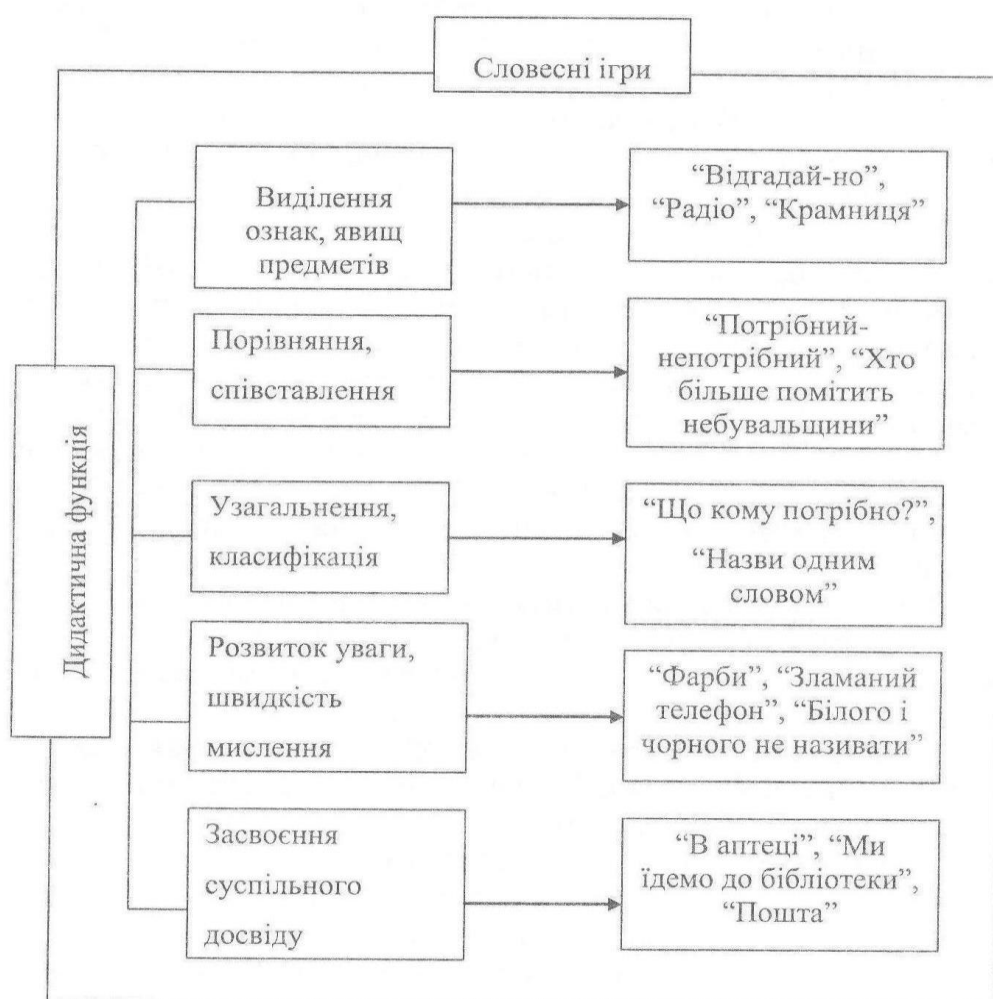
Класифікацію ігор за мовленнєвим завданням започаткував В.М.Чистяков. На його думку, ігри, що навчають мови, переслідують таку мету:

- розширення запасу слів рідної мови;
- поглиблення і уточнення значень слів;
- розвиток і закріплення навичок зв'язного мовлення [86].

В.М.Чистяков надавав великого значення наочності під час навчання. Він пропонує використовувати ігри з "піснями і рухами", автор виокремив їх в особливу групу "ігри у слова". Мета таких ігор - відгадування або знаходження слова, вигадкування, дописування, відгадування загадок.

Схема 4

Словесні ігри, спрямовані на вирішення мисленнєвих завдань

Класифікацією ігор для навчання дошкільників іноземної мови запропонував К.А.Радкін [86]. Він поділяє ігри на два типи: ігри з елементами перевтілення; ігри з елементами змагання. До групи ігор з елементами перевтілення К.А.Радкін відносить сюжетно-рольові ігри.

Критерії навчального завдання лежать в основі класифікації, що була запропонована А.А.Ейрамджян [86]. Автор поділяє мовленнєві ігри на чотири групи: фонетичні, лексичні, синтаксичні, ігри-діалоги. Кожна запропонована група ігор переслідує певну мету: фонетичні ігри сприяють виробленню правильної вимови; лексичні ігри - збагаченню словникового запасу; синтаксичні - закріплюють уміння будувати речення різної складності; ігри-діалоги сприяють розвитку діалогічного мовлення. Зазначимо, що витoki словесних ігор сягають у народну педагогіку. Це такі ігри, як "А ми просо сіяли", "Мак-маківочки", "У ведмедя у бору", "Чорного і білого не називати", "Море хвилюється", "Світи-світи ясно" [59].

Визначимо саме поняття "словесна гра". Словесна гра - це гра, змістом якої виступає мовленнєве висловлювання; засобом реалізації ігрової дії та ігрового задуму є слово; результат гри - це породження нового висловлювання - тексту (слово, фраза, речення, судження, розповідь). Словесна гра можлива тільки на основі попереднього досвіду дитини. У словесних іграх реалізується важливий методологічний принцип єдності мови, мислення і мовлення. Крім мисленневих завдань, у словесних іграх вирішуються такі мовленнєві завдання, як виховання звукової культури мовлення, формування граматичної правильності мовлення, збагачення, уточнення і активізація словника дітей, розвиток зв'язного мовлення.

Відтак, словесні ігри можна класифікувати за мовленневими завданнями або за метою таким чином (Див схему 5). Ігри на розвиток: звукової культури мовлення і розвиток звукового аналізу слів ("Відгадай слово", "Хто, в якому будиночку буде жити", "Знайди собі пару" тощо); б) граматичної правильності мовлення ("Що на картинці?", "У кого більше?", "Назви дію" тощо); в) збагачення, уточнення і активізація словника ("Відгадай за описом",

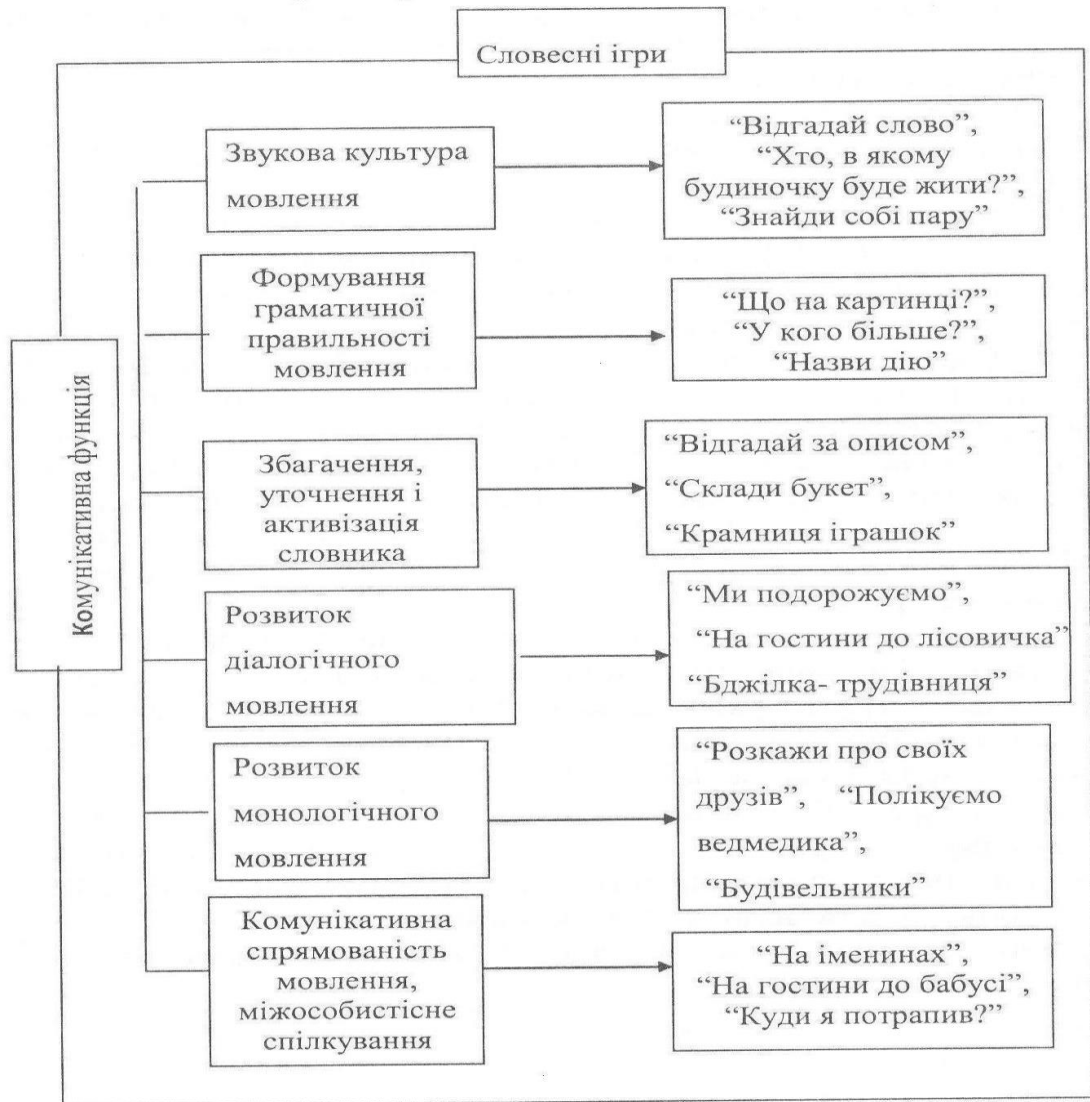
"Склади букет", "Крамниця іграшок" тощо); г) розвиток діалогічного мовлення ("Ми подорожуємо", "На гостини до лісовичка", "Бджілка-трудівниця" тощо); д) розвиток монологічного мовлення ("Розкажи про своїх друзів", "Полікуємо ведмедика", "Будівельники" тощо); ж) комунікативна спрямованість мовлення, міжособистісне спілкування ("На іменинах", "На гостини до бабусі", "Куди я потрапив?" тощо).

Отже, словесна гра - це природний спосіб організації спілкування дітей дошкільного віку, оскільки вона невимушено залучає дітей у міжособистісне спілкування. Знання, доступні й цікаві дітям, охоче засвоюються і відображаються, ускладнюються у ході словесної гри, коли в дітей виникає потреба пояснити один одному те, що вони знають, бачать, роблять. У цих ситуаціях діти оперують складними реченнями, які не завжди використовують на заняттях з розвитку мовлення. Словесні ігри зацікавлюють дітей старшого дошкільного віку, позитивно впливають на їхнє навчання, привчають самостійно доходити висновків. За допомогою словесних ігор у дітей виховується бажання займатися розумовою працею. У грі сам процес мислення протікає активніше, труднощі розумової праці дитина долає легше, не помічаючи, що її навчають. Словесні ігри сприяють вихованню уміння уважно слухати педагога, швидко знаходити відповідь на запитання, точно формулювати свої думки, застосовувати знання у відповідності з поставленим завданням.

Розвиток мовлення у дітей старшого дошкільного віку засобами словесної гри будується з оперттям на емоційно-вольову сферу особистості дитини; її творчу уяву, мотиваційну діяльність. Дитині важливо знати, для чого, з погляду мотивів її діяльності, її мети, необхідно виконувати ту чи ту мовленнєву дію.

Схема 5

Словесні ігри, спрямовані на розвиток мовлення

У ході словесних ігор діти мають можливість діяти, конкретні дії викликають мовленнєву активність дошкільника, що й сприяє розвитку гри. Свої дії дошкільники супроводжують словами-зверненнями до однолітків, які їх чують і дають відповідь. У висловлюваннях діти планують свою діяльність, послідовність майбутніх дій. Саме у словесній грі відбувається перехід від ситуативних висловлювань до поза ситуативних без опертя на предмети і дії з ними. Висловлювання дітей хоч і спираються на конкретні предмети, почасти ніякого відношення до цих предметів не мають. Дитина може вільно оперувати образами предмета тоді, коли самого предмета немає, тобто дитина у плані уяви чи образного мислення невимушено об'єднує

уявлення, вводить нові комбінації образів. У грі за допомогою уяви відбуваються комбінування наявних знань. Дійсні уявлення поєднуються з вигадкою, фантазією, створюються перехідні форми від реальної, фактичної дії з предметами до роздумів про них. У грі знання дітей, сформовані в наочному плані, переводяться у мовленнєвий, а отже, узагальнюються [89].

У словесних іграх уявний світ завжди оформлений словами. За допомогою мовлення діти висловлюють свої думки, почуття, узгоджують свої дії у грі. Словесна гра створює умови, в ході яких доводиться дітям роз'яснювати, переконувати, доводити, розмірковувати, що краще стимулює дітей на зв'язне висловлювання. Словесна гра має таку саму структуру, як і дидактична. У структурі словесної гри виокремлюють такі компоненти: - ігровий задум; - ігрові мовленнєві дії; - рольова поведінка; - сюжетоскладання; - мовленнєве оформлення і мовленнєвий супровід (Див. рис. 1).

Рис. 1. Структурні компоненти словесної гри

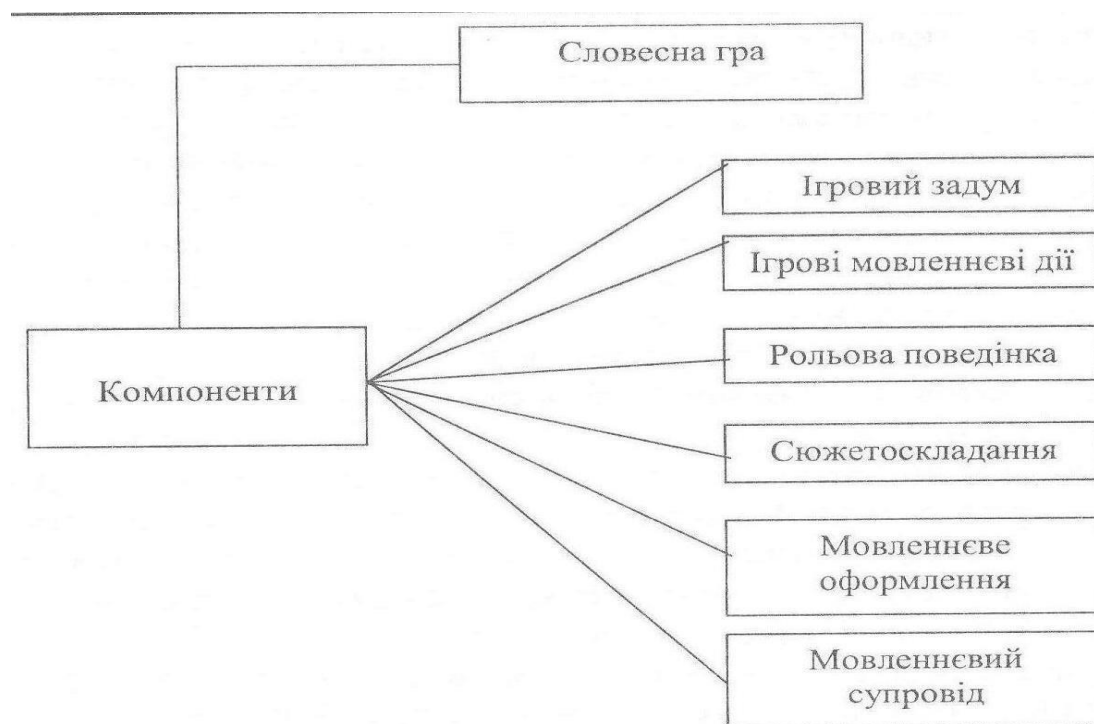

Рис. 1. Структурні компоненти словесної гри

Ігровий задум спонукає дитину вербалізувати свою діяльність. Тобто, в ігровому задумі містяться мовленнєві завдання, які спонукають дитину

користуватися зв'язним мовленням, пояснити ці завдання. Розвиток ігрової мовленнєвої дії залежить від самих дітей, від їхньої уяви. Ігрова дія у словесній грі завжди супроводжується різними мовленнєвими висловлюваннями. Супроводжуючи словами свої дії, діти вдосконалюють мовлення. Ігрова дія використовується у словесній грі в суто мовленнєвому плані. Рольове спілкування - це спілкування з іншими персонажами через ролі. Під час рольового спілкування спектр дій обмежений винятково мовленням. Рольове мовлення робить більш зрозумілим ігрову дію, яку реалізують діти в ході гри [6].

Сюжетоскладання - це розвиток умінь дітей виділяти, позначати цілісні сюжетні події, комбінувати їх у певній послідовності та узгоджувати з партнером у грі - це спосіб побудови гри, який несе велике мовленнєве навантаження [41: 112]. Сюжетоскладання здійснюється здебільшого мовленнєвими засобами, що сприяє розвитку всіх показників усного мовлення. Словесна гра вимагає використання мовленнєвого позначення і пояснення. Гра переходить частково у план мовлення та уяви.

Ефективність навчання мовлення дошкільників у грі залежить від єдності мовних і немовних компонентів мовленнєвої діяльності: правильне мовлення повинне поєднуватися з емоційно забарвленою мімікою, влучною жестикуляцією, ігровою рухливістю. Наявність у словесній грі предметно-ігрового середовища, атрибутів ігрових персонажів посилюють емоційний вплив на дітей. Поєднання навчальної інтонації з емоційним забарвленням, її сприйняття викликає активну розумову діяльність дітей і створює умови глибокого та міцного засвоєння знань за рахунок доволі уваги. У словесній грі діти вчаться словом захопити слухача, викликати відповідні переживання. Інтонаційна виразність у грі розвивається через наслідування дорослих і самостійне використання різноманітних засобів виразності для прояву своїх почуттів. При створенні образу за допомогою імітаційних рухів у дитини мобілізується фантазія, уява, мислення, мовлення.

Зміст словесної гри - це активне творче відображення у свідомості дитини її реального досвіду, безпосереднього знайомства з довкіллям; специфічний засіб, що визначає мовленнєвий матеріал, яким повинні оволодіти та оперувати діти у процесі гри [41: 39].

У словесній грі одночасно присутні два аспекти: пізнавальний (навчальний) та ігровий (розважальний), діти водночас граються і навчаються.

Пізнавальний зміст виражається у завданнях, що тісно пов'язані з ігровими діями. Мета прихована в ігровому завданні, стає непомітною для дитини, і засвоєння пізнавального змісту відбувається ненавмисно у процесі цікавих для дитини ігрових дій. Основним мотивом виконання ігрового завдання є бажання досягти ігрової мети, виграти. Саме це спонукає дитину до розумової і мовленнєвої активності. У старшому дошкільному віці на базі ігрових інтересів виникають і розвиваються інтелектуальні. Водночас із розвитком логічного мислення у словесній грі формується вміння виражати думки словами. Для розв'язання ігрових завдань дитині потрібно віднайти характерні ознаки у предметах і явищах довкілля, порівнювати, групувати, класифікувати їх, доходити висновків, узагальнювати. Виконання цікавих ігрових дій і правил сприяє розвитку мовленнєвої спостережливості.

Словесні ігри можуть проводитись у вигляді гри у власному розумінні слова та гри-заняття (Див. рис. 2). У другому випадку провідна роль належить педагогу.

Рис. 2. Форми організації словесної гри

Рис. 2. Форми організації словесної гри

Отже, словесні ігри у практиці роботи дошкільних навчальних закладів використовуються на заняттях з розвитку мовлення і художньої літератури як ігровий метод; як самостійна гра-заняття, що проводиться під керівництвом педагога; як самостійно стимульована словесна гра дітей; як прийом на заняттях з інших розділів програми.

Вербальні ігри

Поруч зі словесними іграми в лінгвістичній і особливо у психологічній літературі використовують термін "вербальні" ігри. З'ясуємо сутність вербальної гри. У психологічному словнику феномен "вербальний" застосовується для позначення форм знакового матеріалу, а також процесів оперування з цим матеріалом [79: 62]. На жаль, ні у психолого-педагогічній, ні в лінгводидактичній літературі ми не знайшли визначення вербальної гри, хоча цей термін уже тривалий час існує у науковому обігу.

Під вербальними іграми ми розуміємо словесні ігри, спрямовані на вирішення мовленнєвих завдань, змістом яких виступає безпосередньо зв'язне (діалогічне, монологічне) мовлення, мовленнєві висловлювання різного типу (опис, розповідь, міркування, пояснення), і які побудовані за змістом художніх текстів. Вербальні ігри можна поділити на дві великі групи: репродуктивні і творчі ігри (див, схему 6).

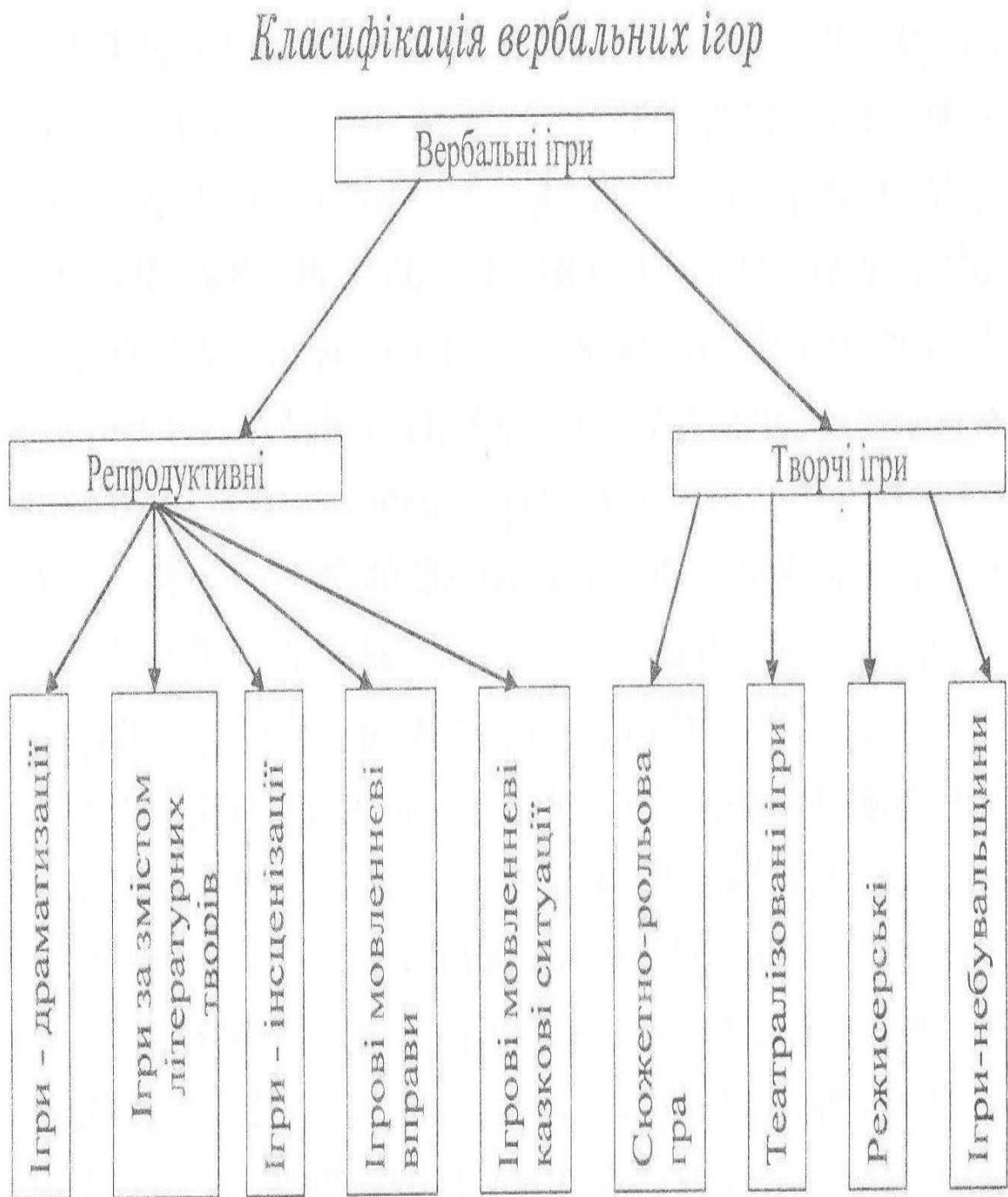
Під вербальними репродуктивними іграми розуміємо ігри відтворювального характеру, тобто ігри, в яких діти відтворюють зміст (близько до авторського тексту) одного знайомого художнього твору (оповідання, казки, вірша, пісні). Наприклад, "Червона шапочка і вовк", "Коза і семеро козенят", "Три ведмедя", "Гуси-лебеді" тощо.

До репродуктивних вербальних ігор відносимо ігри-драматизації, ігри за змістом художніх творів, ігри-інсценування, ігрові мовленнєві вправи за змістом художніх творів, ігрові мовленнєві казкові ситуації.

Творчі вербальні ігри - це самостійне створення дітьми ігрового задуму і сюжету гри на основі знайомих дітям художніх творів, тобто творча

інтерпретація змісту декількох знайомих дітям казок, оповідань тощо. До творчих вербальних ігор, як це видно зі схеми, віднесено сюжетно-рольові ігри, театралізовані ігри, режисерські, ігри-небувальщини.

Схема 6 Класифікація вербальних ігор

Репродуктивні вербальні ігри

Найбільш поширеним видом репродуктивних вербальних ігор є ігри-драматизації (Л.В.Артемова, Р.Й.Жуковська, Н.С.Карпинська, В.М.Федяєвська, Л.С.Фурміна та ін.).

Гра-драматизація - це особливий вид ігрової діяльності дітей дошкільного віку; це гра за змістом оповідання чи казки, добре знайомого дітям.

Драматизувати - означає зобразити, розіграти в особах будь-який літературний твір, зберігаючи послідовність епізодів. При цьому сюжет гри, послідовність подій, що відбуваються, ролі, вчинки героїв, їхнє мовлення визначається текстом літературного твору [44].

Відмінність ігор-драматизацій від інших видів ігор полягає також у тому, що дітям потрібно визначити хід, перебіг подій, образи героїв казки чи оповідання, їхню поведінку, уявити персонажів саме в такому вигляді, в якому вони показані у творі зі всіма особливостями. Дитину потрібно підвести не тільки до розуміння типового, характерного в тому персонажі, який зображується, але й допомогти визначити специфічні ознаки, характерні для цього літературного твору, а не для образу взагалі. Дії, відтворювані дітьми у драматизації, більш складні, ніж при наслідуванні побаченого в житті. Дитині необхідно не тільки відтворити якийсь з життєвих об'єктів, але й поставити його в умови, запропоновані автором літературного тексту. Літературний твір підказує, які дії треба виконувати, проте в ньому немає вказівок щодо способів утілення їх у рух, міміку, інтонацію. Це потребує від дитини прояву ініціативи, самостійності, конкретності в доборі зображувальних і виразних засобів, створених образів. Зберігаючи задум автора, освоєну ідею художнього твору, діти влітають у сюжет свої враження від довкілля, деякий життєвий досвід. Дитині необхідно уявити себе на місці певного персонажу, проникнутись його почуттями, переживаннями, щоб передавати відповідний образ. Перевтілення допомагає дошкільнику на основі сформованих навичок виразного читання і розповідання, набутого рухового досвіду, знань про довкілля створювати

різноманітні за характером образи. Слід відзначити, що перевтілення і створення образу взагалі можливі тільки тоді, коли в дитини сформовані достатньо міцні знання про об'єкти і явища дійсності, що її оточують, та які відображені в літературному тексті. У випадку відсутності інформації, необхідної для розігрування героя літературного тексту, неможливо вести мову про драматизацію цього твору.

Експериментальні дослідження (Р.Й.Жуковська, Н.С.Карпинська) засвідчили необхідність розвитку в дітей спеціальних творчих здібностей, потрібних для гри-драматизації. Вони передбачають: розвиток поетичного слуху, тобто особливо чутливого сприйняття змісту і форми літературного тексту в єдності, а також виразності мовлення дитини; здатності швидко сприймати зміст літературного твору за умови його розуміння; уміння зберігати жвавість вражень, передавати їх у процесі створення образу героя у грі, виражати своє ставлення до нього і почуття, що виникли на цій основі, користуючись при цьому мовленням, рухами, мімікою. Чітко дотримуючись сюжету літературного твору, кожна дитина по-своєму створює той чи той образ. Учасники драматизації певним чином взаємодіють між собою. Вони уважно слухають репліки товаришів під час гри, слідкують за їхніми рухами, жестами, мімікою, реагують на відхилення від літературного тексту, залишаючись при цьому весь час у створеному образі.

Відносини між гравцями вирізняються від звичайного спілкування у повсякденному житті. Взаємодія "акторів" у гри-драматизації зовсім інша, ніж у реальних відносинах дітей. У драматизації беруть участь усі діти. Їх не поділяють на акторів і глядачів, це не театральна вистава, а дитяча гра. На всіх вистачить ролей і головних, і другорядних, навіть, деревом, кущем, квіткою може бути дитина, аби грати. При цьому, для дошкільників важливо не тільки отримати задоволення від власної гри, але й донести розповідь чи казку до дітей - глядачів. У гри-драматизації дитина грає для себе, отримуючи насолоду від прийнятого на себе образу, взаємодії з іншими гравцями. Дошкільник відчуває задоволення при влучному доборі імітаційних рухів і

голосу персонажу, від проникнення у запропонований автором текст, входження в обставини літературного сюжету.

Гра-драматизація складається з двох частин: підготовки і самої драматизації. Перший етап підготовки до гри-драматизації передбачає заходи, спрямовані на засвоєння літературного тексту : читання або розповідання тексту вихователем ; слухання його звукозапису ; бесіда з дітьми в ході якої визначається характер і особливості голосів персонажів; переказ, у процесі якого закріплюються послідовність подій, що відбуваються, прямої мови персонажів тощо, переказу за ілюстраціями, сюжетними малюнками, виконаними дітьми тощо.

Другий етап складається з комплексу виховних заходів у ході яких поряд із загальними навчально-виховними завданнями певної групи вирішуються і завдання підготовки до гри-драматизації : збагачення знань дітей про персонажів та події, що відбуваються вправляння у виразному читанні тексту, підготовка атрибутів і декорацій. Спеціально організовуються ігрові вправи, спрямовані на пошук і розвиток виражальних засобів (імітаційні рухи, різні почуття, хода, міміка тощо), необхідних для створення образу.

Третій етап – сама гра-драматизація, ігрове відтворення. Дітям дошкільного віку властиве ігрове втілення літературного твору, який їм подобається. Дитяча література для цього дає багатий матеріал. Окремі літературні герої настільки припадають до душі дітям, що вони самостійно організовують ігри, в яких називають себе їхніми іменами, орієнтуються на їхню поведінку. В іграх на тему літературних творів зв'язок з тим чи іншим твором менш стійкий і визначений, ніж в іграх-драматизаціях : можливе поєднання подій з різних літературних джерел, уведення і нових дійових осіб, вільне, нерегламентоване передавання змісту тощо.

В іграх дітей молодшого дошкільного віку вже можна спостерігати, що вони об'єднують різні події, подекуди включають епізоди із казок, здебільшого з тих, що демонструвалися їм при показі лялькового театру. Одержавши яскраві зорові враження, діти відтворюють їх у грі. У середньому

дошкільному віці стає звичним включення нових вражень у старі улюблені ігри. Діти цього віку відображають у своїх іграх не тільки ті казки, які їм показують, а ті, які розповідають (переповідають). Старші дошкільники комбінують в іграх свої знання, почерпнуті не тільки зі спостережень та розповідей дорослих, але й із книг. Казки й розповіді знаходять відображення в іграх дітей будь-якого віку, але по-різному. Одні діти розігрують окремі епізоди казки, інші діють так, як улюблений казковий герой, треті намагаються передати всю казку повністю, вносять у її зміст деякі зміни, вставляють деталі з життєвих спостережень або бажають повернути хід подій по-своєму, виявляють творчість і вигадку.

До репродуктивних вербальних ігор належать ігри за сюжетами літературних творів. За словами Р.Й. Жуковської, в іграх на літературні твори зв'язок зі змістом твору, що розігруються, менш стійкий і визначений, ніж в іграх-драматизаціях; тут можливе поєднання подій або героїв з різних художніх творів, вільне, нерегламентоване передавання змісту. У самостійних іграх за сюжетами літературних творів діти виступають своєрідним режисером подій, вони змінюють кінцівку на свій розсуд, уводять нових героїв тощо. Для того, щоб виникли сюжетно-рольові ігри, як засвідчують результати багатьох досліджень (Л.В. Артемова, Р.Й. Жуковська, Є.В. Зворигіна, Н.С. Карпинська та ін.), потрібно створювати відповідне ігрове предметне середовище: естетичне оформлення кімнати, наявність відповідних іграшок і персонажей, стимулювання дітей до творчої ігрової проявів.

Ігри-інсценізації суттєво відрізняються від усіх інших ігор. Вони вимагають слів автора і майже дослівного відтворення тексту художнього твору. Для цього літературний твір повинен бути дітям добре знайомий. Вихователь обов'язково готує атрибути (шапочки, костюми, елементи декорації тощо). Самостійність гри-драматизації визначається тим, на скільки діти знають текст художнього твору, на скільки подобаються їм герої. Тому наявність атрибутів, костюмів, декорацій буде стимулом дітей до гри. Більшість ігор-

драматизації побудовані в діалогічній формі, що активізує діалогічне мовлення дітей.

Вербальні творчі ігри

Творча вербальна гра – це самостійне створення дітьми ігрового задуму і сюжету гри на основі знайомих дітям художніх творів, тобто творча інтерпретація змісту декількох знайомих дітям казок, оповідань тощо. До вербальних творчих ігор належать сюжетно-рольові ігри, театралізовані, режисерські та ігри-небувальщини. Особливе місце серед інших посідають ігри, що створюються самими дітьми. Їх називають творчими, оскільки ігрова діяльність має яскраво виражений самодіяльний і творчий характер.

О.П.Усова таким чином визначала творчі ігри : “ творчі ігри – це такі ігри, в яких виявляються образи , що містять умовне перетворення довілля ”[88:28]

Головною ознакою, центром творчої гри є наявність уявлю вальної ситуації, яку створює дитина замість реальної дії у ній виконують певну роль, відповідно до тих значень, які вона надає предметам, що її оточують. У творчій грі все “ нібито ”, “ умовно ”, але в цьому умовному оточенні, що створюється уявою, багато справжнього : ігрові дії гравців завжди реальні, їхні почуття, переживання – щирі. Завдяки ігровій уявлю вальній ситуації дитина вчиться мислити про реальні речі і дії. З цієї особливості пов’язане і виникнення задуму в грі. Поява задуму, пошуку засобів уяви і означають перехід до творчої діяльності. Творчий характер гри підтверджується і тим, що дитина не копіює дійсність, що її оточує, а, наслідуючи те, що бачить, комбінує свої уявлення. При цьому емоційний, мовленнєвий та інтелектуальний аспекти розвитку у грі взаємообумовлені. Дитина по-справжньому переживає те, що відображає у грі, і мислить про те, що раніше емоційно сприйняла, відповідно оформлює це словами. Відображення довілля відбувається шляхом прийняття на себе певної ролі. Однак дитина наслідує образи неповністю, оскільки немає реальних можливостей для дійсного виконання операцій прийнятої ролі. Тому у творчій грі вона виконує

символічні дії, реальні предмети замінює іграшками або умовно тими предметами, які має, приписуючи їм необхідні функції.

Р.Й.Жуковська відзначає, що, виконуючи прийняті на себе ролі, діти неодноразово повертаються до дійсності, створюються в ній, пізнають її поступово, добровільно, без примусу. Довільність дій є характерною особливістю творчої гри. Результати її не продуктивні, вони умовні, через те, що у процесі гри дитина майже нічого не змінює у довкіллі. Однак ігрова діяльність значно збагачується різноманітними уявленнями про довкілля : фізичні якості предметів, їх суспільно значущі функції, людські взаємини тощо. У творчій грі зростає мовленнєва активність дітей. Відбувається включення дитини в самостійний пошук інформації, завдяки чому збагачується мовлення. Творчу гру організовує мовлення, оскільки під час гри діти обмінюються думками, планують хід гри. Саме творча гра дає дитині позитивні емоції, активізує уяву і фантазію.

Найбільш поширену і улюблену видом творчих ігор для дітей є сюжетно-рольові ігри. Сюжетно-рольова гра дітей дошкільного віку була предметом дослідження багатьох учених, як психологів (Ю.А.Аркін, Л.С.Виготський, Д.Б.Ельконін, О.М. Леонтьєв та ін.), так і педагогів (Н.Аксаріна, Л.В.Артемова, Г.І.Григоренко, Р.Й.Жуковська, Є.В.Зворигіна, Ю.М.Костенко, Т.О.Маркова, Д.В.Менджерицька, С.Л.Новосьолова та ін.). За словами Д.Б.Ельконіна , дитина дошкільного віку, немов би, живе у “ двох вимірах, у двох сферах життя ” [92] Це - світ речей, реальних предметів, які повсюдно оточують дитину, це предметно-матеріальна сфера людського життя. Друга сфера життя, більш складна для малюка, - це система взаємовідносин між людьми, в які неминує вступає кожна людина у процесі різних видів діяльності. Це світ "дорослого життя". Предметний світ дитина досить рано починає розуміти і засвоювати (ще на першому році життя): це назви предметів, речей, їх ознаки і властивості та різноманітні дії з ними.

Значно складніше засвоїти дитині систему взаємовідносин у дорослому світі, який так приваблює дітей. Як зазначає Л.С.Виготський, у дітей виникає

серйозне протиріччя між бажанням дитини "включитись у дорослу життєву ситуацію" і неможливістю її реалізації, оскільки в дітей ще немає відповідного життєвого досвіду, знань, умінь і навичок [26]. На допомогу дитині приходять сюжетно-рольова гра. Упродовж дошкільного віку, поки дитина росте і розвивається, набуває нових знань і вмінь, сюжетно-рольова гра залишається найбільш характерним і улюбленим видом діяльності дітей.

Сюжетно-рольова гра – це своєрідний, властивий дошкільному віку спосіб засвоєння суспільного досвіду і своєрідна форма суспільного життя дітей з дорослими; це діяльність, у якій діти, виконуючи ролі і створюючи ігрову ситуацію, моделюють діяльність дорослих – її зміст, мотиви, завдання і норми взаємин, що існують між людьми [92].

У педагогічних словниках сюжетно-рольова гра визначається таким чином: це образна гра з певним педагогічним задумом, який розкривається через відповідні події (сюжет) і програвання ролей. Сюжетні ігри використовуються у дошкільних закладах з виховною і навчальною метою. Змістом сюжетної гри нерідко виступають казки або епізоди з життя самих дітей [36: 324]. Це один із видів діяльності, значущість якої полягає не в результатах, а самому процесі; сприяє психологічній розрядці, знімає стресові ситуації, гармонійно вводить дитину у світ людських відносин; сприяє пізнанню довкілля через відображення дитиною в ігровому процесі дій і відносин дорослих [43: 45].

Сюжетно-рольова гра має такі структурні компоненти: сюжет, зміст, роль. Сюжет гри - та галузь дійсності, що відтворюється дітьми у грі. Сюжетно-рольову гру відрізняє від інших видів ігор насамперед наявність сюжету (що і відбилося на її назві). Якщо в рухливій і дидактичній грі головним є дотримання правил, а предмет, з яким доводиться діяти, чітко визначений (м'яч, картинки, кубики тощо), то в сюжетно-рольовій грі немає попередньо сформованих правил, у ній допускаються широкі варіації у виборі і використанні предметів.

Сюжет - це та галузь дійсності, яка відтворюється дитиною у грі. Сюжети гри різноманітні і відбивають певні умови життя дитини. Розвиток сюжетів відбувається від побутових тем до виробничих і таких, що відтворюють суспільне життя. Сюжет характеризується такими головними елементами: персонажем, ситуацією, дією, предметом. Умовно сюжети гри поділяють на: побутові (ігри в сім'ю, дитячий садок); виробничі, на теми праці дорослих (ігри в лікарню, крамниця); суспільно-громадська тематика (свята і т. ін.). Зміст гри - це те, що відтворюється дитиною як головний момент діяльності та взаємин між дорослими в їхньому трудовому і суспільному житті. У залежності від глибини уявлень дитини про діяльність дорослих змінюється зміст гри [92].

Спочатку у грі відображається тільки зовнішній бік діяльності (з чим людина діє: "людина-предмет"). Надалі в іграх відображаються взаємовідносини людей ("людина-людина"), а самі предмети легко замінюються (кубик – частина тіла) або тільки є подумки уявленими. Втілені у грі дії, дієві персонажі, ролі, предметні ситуації замінюють дітям реальність, натомість імітують справжні дії людей у різних ситуаціях. У грі дійсність представлена "умовно", за словами дітей, "жартома, нібито". Заміщення як основний механізм здійснення ігрового процесу виступає у двох формах – предметно-діяльнісній і вербальній. Спираючись на факти, зафіксовані в дослідженнях науковців, можна сказати, що розвиток ігрової діяльності пов'язаний з переходом від предметно-дієвого заміщення до вербального. Проте, як показують дослідження, лише на самих ранніх етапах - до появи активного мовлення (11-16 місяців) дитина самостійно використовує за дорослим предметно-дієве заміщення у "чистому" вигляді. Як тільки з'являється активне мовлення, предметно-дієве заміщення підкріплюється і доповнюється мовленням дітей. Розвиток форм гри у дітей старшого дошкільного віку характеризується більш широким включенням мовлення, пояснюючи умовне значення предметної ситуації, ролі, дії [92].

Упродовж дошкільного дитинства розвиток і ускладнення змісту гри здійснюється у таких напрямках: - посилення цілеспрямованості, послідовності, зв'язності зображуваного; - поступовий перехід від розгорнутої ігрової ситуації до узагальненого зображення у грі (використання умовних і символічних дій, словесних заміщень); - різноманітність змісту сюжетно-рольових ігор; - уміння дитини виділяти характерні особливості в діяльності і взаємовідносинах з дорослими. Зміст сюжетно-рольової гри втілюється дитиною за допомогою ролі, яку вона бере. Роль - засіб реалізації сюжету та головний компонент сюжетно-рольової гри. Для дитини роль - це її ігрова позиція: вона ототожнює себе з якимось персонажем сюжету і діє у відповідності з уявленням про цей персонаж. Підпорядкування дитини правилам рольової поведінки є важливим елементом сюжетно-рольової гри. Для дошкільників роль - це взірець того, як саме потрібно діяти, дитина оцінює поведінку учасників гри, а потім і свою особисту. Протягом дошкільного віку розвиток ролі в сюжетно-рольовій грі відбувається від виконання рольових дій до образних ролей. У старшому дошкільному віці в іграх дітей з'являються ділові діалоги, з допомогою яких виявляються відносини між персонажами, встановлюється ігрова взаємодія.

Будь-яка рольова гра містить у собі приховане правило. Розвиток рольових ігор іде від ігор з розгорнутою ігровою ситуацією і прихованими правилами до ігор з відкритими правилами і прихованими за ними ролями. У грі відбувається суттєва перебудова поведінки дитини – вона стає довірливою. Рольова поведінка у грі є складною. І нарешті засобом побудови гри є складання сюжету, де для дитини провідним є не окремі елементи сюжету, а цілісна подія, що вміщує у собі персонажі та їхні дії. Сюжетоскладання це визначення і розгортання послідовності події здебільшого в мовленнєвому плані, з мінімальним її опредмечуванням через предметні ігрові дії, які імітують функції заданого через подію персонажу.

Основою сюжетно-рольової гри є вигадана або уявлювана ситуація, у якій дитина бере на себе роль дорослого. Самостійність дітей у грі - одна з характерних рис сюжетно-рольової гри. Діти самі обирають тему гри, визначають лінії її розвитку, розподіляють ролі між собою. Кожна дитина вільна у виборі засобів втілення образу. При цьому немає нічого неможливого: можна сісти у крісло - "ракету" і опинитися на місяці, за допомогою палички - "скальпеля" зробити операцію. Така свобода, реалізація задуму гри і політ фантазії дозволяє дошкільнику самостійно включатись у ті сфери людської діяльності, які в реальному житті ще довго будуть йому недоступні. Об'єднуючись у сюжетно-рольову гру, діти за своєю волею обирають партнерів, самі встановлюють ігрові правила, слідкують за їх виконанням, регулюють взаємовідносини. Найголовніше, дитина у грі втілює свій погляд, своє уявлення, своє ставлення до тієї події, яка розігрується. При розігруванні ролі сюжетно-рольової гри творчість дитини набуває характеру перевтілення. У грі діти виявляють велику винахідливість, добирають іграшки, предмети, що необхідні для гри, старші дошкільники самі виготовляють іграшки і тим самим вони повніше реалізують власний задум. Основна умова розвитку сюжетно-рольової гри – це спільні ігри дорослого і дитини. Для того, щоб навчити дітей розвивати зміст гри, педагог обирає життєві ситуації, залучаючи їх до активної участі в них.

За Л.В.Артемовою, у сюжетно-рольовій грі існують два типи стосунків: організаційні і рольові. Кожному типу відповідає певна форма спілкування. Під час рольового спілкування діти в доступній формі засвоюють мовленнєвий матеріал, використовуючи мовленнєві зразки. В ігровій ситуації дитина охоче вступає у спілкування з дорослими та однолітками. Вступаючи в ігрову взаємодію, дорослий може керувати мовленнєвим розвитком дітей, оскільки він намагається поставити дитину в такі умови, які стимулювали б її до пошуку повних і влучних форм висловлювання. Рольове спілкування сприяє застосуванню точних граматичних конструкцій, оскільки діти намагаються точно та виразно передати текст. Дорослий демонструє зразки

спілкування, робить його необхідним для самої дитини. У процесі гри діти домовляються про спільну гру, уточнюють задум, пояснюють, що саме вони роблять. При цьому мовлення, яке пояснює гру, завжди комусь адресоване. Відбувається спілкування дітей з дорослими та один з одним [6].

У традиційному керівництві сюжетно-рольовими іграми основна увага зосереджена на збагаченні змісту гри. З цією метою створюється у дітей зацікавленість до нових ігор. Учені (Н.А.Короткова, Н.Я.Михайленко) пропонують розглядати керівництво сюжетно-рольовою грою як процес поступового передавання дошкільникам ускладнених способів побудови гри. Передавання способів здійснюється у спільній грі дорослого і дітей. Виділяють такі способи побудови гри: - послідовність предметно-ігрових дій, за допомогою яких діти імітують реальну предметну дію, використовуючи відповідні предмети та іграшки; - рольова поведінка, за допомогою якої дитина імітує характерні для персонажу дії, використовуючи мовлення, предмети; - Сюжетоскладання, за допомогою якого дитина вибудовує окремі елементи сюжету в загальну подію.

Першим способом побудови гри - предметно-ігровими діями - діти оволодівають у спільній з дорослими діяльності. Два інші способи при стихійному розвитку гри можуть сформуватися не повноцінно на примітивному рівні.

До творчих вербальних ігор належать також театралізовані ігри (Л.В.Артемова, Н.В.Гавриш, Р.Й.Жуковська, Н.С.Карпинська, Л.С.Фурміна), які будуються за змістом художніх творів і супроводжуються мовленням.

Театралізовані ігри – це розігрування в особах певного літературного твору і відтворення за допомогою виразних засобів (інтонації, міміки, жестів, пози, ходи) конкретних образів [6]. Вони дозволяють звертатися до різних видів самостійної художньої діяльності дітей, надають можливість різноманітним творчим проявам, передбачають не тільки саму дію дітей з ляльковими персонажами або власні дії за ролями, а й літературну діяльність (вибір теми, складання або інсценування літературних творів тощо); обра-

зотворчу (оформлення персонажів, малювання декорацій, виготовлення необхідних атрибутів); музичну (виконання знайомих пісеньок від особи персонажів, їх інсценування, наспівування, підтанцювання тощо). Творче розігрування ролей у театралізованій грі значно відрізняється від творчості в сюжетно-рольовій грі, хоча в самій природі театралізованої гри закладено зв'язок із сюжетно-рольовою грою. Поєднання театралізованої гри (показ вистави) з сюжетно-рольовою (гра в театр) дає можливість об'єднати дітей загальною ідеєю, дозволити кожній дитині виявити свою активність, індивідуальність, творчість. У театральних іграх розвиваються творчі та інтелектуальні здібності дітей (артистичність, імпровізація, здатність до перетворення, формуються оцінні судження, збагачується світогляд); вдосконалюється координація рухів, жестів, пластика, міміка, розвивається виразність мовлення (ритм, дикція, інтонаційна виразність), діти опановують діалогічне і монологічне мовлення, вчаться працювати з різними театральними ляльками і водити їх, озвучувати, передавати інтонацію, характер персонажу, виражати почуття героїв у міміці та жестах, обігрувати сюжети улюблених казок через гру-драматизацію та різні види театрів. У театралізованій грі використовуються виразні мовленнєві і пантомімічні дії. Через театралізовану гру дорослий учить розмовляти дітей один з одним не безпосередньо, а опосередковано. Ігрова дія є сприятливою умовою для мовленнєвого розвитку дітей. Мовленнєвий матеріал, яким повинні оволодіти та оперувати діти, міститься у самій грі.

Різновидом сюжетно-рольової гри є режисерські ігри (Е.М.Гаспарова, Е.Е.Кравцова, С.Л.Новосьолова). Основна відмінність режисерських ігор полягає у тому, що це здебільшого індивідуальні ігри, в яких дитина керує уявлюваною ситуацією у цілому, діє одночасно за всіх учасників.

Режисерські ігри – це творчі ігри. У них, як і в будь-яких творчих іграх, є уявлювана чи вигадана ситуація. Дитина проявляє творчість і фантазію, придумує зміст та сюжет гри, визначає її учасників. Предмети та іграшки виконують у грі не лише своє безпосереднє призначення, а й використо-

вуються у переносному значенні, виконуючи функцію, не закріплену за ними загальнолюдським досвідом. Уже сама назва режисерської гри вказує на її подібність з діяльністю режисера вистави, фільму. Зазвичай режисер вирішує, який фільм чи виставу він буде ставити, який буде сценарій, що внесе в нього після свого читання та осмислення. Дитина сама створює сюжет гри, її сценарій. В основі сценарію лежить безпосередній досвід дитини: вона відтворює події, глядачем чи учасником яких була сама. Подекуди сюжетом гри стають знання, які дитина дістала з мультфільму, прочитаної їй книги, розповідей інших людей. Для цих ігор у їх розгорнутій формі властиві комбінування вражень з власного досвіду дитини з тим, про що вона дізналася з книги, мультфільмів, своєрідне поєднання реального і вигаданого.

Сюжети режисерських ігор – це ланцюг дій. Окремі епізоди (сцени) у грі дитина вигадує, потім виконує, діючи за персонажі (іграшки, предмети), промовляючи за кожного, або пояснюючи все, що відбувається. У режисерській грі розвиваються уміння дитини переносити способи дії з одного предмета на інший, що має вирішальне значення для розвитку зв'язного мовлення. У режисерській грі мовлення - головний компонент. Подекуди вона звучить як "дикторський текст за екраном" [6, 39, 44]. У грі подаються зразки мовлення та критерії його правильності. У цих іграх дитина використовує мовленнєві образні засоби для створення образу кожного персонажу: змінюються інтонація, звук, темп, ритм висловлювань, логічні наголоси, емоційне забарвлення, використання різноманітних суфіксів, звуконаслідування. Ігрова обстановка сприяє активному спілкуванню з однолітками, посилює її словесну форму. Через режисерську гру діти розмовляють один з одним не безпосередньо, а опосередковано. У режисерській грі діє багато персонажів. Їхня кількість зростає у спільній режисерській грі, яка виникає у середньому і здебільшого в старшому дошкільному віці. У такій грі кожен з учасників діє за одного-двох персонажів. Природно, що таке ігрове спілкування для малюка легше, ніж

спілкування з однолітками, в якому потрібно враховувати бажання, настрої партнерів, шукати з ними спільну мову. Дитина мимоволі готується до такого спілкування, оволодіваючи в режисерській грі вмінням "бачити" картину гри, планувати її, виходячи із задуманого, що зароджується у неї подумки раніше, ніж вона починає виконувати ігрові дії. Важливим є також вміння дитини дивитися на ігрову ситуацію з різних позицій. Саме таким чином очима різних персонажів дитина бачить подію, відображену в режисерській грі, оскільки виконує не одну роль, а декілька. Оволодівши режисерською грою, дитина навчиться взаємодіяти і з реальним партнером у сюжетно-рольовій грі.

Упродовж середнього та старшого дошкільного віку режисерські ігри піддаються змінам різного характеру. Насамперед змінюється зміст. У дітей 4-5 років зміст режисерських ігор більш різноманітний, ніж у малюків. У них знаходять відображення знайомі казки, мультфільми, а вже події особистого життя використовуються значно рідше. Діти легко поєднують у цій грі знання і відомості, отриманні з різних джерел. З'являються нові персонажі (герої мультфільмів), зростає їхня кількість, більш чітко виділяються головні і другорядні дієві особи. У дітей 6-7 років зміст ігор динамічний, з перевагою власної літературної творчості. Діти люблять обігравати змінені власною фантазією знайомі казки, мультфільми, вносять у зміст гри багато вигаданого.

Режисерські ігри виникають як індивідуальна діяльність і залишаються такими в ранньому і молодшому дошкільному віці. Режисерські ігри наодинці спостерігаються і у старших дошкільнят, особливо, коли дитина мало контактує з однолітками або відчуває труднощі у спілкуванні з іншими вихованцями групи в силу індивідуальних обставин. У середньому і особливо старшому дошкільному віці виникають спільні режисерські об'єднання дітей зазвичай мало чисельні - 2-8 особи. Діти разом вигадують сюжет, виконують ролі (кожна за свого персонажа). У спільній режисерській грі яскраво виражений сюжетно-рольовий характер. Отже, режисерські ігри

створюють реальні передумови для виникнення сюжетно-рольової гри.

Натомість з появою останньої режисерські ігри не зникають:

взаємозбагачуючись, доповнюючи один одного, обидва види ігор присутні в житті дитини.

У літературі також виділяють ігри-фантазії. Психолого-педагогічну характеристику цієї гри дали О.М.Леонтьєв і Н.А.Короткова [47, 56]. Це особливий вид творчої діяльності, в ході якої дитина створює казковий сюжет в ідеальному плані. Найчастіше гра розгортається навколо певного вигаданого героя-іграшки, персонажа казки, мультфільму. Образи, створені уявою, отримують оформлення завдяки таким виразним засобам, як мовленнєві характеристики, рухи, міміка, жести, експресивні прояви. Основа ігор-фантазій – співтворчість педагога і дітей у вигадуванні ігрових подій, послідовно пов'язаних між собою. Результативним є навчання дітей видозміни сюжету знайомої казки (складання нової кінцівки, включення персонажів з інших казок). У роботі з дітьми старшого дошкільного віку використовують такі словесні ігри, як ігри-перевертні та ігри небувальщини. У процесі цих ігор у дітей розвивається зв'язне мовлення, його образність. Перед тим, як проводити гру, дорослий виявляє, чи знають діти, що таке небувальщина. Дорослий пропонує розповісти дітям якусь небувальщину зі знайомих казок. Коли діти навчаться помічати небувальщини, педагог починає читати їм твір з небувальщинами, знайомить їх із захоплюючим змістом. При проведенні гри беруть не весь твір, а лише його частину. На початковому етапі уривок може містити 2-3 небувальщини, а потім їх може бути більше. Досвід проведення таких ігор показує, що діти можуть запам'ятати і назвати 6-7 небувальщин з уривку. Виходячи з цього, педагог самостійно розбиває твір на смислові частини.

Ігрові мовленнєві ситуації

Ситуація визначається словниками як “ сукупність умов і обставин, що створюють певне становище, викликають ті чи інші взаємини людей : стан,

положення,обстановка ”[68:288]. Мовленнєва ситуація розглядається як «ситуація мовлення, ситуаційний контекст мовленнєвої взаємодії; набір характеристик ситуативного контексту релевантний (значущих) для мовленнєвої поведінки учасників мовленнєвої дії, що впливають на вибір ними мовленнєвих стратегій, прийомів, засобів» [71:191].

Визначення мовленнєвої ситуації неоднозначне. Вчені по-різному характеризують мовленнєву ситуацію : як «сукупність умов, мовленнєвих і не мовленнєвих , необхідних і достатніх задля того, щоб здійснити мовленнєву дію за накресленим нами планом» [53: 156]; «комплекс позамовних обставин, які відбивають стосунки між учасниками спілкування і зумовлюють необхідність комунікації»[38:91]; «сукупність спеціально створених умов» [63:63]; «ситуацію дійсності, що спонукає до мовлення»[70:72] ;«динамічну систему взаємовідносин тих,хто спілкується, що базується на відображенні об’єктів і подій зовнішнього світу, породжує потребу цілеспрямованої діяльності у вирішенні мовленнєво-мисленнєвих завдань і живить цю діяльність»[38:43] тощо .

Мовленнєву ситуацію як поняття лінгводидактики слід відрізнити від ситуативності усного мовлення як лінгвістичного поняття, хоч означені поняття взаємопов’язані: не випадково створюються граматичні ситуації, у яких описуються засоби вираження прохання, наказу, твердження, заперечення тощо. Необхідно розрізнити ситуацію взагалі (поєднання будь-яких обставин, подій) від мовленнєвої ситуації. Водночас однозначного розуміння мовленнєвої ситуації як методичного прийому не склалося . Мовленнєвою ситуацією можна назвати таку ситуацію дійсності, яка спонукає до мовлення. Натомість стверджувати, що мовленнєва ситуація це лише сукупність зовнішніх обставин, за яких відбувається мовленнєве спілкування, було б неправильно. Ситуація – це і певні минулі події, про які хочеться згадати, і наші переживання, якими ми хочемо поділитись зі співрозмовниками, і різноманітні виробничі, побутові, філософські питання,

які необхідно обговорити. Таке мовленнєве спілкування може проходити безвідносно до наявних на момент мовлення зовнішніх обставин.

Мовленнєва ситуація – це така динамічна система взаємовідносин тих, хто спілкується, яка базується на відображенні об'єктів і подій зовнішнього світу, подорожує потребу до цілеспрямованої діяльності у вирішенні мовленнєво-мисленнєвих задач і живить цю діяльність. Це ситуація, на яку людина реагує вербальною дією, проте вона здебільшого включає і невербальні дії. Вона виникає спонтанно або планується попередньо суб'єктом мовленнєвої дії. Глибоке усвідомлення ситуації поліпшує якість мовленнєвого повідомлення, оскільки в кожному повідомленні відображається взаємодія об'єктивної дійсності, мислення і мовлення. У цьому і вбачаємо зміст використання навчально-мовленнєвих ситуацій.

Розроблено таку систему ознак мовленнєвої ситуації для її опису : - учасник (адресант, адресат, аудиторія); - предмет мовлення; - обставини (місце, час, інші значимі умови); - канал спілкування (спосіб здійснення комунікації) використовується усне чи писемне мовлення, умовні знаки; - код (мова, діалект, стиль); - мовленнєвий жанр; - подія; - оцінка ефективності мовлення; - мета – те, що, на думку учасників, могло б бути результатом мовлення у цій ситуації. Зауважимо, що це ціна передусім сама ідея щодо опису і розуміння мовленнєвої ситуації, яку зрозуміти можна тільки при аналізі найважливіших її ознак, що визначають мовлення, а не всіх чисельних особливостей тієї чи іншої ситуації дійсності.

Мовленнєві ситуації поділяються на природні і штучні або – навчальні [78]. Природні мовленнєві ситуації виникають досить часто. Проте, на жаль, коло таких ситуацій обмежене. Воно не можуть забезпечити активізацію усього мовного матеріалу, що передбачений програмою.

Навчальна мовленнєва ситуація відрізняється від природної способом створення мовленнєвого стимулу, без якого мовленнєвий акт взагалі неможливий. У природній ситуації цей стимул створюється самими обставинами дійсності, а навчальній – словесно. Навчальна мовленнєва

ситуація – це ефективний засіб розвитку усно-мовленнєвих навичок і вмінь. По-перше, вона ставить дітей в умови, близькі до умов реального словесного мовленнєвого спілкування. Це підвищує зацікавленість мовців, вони переконуються в тому, що можуть реалізувати свої мовні можливості в акті мовленнєвого спілкування. По-друге, в навчальній мовленнєвій ситуації можна активізувати весь якісно-граматичний матеріал, що вивчаються, таким чином, щоб він виступав засобом вирішення якихось немовних, комунікативних завдань, а це, у свою чергу, сприяє кращому засвоєнню самого матеріалу. По-третє, за допомогою навчально-мовленнєвих ситуацій розвивається уява дітей.

Навчально-ігрові мовленнєві ситуації – ефективний засіб розвитку як діалогічного, так і монологічного мовлення. Усі навчальні ситуації поділяються на умовно-реальні і уявні. У першому випадку обставини і відносини, що створюють навчальну ситуацію, відтворюються за рахунок наочності або технічних засобів; у другому - лише за рахунок уяви. Умовно-реальні ситуації доцільно використовувати на початковому, уявні - на наступних етапах навчання. Отже, умовно-реальні мовленнєві ситуації доступні і дітям дошкільного віку, оскільки вони мають ігровий характер. Спонування до мовлення може бути внутрішнім, що обумовлює суб'єктивні потреби людини, і зовнішнім, що виходить від іншої людини. Ситуація може містити в собі протиріччя, які повинні бути усунутими у процесі діяльності. Така ситуація називається проблемною. Динамічність ситуації залежить від активності комуні кантів, їхньої зацікавленості у спілкуванні, більшій або меншій інформованості одного або всіх, спільності інтересів у спільній діяльності, їхнього ставлення один до одного і до ситуації, у якій вони перебувають і часто самі створюють своїми вчинками. Навчальна мовленнєва ситуація покликана забезпечити потреби дітей у мовленнєвому спілкуванні і повинна передбачати сукупність життєвих умов, що спонукають до вираження думки, використовуючи при цьому певний мовний матеріал. У навчальному процесі вона повинна слугувати: одиницею змісту навчання;

способом організації матеріалу; критерієм організації системи вправ. Від природної така ситуація відрізняється: певною деталізацією обставин довкілля, що нас оточує; наявністю вербального стимулу; можливістю багаторазового відтворення [78].

Велике значення для навчання непідготовленого усного мовлення мають систематично і навмисно створені проблемні ситуації, що сприяють виникненню мотиву і потреби висловлювання, висуненню гіпотез, передбачень, активізації мисленнєвої діяльності. Створення проблемної ситуації визначається видами мовленнєвої діяльності, джерелами інформації і характером вербального і невербального опертя, конкретними прийомами навчання, що передбачають певні співвідношення між логічною і мисленнєвотворчою діяльністю. Створенню ситуації сприяють: організація матеріалу за темами і підтемами; попереднє повторення мовленнєвих зразків і штампів; введення різноманітних мисленнєвих задач [66: 251]. Стимулом усного мовлення, крім словесних вказівок, можуть бути проблемні ситуації, які створено на основі двох контрастних суджень, та зміст опертя формі заголовків, оголошень тощо. [66: 251].

Ситуації вербального характеру використовуються для навчання діалогічного і монологічного мовлення і передбачають найрізноманітні завдання: від нескладних перетворень до самостійних мовленнєвих повідомлень. Є.І.Матецька запропонувала таку класифікацію природних ситуацій. Першим типом є діяльнісний акт, зміст якого вичерпується за рахунок мовленнєвих дій. Немовленнєві дії в такій ситуації або виключені, або проходять епізодично і не є вагомими. Другий тип таких ситуацій - це діяльнісний акт, зміст якого розкривається у поєднанні мовленнєвих і немовленнєвих дій за умови домінувальної ролі мовленнєвих. Третій тип ситуації - діяльнісний акт, у якому мовленнєві і немовленнєві дії посідають рівноцінне місце. Четвертий тип розглядається як діяльнісний акт, у якому немовленнєві дії домінують над мовленнєвими. П'ятим типом таких ситуацій вважається діяльнісний акт, зміст якого вичерпується ланцюгом не

мовленнєвих дій. Мовленнєва дія у таких ситуаціях не є важливою.

Діяльнісний акт міг бути здійсненим і за його відсутністю [65: 48-53].

Друга група - це штучно створені ситуації. Ця група ситуацій, з одного боку, гарантує дитині значну мовленнєву практику, з іншого, дозволяє задовольнити її бажання до дії, руху, оперувати практичними діями.

Проходження мовленнєвої дії полегшується, якщо не мовленнєві (практичні) дії не викликають певної фізичного напруження або є звичним для того, хто говорить. Мовленнєві дії сприяють також природному змістовому зв'язку, що об'єднує мовленнєві та не мовленнєві дії, адекватність двох дій, які пов'язані ситуацією. Мовленнєва і не мовленнєва дії мають свою динаміку. Так, у не мовленнєвій дії - це співвідношення великих і малих дій різних відрізків; у мовленнєвих - групування слів, їх поєднання і поділ, тобто синтаксичний поділ фрази [65]. Є.І.Матецька дійшла висновку, що найбільші можливості у втіленні навчальних мовленнєвих ситуацій відкриваються в ігровій діяльності дітей.

Існує декілька підходів до класифікації ігрових мовленнєвих ситуацій. Найбільш доступною у роботі з дошкільниками, на наш погляд, є класифікація, що використовується у методиці роботи з молодшими школярами (за Є.Я.Палихатою): - інсценування на основі готових текстів; - рольова гра на основі ілюстрації; - навчальні (реальні, уявлювальні) ситуації. Діяльність в уявлюваній ситуації звільняє дитину від ситуативної залежності. Уявлювана ситуація можлива на основі розходження полів, "змістового" і того, яке ми бачимо. Л.С.Виготський вказує, що будь-яка гра з такою ситуацією є водночас грою з правилами.

Слугує на увагу використання ігрових мовленнєвих ситуацій під час навчання старших дошкільників складання описових розповідей, які пропонує В.В.Гербова [35]. Дослідником успішно вирішується паралельно два важливі завдання: навчання монологу та розвиток навичок діалогізування. Слід зауважити, що в навчальних ситуаціях створювались умови для самореалізації дошкільників та задоволення надзвичайно важливих потреб

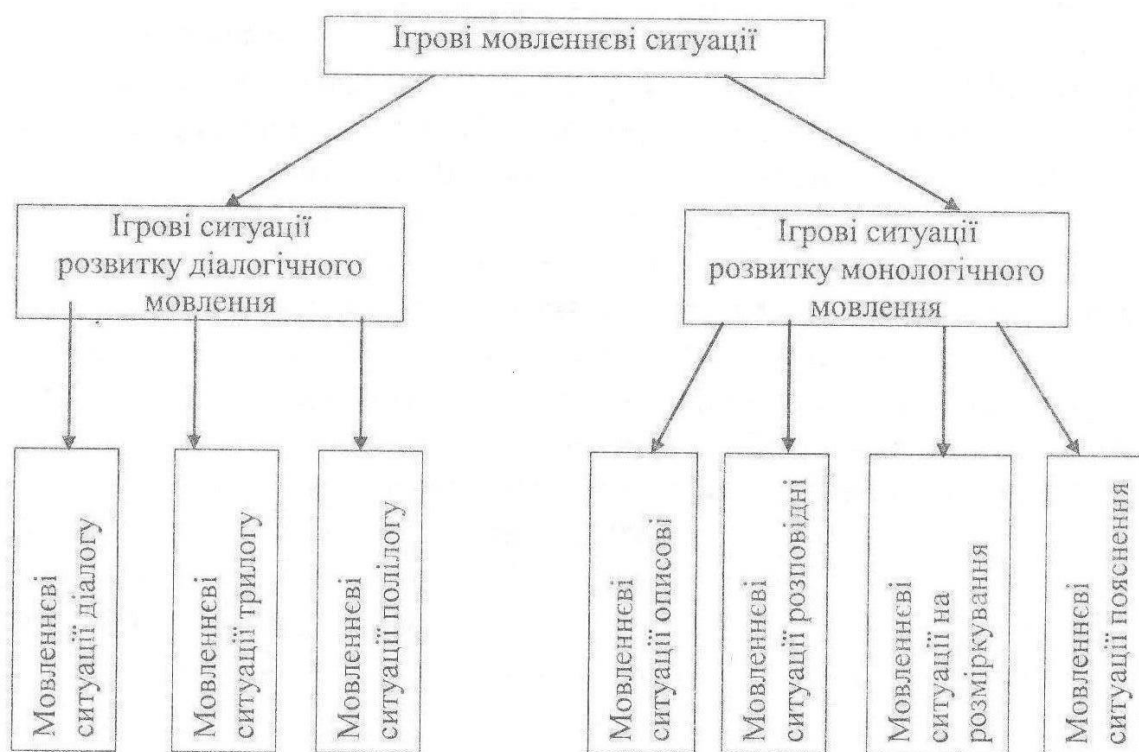
цього віку: а) відтворення ситуацій максимально наближених до життя; б) оволодіння засобами спілкування.

У дошкільній лінгводидактиці розроблено систему мовленнєвих ігрових ситуацій: ігрові мовленнєві ситуації за змістом художніх творів з метою формування у дітей оцінно-етичних суджень (А.М.Богуш, О.С.Монке); ігрові мовленнєві ситуації за змістом українських народних казок з метою збагачення словника дітей експресивною лексикою (Ю.А.Руденко)

та розвитку мовленнєво-творчого самовираження дошкільників (Л.І.Березовська); ігрові мовленнєві ситуації з метою розвитку культури мовленнєвого спілкування дітей та мовленнєвої готовності дітей до школи (О.П. Аматьєва, А.М.Богуш, Т.О.Ніроженко, С.К.Хаджирадева, Н.Є.Шиліна та ін.); ігрові мовленнєві ситуації з метою формування граматичної правильності мовлення (К.Л.Крутій, Н.В.Лопатинська, Н.В.Маковецька).

Ми поділяємо ігрові мовленнєві ситуації на дві групи: ситуації розвитку діалогічного і монологічного мовлення (Див. схему 7). Перша група, що об'єднує ситуації діалогічного мовлення, у свою чергу, поділяється на ігрові мовленнєві ситуації діалогу, трилогу та полілогу. Друга група - об'єднує ігрові мовленнєві ситуації, що сприяють розвитку монологу: ігрові мовленнєві ситуації описові, розповідні, на розмірковування та пояснення.

Схема 7 Класифікація ігрових мовленнєвих ситуацій

Всі ігрові мовленнєві ситуації можна об'єднати в такі групи (Див. схему 8). Першу групу обіймають реальні ситуації, до другої групи ввійшли казкові ситуації, третю групу об'єднали ситуації за змістом художніх творів, в останню групу ввійшли ігрові мовленнєві ситуації, що стимулювали використання формул мовленнєвого етикету.

Схема 8 *Класифікація ігрових мовленнєвих ситуацій*

Отже, ігрові мовленнєві ситуації посідають значне місце в роботі з розвитку мовлення дітей дошкільного віку. Натомість у педагогічній літературі відсутнє визначення поняття "ігрова мовленнєва ситуація".

На нашу думку, ігрова мовленнєва ситуація - це штучно змодельовані ігрові обставини (дитиною чи дорослим) за змістом знайомих художніх творів (чи казок) або з епізодів життя дитини та створені для цього умови їх реалізації (ролі, дієві особи, позитивні мовленнєві стимули, атрибути, знайомий текст тощо), що стимулюють і активізують мовленнєве спілкування дітей, сприяють розвитку діалогічного і монологічного мовлення.

Отже, до вербальних репродуктивних ігор належать: ігри-драматизації, за змістом літературних творів, ігри-інсценізації, а також такі ігрові методи, як ігрові мовленнєві вправи і ситуації.

Ігрові мовленнєві вправи

Зауважимо, що в загальній лінгводидактиці відсутній термін "ігрова мовленнєва (чи словесна) вправа". Відсутній він і в науковому обігу загальної педагогіки. Натомість психолого-педагогічна і лінгводидактична література широко використовує такий термін, як вправа. Вправа визначається тлумачним словником як "розвиток певних якостей, навичок постійною, систематичною роботою; спеціальне завдання, що використовується для набуття певних навичок або закріплення певних знань" [68: 383].

Під мовленнєвими вправами вчені розуміють "вправи у природній комунікації у різних видах мовленнєвої діяльності" [66: 193]. Важливою особливістю мовленнєвих вправ є їх спрямованість на наближення навчальної діяльності до реального спілкування. У дошкільній педагогічній літературі словесна вправа розглядається як багаторазове виконання дітьми певних мовленнєвих дій для вироблення та вдосконалення мовленнєвих умінь і навичок.

Типи вправ визначають як: інформаційні, операційні та мотиваційні. Інформаційні вправи забезпечують осмислення та засвоєння мовного матеріалу; операційні розвивають автоматизм, перетворюючи їх у навички; мотиваційні виробляють мовленнєві вміння та вдосконалюють їх у комунікації [21].

За системно-мовним підходом вправа - це насамперед інструмент засвоєння фонетичного, лексичного і граматичного матеріалу. У руслі умовно-комунікативного підходу – це засіб формування навичок і вмінь. За комунікативним підходом – це комунікативні форми роботи (система комунікативних завдань). Отже, по суті, йдеться про три різні системи вправ, кожна з яких застосовується при певному підході [24].

Учені Н.К.Скляренко і С.Л.Захарова пропонують такі критерії класифікації вправ: спрямування навчальної дії на отримання або передавання інформації; спрямування навчальної дії на засвоєння мови, що є основним засобом спілкування, або на оволодіння мовленням (мовленнєвою діяльністю) як процесом спілкування.

За першим критерієм розрізняють: рецептивні, репродуктивні і продуктивні вправи. За другим критерієм: мовні, умовно-мовленнєві і мовленнєві вправи. У рецептивних вправах вербальна інформація сприймається через слуховий і зоровий канали. У репродуктивних - ця інформація відтворюється повністю або зі змінами. У продуктивних вправах дитина самостійно породжує висловлювання різних рівнів. Мовні вправи виконуються з чисто мовним матеріалом поза мовленнєвою ситуацією, зосереджується увага на формі. Умовно-мовленнєві вправи передбачають виконання мовленнєвих дій у ситуативних умовах. Наявність мовленнєвої задачі і ситуативність - основні ознаки означеного типу вправ.

Зауважимо, що мовні та умовно-мовленнєві вправи часто об'єднують в одну групу під загальною назвою "підготовчі". Однак слід пам'ятати, що між ними існує принципове розмежування, оскільки перші - неадекватні меті

формування мовленнєвих навичок і вмінь. Натомість мовленнєві вправи розглядаються як спеціально організована форма спілкування, коли діти здійснюють акт мовленнєвої діяльності. Основні характерні риси мовленнєвих вправ – наявність мовленнєво-мисленнєвих завдань та нової мовленнєвої ситуації.

Отже, під системою вправ розуміють організацію взаємопов'язаних навчальних дій, розміщених у порядку зростання мовленнєвих або операційних труднощів з урахуванням послідовності становлення мовленнєвих умінь, навичок і характеру наявних актів мовлення [34: 31].

Усі усні вправи В.Л.Скалкін класифікує за двома принципами: залежно від обмеженого методичного завдання, яке вони розв'язують під час усього процесу формування комунікативного мовлення; залежно від виду комунікативної діяльності, задля якого вони використовуються. Відтак, відповідно до першого принципу класифікації розрізняють два типи вправ. Вправи першого типу (тренувальні, аналітичні, не комунікативні, первинні тощо) використовують для цілеспрямованої активізації лексико-граматичного матеріалу, результатом якої повинна бути навичка оперування певними мовленнєвими елементами [78: 13].

Вправи другого типу (мовні, власне-мовні, комунікативні, ситуативні, творчі, синтаксичні, актуалізовані, вправи з мовленням тощо) - використовують для нерегульованої, здебільшого вільної і конкретно не спрямованої активізації мовленнєвого матеріалу за умови практики з мовлення при розв'язанні комунікативних і змістових завдань [76: 19-25], Результатом такої активізації є вторинне мовленнєве вміння, операційна готовність включення у реальну усну комунікацію. Компоненти системи вправ мають певну автономію, конкретні форми роботи добираються і упорядковуються на підставі різних, властивих лише цим підсистемам принципам. Найбільш вдалимими є такі терміни: тренувальні (формально-тренувальні) - для вправ першого типу і комунікативні (комунікативно-змістові) - для вправ другого типу [78].

Дещо іншу класифікацію усних вправ запропонував Б.А.Лапідус. Він висловив ідею так званих комбінованих вправ, у процесі виконання яких діти не тільки залучаються до роботи з активізації конкретного мовленнєвого матеріалу, а й "здійснюють акт зв'язного мовлення". Такі форми роботи ніби стирають грані між тренувальними вправами і вправами комунікативно-мовленнєвої діяльності. Учений помістив між власне тренувальними і власне комбінованими вправами так звані елементарні комбіновані вправи. Розроблена ним система вправ заслуговує на увагу, оскільки групує вправи за принципом можливості застосування дітьми конкретних елементів мови. Тому запропоновані ним терміни "цілеспрямована" і "нерегульована" активізація мовного матеріалу (як характеристика виділених типів вправ) була прийнята в методиці навчання іноземних мов.

Розглянемо тепер класифікацію вправ за другим принципом. Загально-відомо, що тільки рецептивні види комунікативної діяльності мають незначну автономність. Продуктивні види ґрунтуються на рецептивних і не

можуть бути засвоєні самостійно. Продуктуванню мовлення завжди буде передувати сприймання його компонентів на слух, під час мовлення або раніше. Відтак, якщо ми говоримо про чисто рецептивні форми роботи, то продуктивні вправи буде доцільнішим називати продуктивно-рецептивними. Однак В.Л.Скалкін іменує ці вправи продуктивними. Оскільки лінія рецептивно-продуктивності пронизує обидва типи вправ, кожний з них зумовлює дві форми роботи. Отже, у тренувальній підсистемі вправ виділяють: тренувально-рецептивні (аудіювання) і тренувально-продуктивні (говоріння) вправи. Підсистему комунікативних вправ поділяють на 4 класи: вправи умовно-мотивовані рецептивні (1) і продуктивні (2); реально-мотивовані рецептивні (3) і продуктивні (4) [78: 21].

Інші вчені класифікують вправи за вмінням свідомо використовувати набуті навички в живому акті спілкування [84: 118]: оволодінням структурно-граматичним і лексичним матеріалом; моделюванням типових діалогічних єдностей [8: 26-31]; навчанням підготовленого та непідготовленого мовлення [66: 260-263]. Розглядаючи ці класифікації вправ, на перший погляд видається, що вони зовсім різні. Проте, детально аналізуючи і зіставляючи їх, можна помітити, що всі вправи чітко розмежовуються на три групи залежно від завдань щодо формування мовленнєвих навичок і вмінь.

Перша група об'єднує тренувальні вправи не комунікативного спрямування, які слугують для того, щоб засвоїти матеріал мови і підготуватися до використання його в мовленні. Це вправи "формувальні, сприяють оволодінню механізмом породження і розпізнавання висловлювань" [67: 52].

Вправи другої групи дістали назву мовленнєво-підготовчі. Б.А.Лапідус характеризує їх як вправи з "подвійним завданням" або вправи на контрольовану активізацію мовного матеріалу. Е.І.Пассов називає другу групу вправ умовно-мовленнєвими, оскільки вони використовуються на етапі мовленнєвого тренування, тобто на етапі формування мовленнєвих навичок [70].

Третю групу складають мовленнєві вправи, які вчать виражати свої думки і розуміти думки інших людей, забезпечують практику в конкретному вигляді і формі комунікації [67: 52]. Основним для цієї групи вправ є створення умов, які стимулювали б вдосконалення автоматизму, сформованого попередніми вправами.

При цьому кожна група вправ відрізняється характером дій та особливим місцем у формуванні чітко визначених етапів мовленнєвих навичок та вмінь. Так, вправи першої групи спрямовані забезпечити формування мовленнєвої дії, друга група вправ забезпечує формування мовленнєвих навичок в усьому об'ємі в умовах навчально-мовленнєвих ситуацій. Вправи третьої групи слугують формуванню мовленнєвих умінь в умовах близьких або адекватних природним умовам спілкування.

Аналіз методичної літератури засвідчив наявність і такої класифікації вправ: тренувальні - підстановочні і трансформаційні; комунікативні -

питально-відповідні і реплікові; описові - репродуктивні, ситуативні, композиційні.

Підстановочні вправи вперше розробив і застосував на практиці відомий англійський методист Гольд Пальмер. З часів Пальмера структура цих вправ зазнала значних змін, а їх призначення і методика неодноразово переосмислювалась, уточнювалась. Мета цих вправ - засвоєння визначеного мовленнєвого матеріалу. Вправи цієї групи передбачають готові зразки діалогічних єдностей (мовленнєві моделі) або заміну одного з елементів (слова або словосполучення). Прийоми навчання: повторення, імітація.

У методичній літературі розроблена класифікація вправ, в основі якої виокремлено форму і зміст мовного матеріалу: формальні вправи, при виконанні яких уся увага дітей зосереджена на формі (вправи позбавлені предметно-логічного змісту); формально-змістові вправи, де основна увага зосереджена на формі, що однаково співвідноситься з певним змістом контексту; формально-змістові, при виконанні яких основна увага дітей зосереджена на змісті, при цьому усвідомлюється навчальний характер мовленнєвих дій, здійснюються окремі акти усвідомленого конструювання, досить чітко проявляється контроль свідомості і, на остаток, змістові вправи, при виконанні яких діти не усвідомлюють їх навчальний характер, оскільки вся увага звернена на зміст. Дві останні групи вправ разом називають комунікативними. Оскільки кожна мовленнєва вправа виконується на чисто словесному, мовному матеріалі, тобто відбувається оперування знаковим (мовним матеріалом), їх цілком можна назвати вербальними.

Аналіз літературних джерел засвідчив, що в жодній класифікації мовленнєвих вправ відсутній такий різновид, як ігрові мовленнєві вправи. Натомість будь-яка мовленнєва вправа, що використовується у роботі з дітьми дошкільного віку, обов'язково передбачає ігрову дію, ігрове розігрування на основі використання мовного матеріалу. Це дає підставу розглядати їх як різновид вербальних ігор.

У дошкільній педагогічній і лінгводидактичній літературі описані ігрові мовленнєві вправи, спрямовані на розвиток мовлення. А саме:

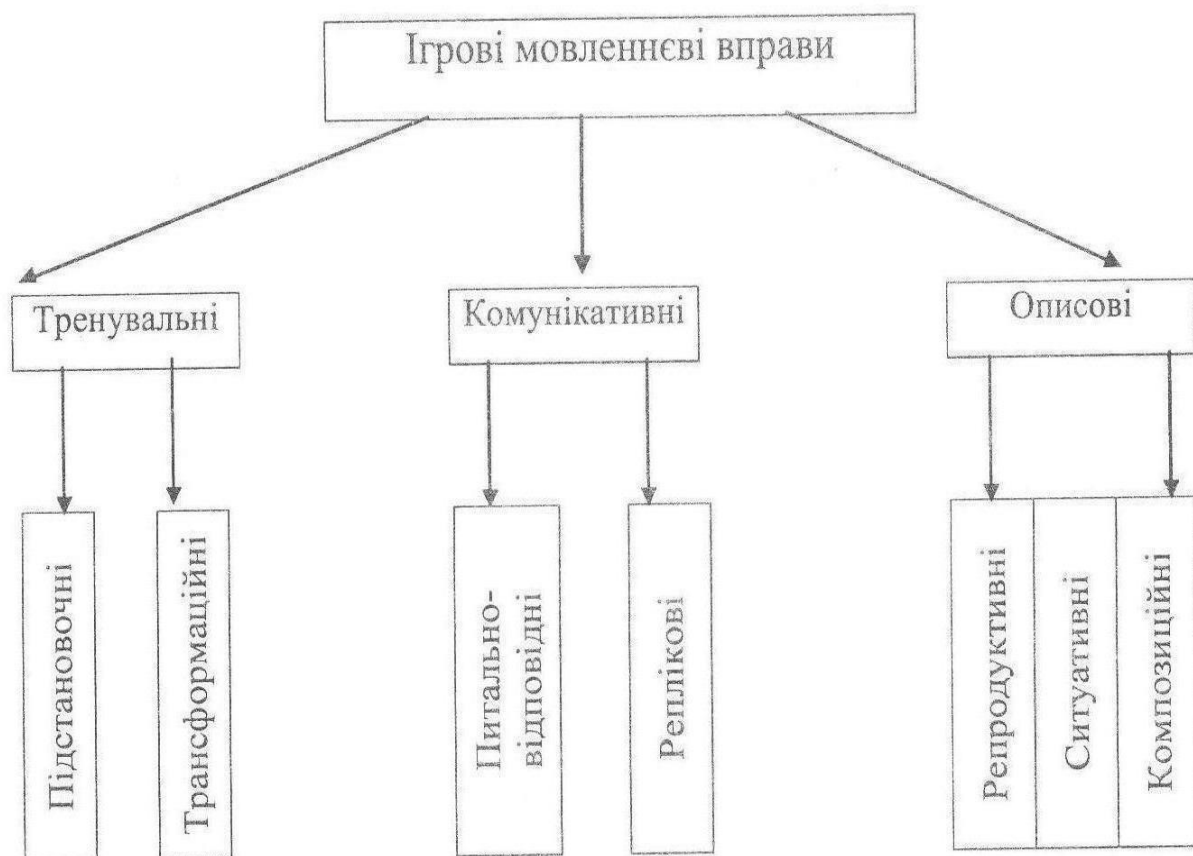
- звукової культури: тренувальні, імітаційні, артикуляційні. Наприклад: "Знайди місце звука у слові", "Хто, як кричить?", "Гойдалки", "Гарячий чай", "Котику, спи";
- граматично правильного мовлення: (композиційні, трансформаційні), вправи на складання речень з важким словом, ігрові вправи з лялькою, словесні вправи на слово-утворення. Наприклад: "Знайди пару", "Відгадай за описом", "Чиї діти?", "Мавпочки", "Який, яка, яке?";
- збагачення словника: (підстановочні), словниково-логічні, словесні. Наприклад: "Хто, що робить?", "Коли це буває?", "Назви одним словом", "Скажи навпаки";

- діалогічного мовлення: реплікові вправи, питально-відповідні, умовна бесіда. Наприклад: "Як можна дізнатися?", "Розпитай у товариша";
- монологічного мовлення: описові, репродуктивні (переказові), ситуативні, дискусивні (коментувальні), композиційні (розповідь). Наприклад: "Склади речення", "Відгадай, де це було", "Що буває взимку?", "Коли ми даруємо квіти?";
- комунікативної спрямованості: комунікативні. Наприклад: "А якщо б...", "Відгадай, що я роблю?", "Хто краще скаже про весну?", "Є, було, чи буде", "Як ти розумієш це слово?"

Зауважимо, що ігрові мовленнєві вправи на заняттях з розвитку мовлення у дошкільному закладі є складовою частиною кожного заняття, вони стимулюють мовленнєву активність дітей, сприяють удосконаленню дитячого мовлення (Див. схему 9).

Тренувальні вправи забезпечують максимальну частотну повторюваність мовленнєвих зразків. Серед тренувальних вправ ефективними є підстановочні та трансформаційні. Підстановочні вправи використовуються для засвоєння готового мовленнєвого матеріалу, а трансформаційні - для трансформування висловлювань як форми мовленнєвої реакції. За допомогою цих вправ вирішуються такі завдання: сприймання на слух різних конструкцій висловлювань; трансформування речень; відтворення трансформаційних речень.

Схема 9 Класифікація ігрових мовленнєвих вправ

Друга група комунікативних вправ стимулює розвиток умінь і навичок мовлення в умовах природного спілкування, діалогічного мовлення. З-поміж комунікативних ефективними для розвитку діалогічного мовлення є питально-відповідні та реплікові вправи. Третю групу описових вправ об'єднують вправи, які сприяють розвитку монологічного мовлення. Зауважимо, що в дошкільному навчальному закладі використовуються з метою розвитку мовлення усі види зазначених нами ігор, ігрові мовленнєві ситуації, близькі і доступні життєвому досвіду дітей, та ігрові мовленнєві вправи.

Частина II

МОВЛЕННЄВІ ІГРИ, ІГРИ-ЗАНЯТТЯ, МОВЛЕННЄВІ ВПРАВИ

У другій частині подаємо опис окремих ігор-занять, мовленневих ігор, ситуацій і вправ, народних ігор, спрямованих на розвиток зв'язного (діалогічного і монологічного мовлення), формування граматичної правильності мовлення, збагачення словника дітей. У посібнику використані ігри, зміст яких було розроблено в дослідженнях А.М.Богуш та її учнів (Н.І.Луцан, К.Л.Крутій, Н.В. Маковецька, С.К.Хаджирадева та ін.).

Діалогічне мовлення

Гра-заняття "Знайомство з країною телепузиків"

Мета: познайомити дітей з казковою Країною телепузією. Створити емоційне тло і викликати бажання грати з персонажами казкового дійства.

Матеріал: іграшкові телепузики, макет галявини.

Хід заняття. Вихователь пропонує дітям подорож до країни Телепузії:

- У лузі, на сонячній галявині серед трав живуть невеликі казкові істоти. їх рідко можна побачити, і звать їх телепузиками. Проте це нові, наші українські, телепузики. Усі телепузики зовні схожі між собою. Але між ними є й відмінності: один (показує іграшки) яскраво-червоного кольору, і звати його Пізнайко. Пізнайко завжди над чимось розмірковує; другий - зеленого кольору, і звати його Називайко. Він любить усе детально описувати; третій - синього кольору, і звати його Розмовляйко. Розмовляйко знає багато цікавих історій. Він любить розповідати. А четвертий жовтого кольору. Це Любава. Любава завжди все знає і любить пояснювати.

Телепузики живуть дружно, багато спілкуються між собою, вони надзвичайно допитливі. Завжди про щось розпитують один в одного, про щось домовляються, обмінюються враженнями та обговорюють усе побачене і почуте. Знають багато цікавих ігор, найбільше вони люблять гратись у різні ігри, вони і вас навчать, діти, гратися.

Діти розглядають свої іграшкові чи намальовані телепузики. Педагог надає їм можливість створити свої ігрові ситуації з ними, поспілкуватися між собою [61].

Ігрові мовленнєві вправи

Зустріч на вулиці

Мета: закріплення умінь дітей вести діалог у ситуації розпитування.

Матеріал: телепузики.

Хід вправи: Створюється ігрова ситуація. На вулиці зустрічаються телепузики і розпитують один в одного, як дійти до іграшкової крамниці.

Телепузик Називайко: - Скажіть, будь ласка, як пройти до іграшкової крамниці?

Телепузик Пізнайко: - Чи не знаєте ви, як потрапити до крамниці?

Телепузик Розмовляйко: - Будьте добрі, підкажіть, як потрапити до іграшкової крамниці?

Вихователь: - А ти як запитаєш? (звертається до кожної дитини).

Телефонна розмова

Мета: формувати вміння вести діалог домовленості.

Матеріал: телепузики, два телефонні апарати.

Хід вправи: телепузикам пропонується по телефону домовитися про зустріч біля зоопарку.

Телепузик Називайко: - Привіт!

Телепузик Пізнайко: - Привіт. Радий чути твій голос.

Телепузик Називайко: - Давай разом підемо до зоопарку.

Телепузик Пізнайко: - Давай. А коли зустрінемося?

Телепузик Називайко: - Десь о 12 годині біля входу. Ти згідний?

Телепузик Пізнайко: - Добре. Це мене влаштовує. До зустрічі.

Вихователь пропонує кожній парі дітей по телефону домовитися про зустріч.

Продовж далі

Мета: вправляти дітей у складанні діалогу-обговорення. Вихователь пропонує дітям уявити, що вони розмовляють між собою по дорозі в метро.

- Тобі подобається мультфільм про черепашок Ніндзя?

- Так. Ти думаєш вони справжні герої? і т. ін.

Улюблений герой

Мета: формувати вміння вести діалог обговорення.

Матеріал: картинки із зображенням героїв казок.

Хід вправи: вихователь пропонує дітям вибрати картинку із зображенням улюбленого казкового героя. Звертається із запитанням до дітей: Хто твій улюблений герой? З якої він казки? Чому тобі подобається саме цей герой? Надалі вихователь пропонує дітям розпитати один в одного про улюбленого казкового героя.

Що ти думаєш про це?

Мета: формувати вміння вести діалог-обмін враженнями.

Матеріал: телепузик, картинка.

Хід вправи: телепузик показує картинку, де він з друзями в лісі. Пропонує дітям пригадати свою прогулянку до лісу. Звертається із запитаннями до дітей: "Що найбільше тобі запам'яталося? Що сподобалося?" і т. ін.

Уявіть, що ви ...

Мета: вправляти дітей в умінні звертатись із запитаннями, розпитувати інших (вести тип діалогу - розпитування).

Хід вправи. Вихователь пропонує одній дитині виконати роль телепузика Називайка, якого зустрічає на вулиці інша дитина.

Вихователь: - Уяви, що ти зустрів на вулиці телепузика Називайка.

Розпитай його, куди він іде, чим буде займатися? (діти по черзі розпитують телепузика).

Розпитай друга про...

Мета: вправляти дітей у складанні діалогів-розпитувань.

Хід вправи. Вихователь повідомляє дітям ситуацію: У тролейбусі зустрілися двоє друзів Івасик і Олег. Вони були хорошими друзями, тому дуже зраділи зустрічі. Друзі стали розмовляти. Івасик запитав, куди Олег їде, які іграшки в нього з'явилися нові, чи є у нього нові друзі. В Олега було теж багато запитань до друга. Вихователь пропонує дітям відтворити ситуацію спілкування друзів.

Про що розмовляли друзі

Мета: вправляти дітей у складанні діалогу домовленості.

Хід вправи. Вихователь повідомляє дітям ситуацію: "Називайко і Любава їдуть у потязі на відпочинок, вони розмовляють. Проте звуки потягу заважають нам почути, про що вони говорять, звук то з'являється, то зникає. Ми тільки знаємо, що вони повинні домовитися про те, як буде проходити їхній відпочинок".

Інсценується ситуація: Називайко і Любава починають репліку. Щоб дізнатися, про що говорили телепузики, діти повинні завершити їхні репліки:

Називайко: - Скажи, будь ласка, як мені...

Любава: - Тобі потрібно ...

Називайко: - Ти знаєш, що ...

Любава: - А я думала, що ...

Називайко: - Думаю, що ...

Любава: - Дякую, я обов'язково ...

Про що розмовляють діти?

Мета: вправляти дітей у самостійному складанні діалогу-обміну враженнями, узгоджувати репліки з поданою наочністю.

Матеріал: чотири картинки, на яких зображені діти, вони їдуть автобусом.

Хід вправи. Вихователь кожній парі дітей роздає картинку. Пояснює, що зображені діти дуже жваво розмовляють між собою, обмінюються враженнями після відвідин зоопарку. Діти домовляються про зміст діалогу.

Потім "оживляють" ці картинки, інсценізуючи діалоги. Інші діти визначають, яка картинка "ожила" найкраще.

Ускладнення: добирати картинки для ведення дітьми трилогія, полілогів.

Запитай у телепузика, з яким ти щойно познайомився...

Мета: виховувати вміння звертатись із запитаннями різного типу.

Матеріал: телепузик - Пізнайко.

Хід вправи. Вихователь: - Коли знайомляться люди один з одним, їм дуже цікаво дізнатися якнайбільше один про одного. Давайте і ми спробуємо дізнатися більше про нашого гостя. Кожній дитині вихователь дає вказівку дізнатися що-небудь у Пізнайка, а потім відповідь телепузика передати вихователю.

Швидко дай відповідь на запитання

Мета: вправляти дітей в умінні швидко формулювати запитання.

Матеріал: телепузик - Пізнайко, серія сюжетних картинок.

Хід вправи. Вихователь: - Телепузик Пізнайко приніс нам багато картинок (роздає дітям картинки). Кожен з вас повинен сформулювати запитання за змістом своєї картинки.

Хто більше запитає?

Мета: вправляти дітей в умінні формулювати запитання різного типу.

Матеріал: телепузик - Пізнайко, три картинки.

Хід вправи. Вихователь: - Сьогодні у нас знову зустріч з телепузиком Пізнайко. Він приніс картинки, на яких зображена Країна телепузія. Ви повинні поставити запитання за картинкою. За кожне запитання Пізнайко дає фішку (Якщо запитання за картинкою вичерпалися, дають іншу картинку).

Заборонені слова

Матеріал: телепузик Пізнайко.

Мета: вправляти дітей в умінні самостійно відповідати на запитання.

Хід вправи. Пізнайко: - Сьогодні пограємо у гру, в якій я буду запитувати, а ви - відповідати. Тільки у відповідях не можна вживати слів "так" чи "ні". Той, хто ні разу не назве цих слів, буде переможцем.

Ланцюг слів

Мета: вправляти дітей в умінні швидко відповідати на запитання.

Хід вправи. Діти складають своєрідний "потяг" зі слів, які потрібно було пов'язати між собою, тобто утворити зв'язне висловлювання. Вихователь: - Діти, ми з вами будемо утворювати "Ланцюг слів". Я назву слово, хтось із вас звернеться із запитанням, у відповіді на яке ви будете добирати слова-ознаки. Їх повинно бути декілька. Наприклад: - Будинок: він високий, багатоповерховий, білий, цегляний. А що ще може бути біле? На столі лежить біла крейда. Для чого використовують крейду? і т. ін.

Зустріч друзів

Мета: вчити самостійно формулювати запитання до певної ситуації і відповідати на них.

Матеріал: телепузик Розмовляйко, шість наборів картинок (по п'ять у наборі).

Хід вправи: Вихователь: - Діти, сьогодні на вулиці я зустріла телепузика Розмовляйка. Знаєте, що він сказав? Він вихвалявся, що знає відповідь на будь-яке запитання. Давайте і ми перевіримо його. У вас є картинки, до кожної з них складіть запитання, лише про ті предмети, що зображені у вас на картинках (Вихователь попередньо роздає гравцям по одному набору картинок, дає зразок). Надалі пропонує дітям формулювати запитання самостійно (Гра закінчується, коли телепузик не може відповісти на запитання дітей. Він зрозумів, що хвальком бути погано). Надалі гру ускладнюють. Діти працюють парами з одним набором картинок: одна дитина запитує, інша - відповідає і навпаки.

Скажи про себе

Мета: вчити дітей будувати діалогічні єдності "підтвердження - підтвердження".

Матеріал: телепузики.

Хід вправи: На сьогоднішній зустрічі телепузики хочуть познайомити вас з грою, у яку вони грають самі.

Вихователь: - Називайко буде розповідати щось про себе, а ви повинні повторити те саме, при цьому додати слово "теж". Якщо речення вас не стосується, ви повинні промовчати. Говорити треба по черзі. Хто відповів неправильно, вибуває з гри. Переможе той, хто залишиться у грі до кінця.

Не погоджуюсь

Мета: вправляти дітей у вживанні та побудові діалогічних єдностей типу "твердження-заперечення".

Хід вправи: Телепузик пропонує дітям пограти в гру. Називайко стверджує будь-який факт. Дитина повинна не погодитися з ним, заперечити його існування. У подальшому телепузика замінює дитина, діти парами ведуть діалог.

Мовленнєві ігри

Оживи картинку

Мета: вчити будувати мікродіалог, використовуючи формули мовленнєвого етикету в різних ситуаціях.

Матеріал: сюжетні картинки, на яких зображено двох персонажів, що розмовляють.

Хід гри. Телепузик показує дітям картинку, на якій зображені персонажі в різних життєвих ситуаціях. Діти парами роздивляються їх і домовляються

про зміст діалогу за картинкою, яка їм сподобалась. Решта дітей повинна здогадатись, якій саме картинці присвячується діалог. Таким чином прослуховуються усі пари. Телепузик обирає пару, яка найбільш вдало виконала діалог.

Підкажи телепузику

Мета: активізувати словник дітей формулами мовленнєвого етикету в ситуаціях спілкування.

Хід гри. Телепузик Називайко запрошує дітей позмагатися, хто більше знає ввічливих слів. Телепузик повідомляє правила гри: я буду розповідати історію, коли ви почуєте ввічливе слово, потрібно замінити його на інше схоже слово, яке можна сказати в цій ситуації. Відповідати буде кожна дитина по черзі по одному слову, а я буду рахувати, хто скільки слів скаже. Отже, почали.

- Яюсь Любава прийшла на гостини до дітей у групу і промовила: "Здрастуйте, діти!" (Діти по черзі промовляють формули мовленнєвого етикету в ситуації "Привітання"). Так, а як ще можна сказати? Все? Тоді я продовжую.

- Любава побачила у групі новеньку дівчинку. Вона підійшла до дівчинки і сказала: "Я хочу з тобою познайомитися, як тебе звати?" (Діти по черзі промовляють формули мовленнєвого етикету в ситуації "Знайомство").

- Вони стали грати разом. Любава випадково штовхнула дівчинку. Вона підійшла до неї і сказала: "Вибач мені, будь ласка" (Діти по черзі промовляють формули мовленнєвого етикету в ситуації "Вибачення").

- У новенької дівчинки завтра буде день народження. Вона запросила Любаву: "Приходь, будь ласка, до мене на день народження" (Діти по черзі промовляють формулу мовленнєвого етикету в ситуації "Запрошення").

- Любава прийшла у крамницю за подарунком. Вона підійшла до продавця і сказала: "Дайте мені, будь ласка, ляльку" (Діти по черзі промовляють формули мовленнєвого етикету в ситуації "Прохання").

- Коли настав час йти додому, Любава сказала дівчинці: "До побачення" (Діти по черзі промовляють формули мовленнєвого етикету в ситуації "Прощання").

Новенький (-ка)

Мета: активізувати словник дітей формулами мовленнєвого етикету в ситуації привітання, знайомство, звертання, запрошення.

Хід гри. Обирається дитина - новенька (-ий). Завдання новенького: зайти в групу, привітатися з усіма, познайомитися з дітьми. Завдання дітей: привітатися з новеньким, дізнатись, як його звати, запросити новенького до гри, пояснити, як грати в гру.

Покажи, що ти ховаш

Мета: закріпити вміння дітей використовувати в мовленні формули мовленнєвого етикету: прохання, дозвіл, заборону, відмову.

Матеріал: іграшки.

Хід гри. Дитина ховає за спину (якийсь предмет: іграшку). Інші діти по черзі підходять і просять показати, що вона ховає (слова прохання - різні). Та дитина, в якій іграшка, по черзі використовує слова дозволу, відмови, заборони.

Хто сказав комплімент?

Мети: закріпити вміння дітей використовувати в мовленні формули мовленнєвого етикету: комплімент, схвалення.

Хід гри. Телепузик пропонує дітям стати в коло. Обирається ведучий. Він сідає у середині кола на стільчик і заплющує очі. Діти за вказівкою телепузика промовляють схвалення, комплімент, а ведучий, не розплющуючи очей, намагається відгадати, хто це сказав.

Вручення подарунків

Мета: активізувати вживання дітьми формул мовленнєвого етикету в ситуації вітання, вручення подарунків.

Хід гри. Вихователь повідомляє, що сьогодні в телепузика Називайка день народження, і він запрошує усіх дітей на своє свято. Діти - запрошені відтворюють ситуацію вітання з днем народження, вручення подарунків. Телепузик слідкує за правильністю використання формул мовленнєвого етикету, оцінює кожну пару, обирає найкращу.

Імітація

Мета: навчити розпізнавати різні емоційні стани, збагатити знання дітей немовними засобами виразності.

Матеріал: набір картинок із зображенням телепузиків, які мають різний настрій.

Хід гри. Телепузик просить кожну дитину взяти картки. Діти уважно розглядають усіх персонажів, які виражали певну емоцію, а потім зображали на своєму обличчі схожий настрій. Група дітей відгадує, який настрій зображувала дитина. Виграє та дитина, яка зробить це краще за всіх.

У кого, який настрій?

Мета: навчити розпізнавати різні емоційні стани, збагачувати знання дітей немовними засобами виразності.

Матеріал: картинки із зображенням телепузиків, які мають різний настрій: веселі, здивовані, сумні, налякані, задоволені.

Хід гри. Обирається незалежне журі з декількох дітей. Діти об'єднуються у групки, домовляються про те, як спільно скласти розповідь, розподіляють ролі. Розігрують складену розповідь за ролями. Незалежне журі оцінює кожну розіграну розповідь.

Телефонна розмова з казковим героєм

Мета: стимулювати дітей до спілкування, будувати діалог. Розвивати ініціативність спілкування.

Матеріал: два телефонні апарати.

Хід гри. Дітям даються різні завдання, наприклад, зателефонувати до казкового героя, запросити його в гості. Гра проводиться парами.

Довідкова служба

Мета: вправляти вміння дітей вести діалог, використовуючи формули мовленнєвого етикету.

Матеріал: два телефонні апарати.

Хід гри. Дітям пропонується зателефонувати в довідкову службу і дізнатися, якою буде погода завтра, на якій вулиці розміщений "Зоопарк", як проїхати до бібліотеки тощо.

Крамниця іграшок

Мета: стимулювати дітей до спілкування, вправляти у вмінні вести діалог.

Матеріал: каса, іграшки.

Хід гри. Створюється ігрова ситуація іграшкової крамниці. Обирається продавець, касир, усі решта - покупці, які по черзі просять продавця показати іграшку, продати, допомогти обрати іграшку на день народження тощо.

Мовленнєві ігрові ситуації **Тематичний словник формул мовленнєвого етикету,** **мовленнєвих штампів, реплік**

Ситуація привітання

Формули мовленнєвого етикету: привіт, здрастуйте, доброго здоров'я; здоровенькі були; добрий день; добрий вечір; доброго ранку; доброго дня; доброго вечора; вітаю; дозвольте вас привітати. Реакції-відповіді: як ти (ви) живете; як твоє (ваше) життя; як справи; як ідуть твої справи; як життя; як справи; як успіхи; що нового; що чути; як твоє (ваше) здоров'я; нормально; погано; добре; все добре; усе гаразд; не скаржусь; все без змін; все як і раніше; все по-старому; все як завжди; нічого; нічого особливого; нічого не сталося; так собі; не знаю, що й сказати; наче нічого; здається б то нічого; ні те, ні се; похвалитися нічим; краще не питай; гірше нікуди; гірше не придумаєш; спасибі, добре; дякую, непогано; потихеньку; радий (а) тебе (вас) бачити; я дуже радий (а) тебе (вас) бачити; яка приємна зустріч; що я бачу; це ти.

Ситуація прощання

Формули мовленнєвого етикету: до побачення; до зустрічі; до неділі; до вечора; до свята; до літа; прощай (те); прощайте; всього найкращого; всього доброго; будь(те) здоровий (і); щасливо; на все добре; хай вам (тобі)

щастить; дозвольте попроситися; дозвольте відкланятися; всього; привіт; спокійної ночі; на добраніч. Реакції-відповіді: я з тобою (з вами) не прощаюся; ми ще побачимось; я ще побачусь з тобою (з вами); не забувай (те) нас; приходьте; телефонуй (те); пиши (іть); не забувай (те) писати; дай (те) про себе знати; ласкаво просимо до нас; щасливої дороги; щасливої подорожі; в добрий час; і вам (тобі) бажаю щастя; дякую (ємо) за все; вибачте, що затримав (ла) вас; вибачте, що забрав (ла) стільки часу.

Ситуація звертання, привернення уваги

Формули мовленнєвого етикету і ситуації діалогічного спілкування: пробачте; вибачте; перепрошую; вибачте, що турбую (вас); вибачте, що потурбував (-ла); вибачте, дозвольте ввійти; вибачте, будь ласка, ви не підкажете; вибачте, не могли б ви сказати, де знаходиться... (коли відчиняється...); скажіть будь ласка; вибачте, ви не знаєте...; вибачте, ви не скажете...; вибачте, не могли б ви сказати...; будьте ласкаві; будьте люб'язні. Ви не можете (сказати); не могли б ви; вам не важко; можна (дозвольте) вас запитати; можна вас (тебе) на хвилинку; слухаю вас (тебе); чим можу бути корисним; я до ваших послуг.

Ситуація прохання

Формули мовленнєвого етикету і ситуації діалогічного спілкування: дай (-те); зроби (-іть); будьте ласкаві; будь ласка і вибачте, будь ласка; зробіть люб'язність; не відмовте в люб'язності; я прошу тебе (вас); я хочу попросити тебе (вас); я хотів (-ла) би попросити тебе (вас), щоб ви (ти); я можу вас попросити?; можна в тебе (у вас) попросити?; прошу вас; дуже тебе (вас) прошу; ви не могли б...?; можливо, ви...?; зробиш (це)?; не відмовляйте мені у проханні...

Ситуація подяки

Формули мовленнєвого етикету і ситуації діалогічного спілкування: дякую; дякую, ви дуже люб'язні; спасибі, ви так багато зробили для мене; дякую тобі (вам) за..., щиро дякую; спасибі; від душі дякую тобі (вам) за...; сердечно дякую тобі (вам) за...; я вдячний (-а) тобі (вам); я вдячний (-а) тобі (вам) за те, що...; як я тобі (вам) вдячний (-а); я тобі (вам) надзвичайно вдячний (-а); я тобі (вам) вдячний (-а) за те, що...; я хочу подякувати вам за...; я тобі (вам) настільки вдячний; як би ви знали, як вдячний (-а); я буду тобі (вам) дуже вдячний (-а); не варто; нема за що; яка може бути подяка; ну що ви, не варто; ну що ви, такі дрібниці; прошу; на здоров'я.

Ситуація втішання, співчуття

Формули мовленнєвого етикету і ситуації діалогічного спілкування: заспокой (-теся, -ся); не хвилюйтеся; не нервуйте ся; не дратуйтеся; все минеться; візьми себе в руки; тримай (-те) себе в руках; не падай (-те) духом; не приймай (-те) цього близько до серця; не звертай (-те) (на це) уваги; не втрачай (-те) витримки (холоднокровності); викинь (-те) це з голови; зберися (зберіться) з силами; не думай (-те) про це; не згадуй (-те) про те, що сталося;

не треба хвилюватися; не потрібно дратуватися; не треба думати про це; треба взяти себе в руки; треба заспокоїтися; все буде (закінчиться) добре; все буде гаразд; (як) я вам (тобі) співчуваю; (як) я вас (тебе) розумію; нічого не поробиш; тут нічим не допоможеш; тут нічого не змінити; ви (ти) не винні (-ен, -а); це не ваша провина; це дрібниці; які дрібниці; це несерйозно; не страшно; тут нема причини для хвилювання.

Ситуація компліменту

Формули мовленнєвого етикету і ситуації діалогічного спілкування: ви маєте хороший вигляд (прекрасний, чудовий вигляд); сьогодні (останнім часом, завжди) ви маєте прекрасний вигляд; це дуже гарна (красива) жінка; ти (ви) гарна (красива, розумна, добра, чуйна...); тобі (вам) так личить цей костюм (нова зачіска, колір блузки...); у тебе (вас) хороший голос (гарна посмішка, прекрасні очі, струнка фігура...); ти (ви) так прекрасно співаєте (чудово танцюєте, прекрасно граєте в шахи, на скрипці...); у тебе (вас) хороший характер (лагідний, добрий, поступливий...); у тебе (вас) хороший смак (гарне почуття гумору, гострий розум); тобі (вам) личить цей светр (цей колір, капелюшок); ти (ви) добре учинила (-и) (правильно зробили, справедливо сказали...); ти (ви) молодець (розумниця); добре; прекрасно; чудово; відповідь на комплімент: дякую; дякую за комплімент; ви (ти) мені робите(-ш) комплімент; це тільки комплімент; ну що ви, це вам тільки здається; ви (ти) перебільшуєте (ш); ну що ви (ти); мені дуже приємно; приємно це чути; (я) радий (-а), що тобі (вам) сподобалось (це); мені приємно, що ти (ви) так вважаєш (-те); я дуже радий, що ти (ви) так думаєш (-те); і в тебе гарна зачіска; те ж можна сказати і про тебе (вас).

Ситуація вибачення

Формули мовленнєвого етикету: вибачте; вибачте, будь ласка; вибачте, що потурбував; вибач, будь ласка, я ненавмисне; вибач мені, будь ласка, я не хотів (ла); даруйте мені; пробачте мені, будь ласка; вибач (-те), будь ласка, за те, що тебе (вас) турбую; прошу вибачення; перепрошую; прийміть мої вибачення; дозвольте вибачитись перед вами, попросити пробачення; я хотів (-ла) би попросити у вас вибачення; я хочу вибачитись (перед вами); я повинен (-на) попросити в тебе (у вас) пробачення; якщо ти (ви) можеш (-те), вибач (-те) мені; не сердься на мене. Реакції відповіді: будь ласка; (я) приймаю твої (ваші) вибачення; ну що ти (ви); нема за що вибачатись; які дрібниці; це дрібниці; ну добре; гаразд.

Ситуація згоди, дозволу, відмови, заборони

Формули мовленнєвого етикету і ситуації діалогічного спілкування: прохання про дозвіл щось зробити: можна мені...?; я можу...?; чи можна мені...?; чи не можу я...?; дозвольте, я; дозвіл: будь ласка; прошу; добре; згода; зараз; почекайте, будь ласка; хвилинку; почекайте хвилинку; так; так, будь ласка; так звичайно; можна; звичайно; обов'язково; не сумнівайтеся; не хвилюйтеся; що за запитання?; можете на мене розраховувати; можете бути

спокійні; відмова: (я) не можу; ніяк не можу; ні, не можу; з задоволенням би..., але...; дуже шкода, але...; мені шкода, але не можу; заборона: не можна; ні; ні, не можна; ні в якому разі; ні за що; ні за яких обставин; про це не може бути і мови; ні, ні і ще раз ні; я не дозволяю; я забороняю; я не можу дозволити; на жаль, не можна; на жаль, не можу дозволити; я б дозволив (ла), але...; звичайно, не можна; безумовно, не можна.

Ситуація поздоровлення, побажання, вручення подарунків

Формули мовленнєвого етикету і ситуації діалогічного спілкування: (я) бажаю (вам, тобі); (я) бажаю (вам, тобі), зичу; бажаю (вам, тобі) усього найкращого (всього доброго, щастя, успіхів, удачі; прийміть (мої) найкращі (найтепліші, найсердечніше, гарячі) побажання; бажаю тобі (вам) добре відпочити (швидше одужати, не хворіти, скласти іспит, не застудитись); успішної (тобі) поїздки; хорошої погоди; ні пуху, ні пера (відповідь: до біса); довгих років життя; не хворій (видужуй); не сумуй; будь (-те) щасливий (-а, -і); будь (-те) здоровий (-а, -і); будь розумницею; я хочу (хотів, -ла би) побажати вам (тобі) щастя (здоров'я,...); мені хочеться побажати вам (тобі); реакції-відповіді: дякую; дякую за побажання; спасибі за добрі побажання; і вам (тобі) бажаю щастя (успіхів, здоров'я); і вам (тобі) також; і вам того самого; сподіваюсь на це; сподіваюсь, що буде так; добре, якби це було так; поздоровляю (вітаю) тебе (вас) з...; вітаю вас від усієї душі; поздоровляє вас від щирого серця; сердечно вітаю вас (тебе); гаряче поздоровляю вас; я хочу поздоровити вас (тебе); прийміть мої поздоровлення з...; прийміть мої щирі (сердечні, теплі) поздоровлення; дякую за поздоровлення; і вас вітаю; вас також вітаю (від усього серця); і вас також; дарую вам (тобі) квіти (альбом, книгу) з нагоди дня народження (8 березня...); я хочу подарувати вам (тобі)...; прийміть мій (наш) подарунок; ось тобі (мій, наш) подарунок; (а) це тобі (вам); це тобі (вам) від мене (нас); це тобі (вам) від мене (нас) на згадку.

Вихователь вводить формули мовленнєвого етикету в словник дитини залежно від мовленнєвих ситуацій. Наприклад:

Знайомство

Давайте пограємо у знайомство. До нас на гостини прийшов незнайомий гість. Нехай ним буде Максиме. Ми всі повинні познайомитись один з одним. Заходь, Максиме. Як ти нам відрекомендуєшся? Тепер ми йому відрекомендуємося. Хто буде починати? Звичайно, дорослі. (Діти зображають увічливих і не увічливих господарів).

Варіанти ігрових ситуацій: дівчинка приходиться у гості до подруги; хлопчик знайомить батьків зі своїм другом; сестра знайомить брата з подругою, брат знайомить сестру зі своїм другом.

Театр

Діти поділяться на дві групи: одні - актори, другі - глядачі, касир, який продає білети і контролер. Актори зіграють

спектакль, покажуть концерт або розіграють циркову програму. Глядачі повинні правильно себе поводити. Можна сміятись, але не дуже голосно. І обов'язково потрібно аплодувати.

Перукарня

Борис, Юра, Микола - майстри. Вони працюють у чоловічому залі. До них приходять клієнти - Андрій, Тарас, Іван.

А це жіночий зал. Тут працюють жіночі майстри - Юля, Олена і Галя. Їхні клієнти: Віра, Ганна, Люба.

Пам'ятайте, що ножиці справжні. Будьте обережні і, звичайно, ввічливі.

У транспорті

1.) Уявімо собі, що всі ми їдемо у трамваї. Всі сидять на місцях. Оленка у нас буде кондуктором. Поговоріть з нею, придбайте квиток. А тепер у трамвай входить Таня - "бабуся". Які твої дії? Хто повинен встати першим? (Той хто сидить найближче до бабусі). Що він при цьому скаже? Що відповідь бабуся? А на наступній зупинці заїде Віра з дитиною (лялька) на руках. Що буде далі?

2) Ми в метро. Наша група їде на екскурсію в парк. Потрібно проїхати одну зупинку. Катя - "вихователь". Вона повинна підійти до каси і купити жетони. Вихователь роздає жетони. Діти опускають їх у щілину, як тільки загориться вогник, можна проходити, але якщо ви помилилися, потрапите в капкан, тож будьте уважними! Вихователь перевіряє, чи всі на місці. Всі входять в електропоїзд, але ніхто не підходить близько до дверей. Юра - машиніст. Він пояснює: "Обережно, двері зачиняються, наступна зупинка (назва)". Розіграйте сценку "В електричці". Пасажири повинні зрозуміти, що поруч з ними виховані діти.

Розмова по телефону

1) Бабуся телефонує татові на роботу: - Алло, будьте добрі, запросіть, будь ласка, до телефону Олександра Івановича. Його запитує мама.

- Почекайте, будь-ласка, одну хвилинку. Його зараз немає в кабінеті, але я його покличу.

2) Даринка вирішила зателефонувати мамі на роботу. Набрала номер:

- Алло! Добрий день! Будьте добрі, покличте маму.

- Яку маму?

- Нашу маму. - Даринки і Петрика...

3) Петрик телефонує до свого друга Юрка. Трубку бере Юрян тато.

- Доброго дня! Будь ласка, Юрка покличте. -- Юри нема вдома. А з ким я розмовляю?

- Це його друг Петрик. Вибачте, до побачення.

4) Даринка телефонує мамі Іри:

- Алло! Добрий день. Це говорить Даринка. Ми з Іриною граєм у лікарню. Дозвольте їй, будь ласка, ще трішки побути в нас.

- Добре, Даринко, грайтеся. Передай Ірині, щоб вона через годину була вдома. Дякую, що зателефонувала.

- Будь-ласка, до побачення.

5) Юра телефонує Петрику:

- Алло! Петрику, це ти? Доброго дня. Говорить Юра. Радий, що зміг додзвонитися до тебе, я хочу запросити тебе разом з Даринкою на день народження. Приходьте, будь-ласка, завтра о третій годині дня. Тільки обов'язково. Буду чекати.

- Добре! Спасибі, що зателефонував, спасибі за запрошення. Обов'язково прийдемо.

Зателефонуй другові, подрузі

1) Телефонний дзвінок. Вихователь пропонує одній дитині взяти трубку.

- Алло, це школа?.. Що ти відповіси? А що б ти відповів?

2) Ти телефонуєш Юрі. До телефону підходить Юрина старша сестра. Попроси, щоб вона покликкала Юру.

3) Ти телефонуєш Наталочці. До телефону підходить Марійка. Запроси її на день народження.

На гостинах

Діти розподіляють між собою ролі: господарі дому (мама, тато, бабуся, дідусь і гості). Вихователь:

Ви хочете, щоб Юра та Оленка прийшли до вас у гості? Запросіть їх за правилами. - Як ви їх зустрінете! Юра й Оленка не знайомі з вашими батьками.

Познайомте їх з татом і мамою. Нехай Галя пригостить гостей цукерками. Що потрібно сказати при цьому? А Оленка та Юрко, що скажуть?

Нехай мама і бабуся запросять гостей до столу (всі сідають за стіл). Як господарі і гості будуть поводити себе за столом? Поговоріть про щось веселе. (Звичайно, чим веселіша буде гра, тим природніше будуть себе поводити її учасники). Тепер усі встають із-за столу. Що говорять при цьому? Гостям час йти додому. Гості та господарі, поговоріть між собою на прощання.

Монологічне мовлення Ігри і вправи на розвиток монологічного мовлення

Аукціон іграшок

Мета: вчити дітей складати розповіді-описи знайомих іграшок за зразком вихователя.

Матеріал: іграшка-Телепузик, космічні іграшки (всі іграшки зроблені руками вихователів. Серед них - дві м'які іграшки, дві глиняні, дві з покидькового матеріалу).

Хід гри. Вихователь: Діти, сьогодні зранку я йшла в дошкільний заклад і по дорозі зустріла... А кого я зустріла, відгадайте, я вам його опишу:

У нього великі чорні очі,
На зріст маленький,
Він не схожий на наших діток,
На голові в нього антена,
На животику телевізор.
Він зеленого кольору
Хто це ...?

Діти: Називайко.

Вихователь: Так, правильно. Називайко мені розповів, що телепузики вирішили провести аукціон з продажу іграшок. Оскільки Називайко завжди любить докладно все описувати, то цю справу доручили йому. Проте він ніколи цього не робив, тому й розгубився. Давайте допоможемо Називайку.

Називайко роздає іграшки дітям. Діти описують, складають розповіді-загадки - Називайко відгадує.

Відгадай за описом

Мета: вчити дітей складати описові розповіді, виділяючи ознаки об'єкта опису.

Матеріал: телефон.

Хід гри. Вихователь: - Діти, в Незнайка сьогодні день народження. На жаль, він не зможе до нас прийти, він просив йому зателефонувати. Кожен з вас привітає його з днем народження і опише подарунок, який йому приготував, а Незнайко відгадає. Дітям по черзі дають телефон, вони складають тексти описових загадок. Послухайте, як я його привітаю (дає зразок розповіді).

Продовж далі

Мета: вчити дітей складати сюжетні творчі розповіді за літературним зразком.

Матеріал: оповідання В.Сухомлинського "Я вирощу внучку дідусю".

Хід заняття: Вихователь: - Телепузик Розмовляйко пропонує сьогодні подорожувати разом з ним до країни фантазій. Проте потрапити туди можна лише тоді, коли складеш продовження розповіді. Телепузик зачитує початок розповіді. Дітям пропонує продовжити.

Телепузик Розмовляйко: (зачитує оповідання В.Сухомлинського "Я вирощу внучку дідусю").

- "У садочку росте стара вишня. Хлопчик Олесь побачив від неї маленьку вишеньку та й запитує дідуся:

- Дідусю, де взялася ця маленька вишенька?

- З кісточки вироста, - відповів дідусь.

- То це донька старої вишні? - Так, донька.

- А внучка у старої вишні буде?

- Буде Олесю, - відповідає дідусь, - якщо ти викопаш оцю маленьку вишеньку, діждешся з неї ягідок, посадиш кісточку - ось з кісточки і виросте внучка старої вишні.

Олесь задумався.

- Я вирощу внучку старої вишні, - сказав Олесь.

- Діти давайте продовжимо цю казку. Розкажемо про те, як виростив Олесь внучку старої вишні.

Опиши героя улюбленої казки

Мета: вчити дітей складати описові розповіді.

Матеріал: телепузик Називайко.

Хід гри. Називайко пропонує дітям пригадати свого улюбленого героя казки і описати, не називаючи його. Діти описують своїх героїв казок, Називайко їх називає.

Рости, виростай деревце

Мета: ознайомити дітей зі структурою розповіді.

Матеріал: телепузик Розмовляйко, фланелеграф, гілки дерева, стовбур.

Хід гри. Вихователь: - Діти! Сьогодні до нас завітав телепузик Розмовляйко. Цей телепузик любить багато розповідати. Він знає безліч різноманітних історій. Розмовляйко хоче і вас навчити розповідати. Ось що він хоче вам сказати.

Телепузик: - Діти, подивіться, що я вам приніс (показує малюнок дерева). Це не просте дерево. Це дерево - розповідь. Кожна гілка - окреме речення. Всі разом речення-гілки складають цікаву розповідь. Сьогодні я пропоную вам скласти разом розповідь про дерево.

Телепузик пропонує кожній дитині по черзі скласти речення. Після кожного правильно складеного речення на фланелеграфі з'являється гілочка, в кінці - стовбур. Якщо речення не об'єднані між собою одним змістом або порушена композиція, то стовбур не з'являється. Вихователь знайомить дітей із початком розповіді, зав'язкою, розгортанням подій, кульмінацією, кінцівкою на прикладі речень-гілок дерева.

На гостини до лісовичка

Мета: вчити дітей будувати розповіді за допомогою опорних схем.

Матеріал: телепузики, предметно-схематична модель розповіді.

Хід гри. Вихователь: - Телепузики вчора їздили на гостини до лісовичка. Поїздка їм дуже сподобалася. Вони намалювали її схематично і пропонують кожному з вас розповісти. Хто найкраще складе розповідь, той отримає гостинець від лісовичка. (Кожна дитина за допомогою схематичної моделі складає розповідь).

Склади розповідь-квітку

Мета: активізувати раніше набуті навички складання розповіді.

Матеріал: вирізані трафарети із частин квітів, аркуші паперу з намальованими горщечками.

Хід гри. Вихователь: - Діти, уявімо себе садівниками. Сьогодні ми з вами, як садівники, посадимо багато красивих квітів. Квіти ми будемо висаджувати

в чарівні горщечки. Наші квіти будуть виростати в такій послідовності: спочатку з'явиться коріння рослини, далі стебло з листочками, а наприкінці квітка з пелюстками (Діти викладають квіти на столах).

Вихователь: "А зараз ми з вами пограємо в цікаву гру, яка називається "Склади квітку". Для того, щоб ваша квітка виросла і ожила, необхідно скласти про неї цікаву розповідь і розповісти мені".

Діти під час розповіді складають квітку: коріння - початок розповіді, листочки і стебло - середина, а сама квітка -кінцівка. Виграє той, хто правильно складе квітку, а розповідь його буде цікавою і веселою.

Розвесели картинку

Мета: вчити дітей будувати розповіді-міркування.

Матеріал: телепузик Розмовляйко, фланелеграф, силуетні заготовки: дерево, річка, зайчик, квіточка, пташка, сонечко.

Хід гри. Вихователь: телепузик Розмовляйко приніс картинку і пропонує вам її розглянути. Діти підходять до фланелеграф (на ньому тільки хмари). Вихователь: - Як ти думаєш, весела ця картинка, чи сумна? - Давай розвеселимо картинку (Дитина розглядає силуетні заготовки). Кожна дитина створює свою картинку і складає розповідь-міркування. Вихователь дає свій зразок розповіді.

Новини

Мета: формування комунікативно-мовленнєвих навичок; стимулювання ініціативності спілкування. *Матеріал:* іграшковий мікрофон.

Хід гри. Дітям пропонується уявити себе телеведучою і виступити перед глядачами з випуском новин: що вони бачили по дорозі в садочок, що нового є у групі, з якою грою може познайомити дітей.

Казкове лото

Мета: вчити дітей за ілюстраціями впізнавати казки, розвивати вміння складати розповіді.

Матеріал: ілюстрації та картинки за змістом казок.

Хід гри. Кожній дитині дається набір картинок з різних казок. За цими картинками пропонується скласти свою казку.

Подорож до країни казок

Мета: активізувати творчу уяву дітей, розвивати вміння використовувати отримані раніше знання для складання розповідей.

Хід гри. Вихователь: - Діти! До нас сьогодні завітав телепузик - Розмовляйко. Він запрошує вас разом з ним здійснити подорож до Країни казок. Давайте подивимося в минуле казкових героїв: що було раніше з тим чи тим героєм? Першим свою розповідь складе телепузик Розмовляйко.

Телепузик: "Я вам розповім про Івасика. Колись давно Івасик був красивим, синьооким, золотозубим хлопцем. У нього була чарівна паличка, з якою він подорожував по казках. Коли було сумно, Івасик торкався

паличкою і розмальовував все навкруги. Доторкнеться до трави, вона стає зеленою і соковитою, опустить паличку в море, воно вмить стає блакитним, прозорим і чистим. Дощовий, похмурий день Івасик одним поштовхом руки перетворював на сонячний та яскравий. Та трапилося лихо, зла Фея викрала у Івасика чарівну паличку, а його відправила в казку, якій дала назву "Івасик-Телесик". Вихователь пропонує дітям здійснити "прогулянку" в минуле свого казкового героя.

Казкова плутанина

Мета: активізувати творчу уяву дітей, вправляти у складанні творчих розповідей.

Хід гри. Вихователь: - Розмовляймо щойно повернувся із Казкової країни. Він бачив багато казок, зустрічався з багатьма героями. У нього все переплуталося. Допоможіть йому розплутати клубок з казкових подій. Після того, як діти виконали завдання, телепузик пропонує самостійно придумати заплутані сюжети на основі знайомих казок. Для складання казок слід використовувати прийом моделювання казкового сюжету. Наприклад, дітям пропонують букви, символи, за допомогою яких вони повинні скласти казку. Пізніше букви можна замінити будь-якими іншими умовними символами.

Моделюємо казку

Мета: навчити дітей за допомогою умовних картинок-символів розповідати казки.

Матеріал: умовні картинки-символи до казок "Теремок", "Ріпка".

Хід гри. Вихователь пропонує дітям за допомогою умовних картинок-символів розповісти казку, а потім придумати нові казки, варіюючи послідовність сюжетної лінії, додаючи героїв, змінюючи місце події тощо.

Кольорові казки

Мета: вправляти дітей у побудові творчих розповідей.

Хід гри. Перед початком розповіді-монологу вихователь проводить коротку бесіду: - Діти, колір дуже важливий у житті людини. Адже кожен колір і вся багатоманітність його відтінків несуть певну інформацію про довкілля. І тому назва кольору може стати джерелом казкової історії. Давайте спробуємо скласти з вами жовту казку (Для зразка читають дітям казку будь-якого автора). Після цього пропонується скласти свою розповідь.

Як ускладнення, пропонують дітям вести розповідь не від свого імені, а від імені казкового героя чи тваринки. Надалі переходити до розповіді, яка супроводжувалася б невербальними (жестами, мімікою) засобами. Можна запропонувати дітям одну і ту саму подію описати з різних боків, наприклад, від особи хвалька, веселого і сумного героя тощо.

У світі фантазії

Мета: вчити дітей складати розповіді у зв'язку зі змістом предметних картинок.

Матеріал: набір предметних картинок.

Хід гри. Вихователь пропонує з кожного набору картинок взяти по одній картинці і, поєднуючи слова, дати назву майбутньої казки (Наприклад, дитина обрала картинку із зображенням рибки і скрипки - "Рибка-скрипачка"). До своєї назви, діти склали казку.

Сторінками улюблених казок

Мета: вправляти дітей в умінні творчо відображати ігрові казкові ситуації.

Матеріал: ілюстрації до казок ("Рукавичка", "Котик і півник", "Солом'яний бичок", "Пан Коцький"), костюми героїв із казок.

Хід гри. Телепузик: Країна казок зачарована. Давайте допоможемо звільнитися казковим героям від злих чарів. Але для того, щоб їх розчаклувати, треба оживити уривок кожної казки (Дітям роздають ілюстрації із сюжетом казки, костюми, відтворюють зображений сюжет).

Складання загадок-описів

Мета: вчити складати описові розповіді за планом вихователя.

Матеріал: телепузик, предметні картинки.

Хід гри. Вихователь пропонує дітям скласти загадку-опис за предметною картинкою. Називайко відгадує за планом вихователя:

1. Який це предмет (якого кольору, форми, розміру)?
2. Яка його будова?
3. Для чого він потрібний?
4. Що з ним можна робити?

Наприклад: (картинка-капуста). "Вона біло-зелена, багато-багато листя, немов сто суконь одягла, вона соковита і солодка, з нею роблять салат і варять борщ".

Опиши героя улюбленої казки

Мета: формувати в дітей вміння складати описові розповіді.

Матеріал: телепузик Називайко.

Хід гри. Називайко пропонує дітям пригадати свого улюбленого героя казки і описати, не називаючи його. Діти описують своїх героїв казок, Називайко називає їх [61].

Дошкільнята - ввічливі хлоп'ята

Мета: вправляти дітей у вживанні формул мовленнєвого етикету.

Хід гри. Зараз, діти, ми гратимемо в таку цікаву гру. Я буду розповідати вам історію, яка трапилася зі мною, пропускати деякі слова, а ви ці слова будете називати. Отже, починаємо, будьте уважні!

У дитячий садок прийшла новенька дівчинка. Вона зайшла до групової кімнати й тихо сказала: Діти радісно і голосно відповіли їй: Як же її звати? - подумали діти, а Сергійко запитав: ...? "Наталка", - відповіла дівчина. Максимко, ввічливий хлопчик, запропонував їй стілець і сказав:

Наталочка сіла і відповіла: Діти почали гратися. Та ось Іринка ненароком штовхнула Наталочку, повернулася до неї і сказала:

Швидко минув день у дитячому садку, вже час додому. Наталочка попрощалася з дітьми. Вона сказала: Діти відповідній:

Розвиток діалогічного мовлення і збагачення словника дітей лексикою українських народних ігор

Грушка

Мета: збагачувати словник лексикою: посапала, посадити, садили, поливали, наглядали, трусили; "бийте, діти, гопака".

Матеріал: груші, картини, де зображено дерево, при можливості використовувати реальний предмет (провести на прогулянці під грушою).

Хід заняття. Сьогодні в нас буде конкурс на найкращого знавця дерев нашого краю. Хто назве найбільше дерев, тому буде вручена медаль "Кращий природознавець". Я буду журі і кожному, хто буде відповідати, я вручу зелений листочок. У кого листочків буде найбільше, той і переможець.

- Діти, які дерева люди звеличують, прославляють у піснях, у віршах (Відповіді дітей і вихователя).

- Ялину одягають кожен рік на Різдво та Новий рік, бо як йдеться у легенді, коли народився Христос, зірки впали з неба і заплутались у хвої ялинки, так з того часу і ясніє ялина зірками на свята.

- Т.Г.Шевченко писав про тополя, з нею він порівнював дівчину: струнка, як тополя. Вербові віти порівнювали з довгими дівочими косами, які полощуться у річковій воді, адже верба любить вологу і росте понад водами.

Вихователь показує картинку із зображенням груші. Діти розглядають.

- Послухайте, діти, яку пісню-гру склав народ про грушку (Читає віршований зміст гри).

Діти стають у коло. Беруться за руки й співають. Посередині "грушка"
- хлопець або дівчина.

Як послала мати
Грушку садити.
Моя грушка отака, отака,
Бийте, діти, гопака, гопака.
Як послала мати
Грушку поливати.
Моя грушка отака, отака,
Бийте, діти, гопака, гопака.
Як послала мати
Грушку наглядати

Приспів.

Як послала мати
Грушку трусити.

Приспів.

При цьому, грушку починають трусити, потім піднімають угору. "Отака, отака грушка", це означає велика, обширно, висока. "Бийте, діти, гопака" - означає танцюйте.

Гопак - це український народний танець, який показує рухливість, пластичність та силу українських парубків. А "бити гопака", означає притупувати каблуками по підлозі, тому й говорили - "бити гопака". Послала мати грушку поливати, а дерево вбирає вологу та й до неба тягнеться, радіють діти з дерева, бо їхня праця марно не пропадає, а з кожним днем дерево стає вище та й вище. Послала мати грушку наглядати, тобто сторожити, щоб ніхто плоди не покрав, а грушка все більша та більша "отака, отака".

А дозріли плоди, що з ними робити? У народі кажуть "трусити" грушку, щоб плоди падали. Люди дуже люблять це дерево і навіть склали гру, тільки щоб гра вийшла цікавою, потрібно повторити всім слова, то ще раз послухайте (Читає 2-й раз. Активізація дітей. Діти повторюють слова, а також пояснюють зміст нововведених слів).

Вихователь: Станемо в коло, беремося за руки, а грушка всередині і співає: "Моя грушка отака, отака. Бийте, діти, гопака, гопака". Виберемо грушку лічилкою (Вибирають грушку, стають у коло і грають).

Дрібу, дрібу, дрібушечки

Мета: Поповнювати знання дітей про городні та дикі рослини. Розвивати пізнавальну активність, чітку артикуляцію звуків, вживання пестливих слів. Збагачувати словник словами: петрушка, лобода, галушки, лемішка.

Матеріал: петрушка, лобода (картинки), галушки.

Хід заняття. Діти, давайте подивимось, які ви господарі та господарочки. Слухайте уважно. Купили ви малих курчаток та гусяток, як доглядати за ними будете? (А чим будете годувати?) Діти відповідають. Молодці, справжні господарі. А щоб ви були ще кращими господарями, я вас навчу грати в гру, в якій розповідається про маленьких курчаток та гусяток, а також про те, чим вони живляться, як гуляють по городу, на повітрі (Читає віршований текст). Курчатка і гусятка йдуть дрібненькими-дрібненькими кроками, тому в народі і називають такий хід: "дріботить", а коли ніжно - "дрібу, дрібу, дрібушечки". Пішли гусятка та курчатка та й пощипали петрушечки (Показує петрушку). Ось вона яка, подивіться ви всі, напевне, знаєте цю рослину, її використовують у їжу, вона дуже корисна, запашна, багата на вітаміни. Погляньте, які зелені листочки в петрушки, краї посічені, і коли рослину потерти - вона приємно пахне. Для їжі використовують корінь і листочки (Діти розглядають цю рослину і описують її).

Потім наші курчатка та гусятка пішли їсти лободу. Це вже дика рослина. Росте вона висока, стебло товсте, пелюстки ледь зеленого кольору (діти розглядають). Проте в їжу люди її не використовують, хоча в лободі також багато корисних речовин.

Потім господиня почастивала наших курчаток і гусяток галушками. Це така українська страва. Тісто розкачують на ковбаски і ріжуть шматочками, потім варять. Подають їх із сметаною. Я вам принесла покуштувати (Діти пригощаються).

- Пішли курчатка і гусятка до води, а потім поїли лемішки. Лемішка - це така каша. Коли вода в каструлі кипить, тоді висипають кукурудзяну крупу і безперервно помішують кашу. Додають солі і лемішка вже готова (Показує кукурудзяну муку або крупу). Діти розглядають, відповідають на запитання.

Ще раз послухайте, діти, і будемо грати (Читає ще раз).

Діти стають у коло й, взявшись за руки, ходять то в один, то у другий бік, співають:

Дрібу, дрібу, дрібушечки, наїмося петрушечки;

Диб, диб до води, наїлися лободи.

Дрібу, дрібу, дрібушечки, погубили черевички;

Туди, сюди до води, шу, шу, шу, шу, он - туди!

У середині кола пара або дві пари дітей крутяться то вправо, то вліво, міцно тримаючись навхрест. Тіло вигинається дещо назад, ступні ніг разом, ноги в колінах не зігнуті. На середину кола по черзі виходять інші пари. Можуть одночасно крутитися дві пари дітей. Тоді одна пара тримається за руки навхрест зверху, а друга - знизу.

Ірву, ірву, горішечки

Мета: збагатити словник дітей українською лексикою, пестливими словами: жупан, сарафан, ні трішечки, ірву.

Матеріал: картина, на якій зображений жупан (або справжній жупан).

Хід заняття: - Діти, як ви гадаєте, вовк страшний звір чи ні? Треба його боятися? Чому? (Діти висловлюють свої версії, інтерпретують їх). А зараз я розповім, як діти - пастухи, їх ще називають вівчарями, - грають на полонинах, коли пасуть вівці. Вони не бояться вовка, тісно гуртують отару овець, а самі грають у таку гру (Вихователь промовляє зміст і хід гри).

Вовк десь ховається, а діти, рвучи траву, промовляють:

- Ірву, ірву, горішечки,

Не боюсь вовка ні трішечки,

Вовк за горою.

А я за другою.

Вовк у жупані.

А я в сарафані.

Усі розбігаються, а "вовк" доганяє дітей і забирає шапку (хустку). Коли всіх переловить, кожен виконує (пісню, танець, вірш), отримуючи фант (свою річ)).

- Діти, що означає слово "ні трішечки"?, так це означає "зовсім", тобто вовка не бояться зовсім, загалом. Ще й прозиваються вовкові, що він у жупані, тому, що шерсть у нього темна, наче жупан (Показує жупан). Подивіться, у мене в руках - жупан. Це верхній одяг, шитий з цупкої, шерстяної тканини, без коміра, з круглим вирізом. Нижче талії жупан зібраний,

виглядає пишно і святково, їх носили як чоловіки, так і жінки. Відрізнялися вони між собою кроєм. Жупан був козацьким одягом (Діти розглядають жупан, вихователь пропонує описати його). А що це за одяг (показує картинку з сарафаном)?

Сарафан - це сукня, довга, зібрана на грудях, із високою талією, його носили переважно в Росії. Плаття це без рукавів із широкими бретельками на плечах. Я принесла також ляльковий сарафан, розгляньте його. Послухайте, я ще раз прочитаю слова гри, а ви намагайтеся запам'ятати (Читає 2-й раз).

- Віталику, допоможи мені лічилкою обрати вовка. Скористаємося новою лічилкою: У зеленому садку сидить котик у холодку, лапкою чеше вус, язичком лиже пуз.

- Віталік (лічилкою лічить дітей): Вовком буде Івасик. Вихователь: Оксанко, а що повинен робити вовк? Оксана: Вовк ховається, а всі діти рвуть траву.

Вихователь: Давайте всі разом будемо промовляти слова гри. Кого вовк зловить, той віддає якусь річ, і після закінчення гри розігруються фанти.

Лис

Мета: ознайомити дітей зі способом життя хижих звірів. Спонукає дітей до нових розповідей. Розвивати зв'язне мовлення, фонетичний слух. Словник: капкан, злодій, страшна злість.

Матеріал: лис - іграшка, картинка, на якій намальована пастка.

Хід заняття. (Метушня за дверима). - Хто це заглядає до нас? Ой, - це маленький лис. Його загнали сюди з лісу мисливці, які з собаками вчинили полювання. Бідненький, - він хоче сховатися. Давайте сховаємо його тут, мисливці в нас його шукати не будуть. Подивіться діти, який він красивий, яка в нього руда шерсть, довга мордочка, маленькі чорні оченята. Маринко, ану ти розглянь лиса, може я щось пропустила і розкажи про нього (Розповідь дитини). Молодець, Маринко, Лис уже заспокоївся, зрозумів, що тут його не знайдуть.

- Діти, лис - це хижий звір. Люди влаштовують на нього пастку, щоб зловити. Проте він дуже хитрий і часто не потрапляє в неї. Живе в лісі, в норі, та так маскує своє житло, що і знайти його важко. Ось такий наш зайда - лис. Народ склав цікаву гру про лиса. Називається вона "Лис", послухайте. Ми будемо розучувати, а лис нехай послухає, як про нього народ говорить (Вихователь читає віршований текст).

- Діти, а ви знаєте, що таке капкан, це - пастка, ми вже згадували про неї. Люди розставляють її для того, щоб туди попався злодій, той, хто краде кури, качки, голуб'ята (розглядають картинку). То що це є, діти?

- Він хитрий і підступний, і тому люди радіють, коли впіймають такого злодія. Тішся - це означає радіє, веселися, так кажуть в Україні.

Діти, а як ви думаєте, що означає "страшна злість" - правильно, це означає дуже-дуже злий лис, адже він попався і тепер уже не буде красти нікого. Вихователь ще раз повторює слова гри, щоб діти краще запам'ятали. Пропонує кільком дітям повторити слова.

- Ставаймо в коло і пограймо в гру "Лис". Лиса діти обирають лічилкою:

Їхала карета,
Дзвоном дзвонить.
Вийшла пані
Лічить коні.
Раз, два, три
Вийди ти.

Хід гри. Побравшись за руки, всі встають у коло, а один з учасників гри, за вибором, стає за лиса і йде в середину. Коло рухається то вправо, то вліво з піснею:

Ха-ха, Ха-ха, гі-гі!
Лис зловивсь у капкані.
Качки, кури, голуб'ята.
Тіштесть, смійтесть, гі-гі-гі,
Злодій лис у капкані.
Ой-ой! Вирвавсь - утікайте,
Тепер в нього страшна злість,
Кого зловить, того з'їсть.

Коли проспівують усю пісню, то швидше розбігаються на всі боки, а лис ловить. Кого піймає, той стане лисом. Гру починають спочатку.

У вовка

Мета: Збагачувати словник дітей словами: коцюба, щітка, гребінка, трійця.

Матеріал: іграшка-вовк, картинка, де зображені вівці на полонині, коцюба, щітка, гребінка.

Хід заняття. - Діти. Хто це стукає до нас? На гостини завітав дідусь, вітається. А чому ж він такий зажурений, давайте запитаємо його? Виявляється, що дідусь - вівчар, тобто пастух, який пасе овець. І внадився до нього вовк. А овечки такі гарні, кучеряві, погляньте, яка в них довга, закручена шерсть (розглядають картинки). А вовк кожної ночі пробирається в отару і може знищити не одну, а декілька овець. Ось чому дідусь так засмутився. Нічого, нехай дідусь не сумує, ми його розвеселимо. Навчимо його однієї гри, в якій люди кепкували з вовка та його жінки, називали її щіткою, гребінкою. Люди промовляли такі слова: (Вихователь промовляє слова гри).

Пояснює слова "трійця" - це релігійне свято, яке святкують влітку. У народі кажуть ще "Зелені свята". Оселю та подвір'я прикрашають зеленими гілками.

Пастухи говорили: "А я вовка не боюся - коцюбою обернуся". Подивіться, на картинці в мене зображена коцюба. Коцюба - це залізний прут, зігнутий на кінці, використовувався для перемішування вугілля у печі, вигрібання жару.

Обернувся пастух коцюбою і ніхто йому не страшний, ще й глузує з вовкової жінки (щітка, гребінка).

- Діти, а як ви думаете, чому вовчицю порівнювали із щіткою і гребінкою? (Бо шерсть догори, наче зубці у гребінці). Розглянемо уважно гребінку і подивимось, яка між ними різниця. Гребінка дерев'яна, а зубчики залізні, переважно це були цвяшки, які забивали в дерев'яну основу. Вона нагадує однорідний гребінь, нею розчісували повисло, коли пряли нитки. Оксанко, розкажи, що ти знаєш про гребінку?

- А щітку, діти, ви всі знаєте, і розкаже нам про неї Петрусь. Вихователь показує предмети, діти розповідають.

Послухайте ще раз вірш до гри (Вихователь читає, пропонує дітям повторити).

- Давайте запросимо дідуся - вівчаря з нами пограти в гру, нехай йому буде веселіше.

Вихователь пояснює зміст та правила гри.

Хід гри. Діти стають у коло. Обирають лічилкою "вівцю" і "вовка". "Вовк" стає за колом, а "вівця" у колі. Діти співають:

Пасу, пасу, вівці,
До самої трійці,
Вовк за горою, а я за другою,
А я вовка не боюся,
Коцюбою обернуся,
Щітка, гребінка,
Волкова жінка.

У цей час вовк намагається прорватися в коло, а діти його не пускають. Лише після закінчення пісні вовк може потрапити в коло. Діти "вівцю" пропускають, а "вовка" не завжди. Якщо "вовк" піймає "вівцю", то вони міняються місцями, або вибирають нових "вовка" і "вівцю".

"Шевчик"

Мета: збагачувати словник дітей словами: шевчик, гвіздки.

Матеріал: миска з водою, шматок шкіри, цвяхи, молоток, колодка, копито, пара черевиків. По можливості, напередодні, повести дітей у взуттєву майстерню чи фабрику, запросити майстра з фабрики або майстерні.

Хід заняття. - Сьогодні, діти, у нас цікава зустріч. Ми з вами поговоримо про те, звідки беруться ось такі гарненькі черевички. Чи ви знаєте звідки? (З крамниці). А ще до крамниці, звідки? Розкаже нам про це наш гість, швець, який знає і вміє шити: взуття. Уявіть собі, як би не було взуття, що б ми робили? На вулицю грати б не вийшли, бо холодно і ніженьки змерзнуть, та й пошкодити їх без взуття можна. Тому ця професія дуже важлива. Михайло Іванович працює на взуттєвій фабриці і знає все-все про взуття. (Михайло Іванович розповідає дітям, як шкіру вимочують, фарбують, які є цехи, і як шиють).

Розповідь; Шкіру вимочують довгий час у воді. Ось так (показує), до води додають різні речовини, щоб шкіра була цупкою, міцною і легко витягувалася. Потім шкіру розтягують на такій рамці, щоб вона вирівнялась і була такою, як тканина (прикріплює шкіру на рамки). Коли шкіра висохла, вона вже готова, щоб шити з неї взуття. Швець прикладає викройку до шкіри, вирізає, потім шиє черевички або чобітки. Натягує на колодку (показує) і знизу колодки густо прибиває цвяшками, потім б'є молоточком по колодці і формує опуклі форми на п'ятці. Сама ж колодка, - подивіться, - це така дерев'яна форма ноги (показує). Коли прибивають підошву, то шкіру натягають на копито (показує).

- Діти, підійдіть до столу і розкажіть про те, що ви почули від Михайла Івановича (Діти розказують про рамки, колодку, копито). Тепер я і Михайло Іванович перевіримо, як ви засвоїли шевську справу. Дамо вам завдання пограти в гру "Шевчик". Я вам розповім правила та слова гри, а ви уважно послухайте і запам'ятайте (читає 2 рази). Миколко, ти уважно слухав? Спробуй сам розповісти дітям, як потрібно грати в цю гру. Пропонує обрати шевчика, який все, про що говориться у грі, буде виконувати. Лічилка:

Ходила квочка
Коло кілочка,
там водила діточок,
діточок-курочок.
Оце вам дітки,
По дві квітки,
А мені одна,
Та й та золота.

Шевчиком обрали Дмитрика. Він виходить на середину кола, а ми будемо промовляти слова.

Хід гри. Діти стають у коло і співають. Посередині "шевчик" імітує слова пісні:

А чи бачив ти, як шевчик у воді шкіру мочє?
Ой так, так, братику, шкіру мочє.
А чи бачив ти, як шевчик шкіру потягає?
Ой так, так, братику, так шкіру потягає.
А чи бачив ти, як шевчик черевички шиє?
Ой так, так, братику, так черевички шиє.
А чи бачив ти, як шевчик гвіздки забиває?
Ой так, братику, так гвіздки забиває.
Чи бачив ти, як шевчик у свято танцює?
Ой так, так у свято танцює.

Шевчик імітує рухи, про які співається у пісні. Потім діти обирають нового "Шевчика".

А ми просо сіяли, сіяли

Мета: Закріпити знання дітей про працю хліборобів, збагатити словник словами: просо, сіяти, рута, невід, перейняти.

Матеріал: Рута-м'ята, просо (малюнок), просяний віник або щітка до побілки.

Хід заняття. - Діти, до нас на гостини прийшов дідусь.

Привітаймося (Добрий день, дідусю). Живе дідусь високо в горах Карпатах, він знає багато казок, приспівів, а найбільше - загадок. Попросимо його сісти та розповісти нам щось цікаве. Хоче нам дідусь загадувати загадки та перевірити, які ми кмітливі. Сідаймо тихенько та слухаймо уважно. Дідусь загадує загадки:

Як на неї подивився, то сльозами zalився... (цибуля).

Була дитиною - пелюшок не знала, а старою стала - сто пелюшок мала... (капуста).

Без вікон, без дверей, повна хата людей... (огірок) тощо.

Дідусь: - А чи відгадаєте цю загадку?

У пучок складають - хату підмітають;

У воду засипають - кашу їдять?

- Не знаєте, та я всім підкажу, це просо (показує). Послухайте загадку:

Росте каша і віничок на одній стеблинці,

Буде їжа і робота маленькій Маринці? (просо).

- Всі здогадалися, що це просо. Подивіться, я приніс віник і щітку, якою білять хату, їх виготовляють з рослини - проса. Вона росте на полях, можна посадити і на грядці. Просо невисоке, має зелені продовгуваті листочки (Показує засушену рослину з гербарію). Діти розглядають, розповідають про рослину, описують її, розглядають дрібні зернята проса, описують їх.

- Молодці, діти, тепер ви знаєте, що то за каша і віничок на одній стеблинці.

Буде вже і робота маленькій Маринці, а Маринка на все це поглядає скося, бо давно вже здогадалась, що це все із? Діти голосно промовляють: "Проса".

Дідусь: Я навчу вас грати в гру, в яку колись грали сівачі після роботи (Читає слова гри). А чи знаєте ви, що то за "зелена рута, жовтий цвіт". Це рослина, подібна до кропиви, але не жалить. Пахне приємно, мов м'ята, і цвіте жовтим цвітом. У мене в гербарію є ця рослина, підійдіть розгляньте, а Івасик розкаже про "зелену руту-м'яту" (Діти розповідають. Вихователь ще раз проговорює слова гри).

Діти, а хто скаже, що то за "шовковий невід"?

(Сітка, з міцної шовкової нитки сплетена, яку рибалки використовували для ловіння риби). "Шовковим неводом перейняти", - означає зловити.

Повторимо разом:

Ой чим же вам перейнятись, перейнятись,

Ой шовковим неводом.

"Викупити" - означає купити. "Убуде" - означає зменшиться, стане менше, а "прибуде" - навпаки, стане більше. Ну як, всі слова тепер відомі? Всі зрозуміли?

Хід гри. Дітей поділяють на дві рівні групи. Вони стають один проти одного кроків за десять, побравшись за руки і вирівнявшись. Під спів перший гурт то наближається до другого, то знову відходить на своє місце. Другий гурт так само - то наближається до першого гурту, то знову відходить, співаючи:

- А ми просо сіяли, сіяли,
Зелена рута, жовтий цвіт, жовтий цвіт!
- А ми просо витопчемо, витопчемо,
Зелена рута, жовтий цвіт, жовтий цвіт!
- А чим же вам витоптати, витоптати?
Зелена рута, жовтий цвіт, жовтий цвіт!
- А ми коні випустимо, випустимо,
Зелена рута, жовтий цвіт, жовтий цвіт!
- А ми коні переймемо, переймемо.
Зелена рута, жовтий цвіт, жовтий цвіт!
- Та чим же вам перейняти, перейняти?
Зелена рута, жовтий цвіт, жовтий цвіт!
- Ой шовковим неводом, неводом,
Зелена рута, жовтий цвіт, жовтий цвіт!
- А ми коні викупив, викупив,
Зелена рута, жовтий цвіт, жовтий цвіт!
- Ой чим же вам викупить, викупить?

Зелена рута, жовтий цвіт, жовтий цвіт!

- А ми дамо, сто рублів, сто рублів,

Зелена рута, жовтий цвіт!

- Не треба вам тисячі, тисячі,

Зелена рута, жовтий цвіт, жовтий цвіт!

- А ми дамо дівчину, дівчину,

Зелена рута, жовтий цвіт, жовтий цвіт!

- А ми дівчину візьмемо, візьмемо,

Зелена рута, жовтий цвіт, жовтий цвіт!

Перший гурт кричить:

- Нашого полку убуде, убуде.

Другий:

- Нашого - прибуде, прибуде.

З другого ряду дівчинка перебігає у перший. Гра продовжується, поки всі не перебіжать у другий ряд.

Соловеєчку, сватку, сватку

Мета: Ознайомити дітей з процесом вирощування маку. Словник: мак, поріс, видав, бував, сватку.

Матеріал: картинка із зображенням квітучого маку, дозрілої голівки маку, зернята маку; картинка із зображенням соловейка, пиріжків з маком.

Хід заняття. Вчора я спекла ось такі смачні пиріжки з маком, я вас хочу почастувати. Смачні пиріяски? А з чим вони, ану придивіться? (з маком). А ви знаєте, як росте мак? Я вам розповім.

З маленького зернятка (показує), коли його посадили в землю проростає маленький паросток. Приходить час і стебло наливається соком, розкриває до сонця голівку. Квітка яскрава, червона, ось подивіться (показує картинку). У середині квіточки дозріває маленький плід, який з часом перетворюється на коробочку. Коли коробочка дозріває, у ній є багато маленьких насінин (показує дозрілу голівку маку). Потім коробочки зрізують, і мак висипається. От так потрапляє на наш стіл мак, смачний та поживний (Вихователь запитує дітей, спонукає їх до розповіді, показує картинки, діти розглядають).

А як гарно, коли над червоними маками співає соловейко, тоді видається, що ти потрапляєш, наче в чудову казку. Цю красу люди описали в пісні. Послухайте... (Читає текст гри). Це не просто вірш, це гра, де звертаються до соловейка, а ви всі знаєте таку пташку; а хто забув, ось картинка, подивіться. Запитують соловейка, чи ти бував, чи ти бачив, як ріс мак? Бував - це означає, чи ти був, чи бачив, так колись говорили в народі. Соловейко показує, що бував і що видав, як поріс мак. Поріс - виріс, став такий-такий високий.

Послухайте ще раз слова гри (Читає вдруге). Запам'ятали? Пропонує дітям пограти в гру "Соловейку, сватку, сватку". - Будемо говорити слова і все, що вони означають, будемо показувати. Хто чітко і правильно все покаже одержить приз. Діти грають, у кінці кращі гравці одержують приз).

Хід гри. Діти співають, показують рухами все те, про що співається:

Соловеечку, сватку, сватку,
чи бував же ти в нашім садку?
Чи видав же ти, як мак сіють?
Ой так, ой так, ой так сіють мак.
Соловеечку, сватку, сватку,
Чи бував же ти в нашім садку?
Чи видав же ти, як ріс мак?
Ой так, ой так, ой так поріс мак.
Соловеечку, сватку, сватку,
чи бував же ти в нашім садку?
Чи видав же ти, як рвуть мак?
Ой так, ой так рвуть мак.
Соловеечку, сватку, сватку,

Чи бував же ти в нашім садку?

Чи видав же ти, як їдять мак?
Ой так, ой так, ой так їдять мак.

Перепілка

Мета: збагачувати словник дітей лексикою, пестливими словами: перепілка, сизокрила, перепеленя, перепел.

Матеріал: картинка із зображенням перепілки, клітка для птахів.

Хід гри. - Діти, послухайте скоромовку: Перегукуються у просі половину дня перепілка, перепел, перепеленя. Пропонує дітям разом повторити скоромовку.

Показує зображення пташки на картинці. Діти, подивіться ближче на пташку, вона трохи більша за голуба (зовнішній опис пташки). Це пташка перепілка, її називають сизокрилою, тому що в неї сизий колір пір'я у дрібненьку цяточку. Вона живе в полі, харчується комашками, черв'яками, зерном. Знайти її легко серед поля, де колоситься жито, пшениця, овес. Перепілка порівняно з іншими пташками досить велика, її неважко помітити серед поля і почути звук "еек, еек". Чи знаєте ви пісеньку або віршик про перепілочку? Сьогодні ми навчимося грати в гру, яка називається "Перепілка". Послухайте (Читає віршований текст гри). Бідна перепілочка: "Ой, у перепілки та старий мужичок. Він нагайку несе, бородою трясе". Нагайка це така дерев'яна палиця, до якої прив'язані смужки невипаленої волової шкіри.

Запрошує дітей до гри, обирають перепілочку лічилкою. - Наша Таня уночі загубила три ключі. Місяць бачив - не добачив, ключ!

Хід гри. Діти стають кружками, перепілочка йде всередину. Всі ходять навколо перепілки-дівчинки, співають:

Ой, у перепілки та голівка болить (2)

Приспів. Тут була, тут перепілочка.

Тут була тут, сизокрила.

Ой, у перепілки та плечищі болять (2)

Приспів.

Ой, у перепілки та колінця болять (2)

Приспів.

Ой, у перепілки та спинонька болить.

Приспів.

Щоразу на слові "болить" чи там плечищі, чи рученьки, чи щось інше перепілка хапається за голову, плечі, руки, хита головою, вдаючи з себе слабу та немічну...

При наступних словах, як от:

Ой, у перепілки та старий мужичок (2)

Приспів.

Він нагайку несе, бородою трясе (2)

Приспів.

Перепілка плаче, закриває руками очі, ніби сльози втирає.

А як почнуть співати:

У перепілки молодий мужичок (2)

Приспів.

Із базару іде, черевички несе (2)

Приспів.

Тоді перепілка починає скакати, плескати в долоні, хоче вибігти з круга, розніму руки дівчатам, щоб вискочити. При цьому їй кажуть: "Добрі замки в моєї коханки". Котра дівчина пустить руку, та йде всередину.

Горобейко

Мета: Збагачувати словник дітей словами: Горобейко, кілочок, пряде, свитка, торочки.

Матеріал: куделя, веретено, прядка, нитки, тканина, свитка, картина із зображенням горобейка.

Хід заняття. - Хто ж це завітав до нашої оселі. Діти, що це за пташка, б'ється до вікна? Та це ж горобчик. І яка б не була пора року, чи зима, чи літо, горобчик - це постійний наш мешканець. Щоб ви краще розглянули його, я принесла вам картинки, Маринко, розкажи, що ти знаєш про горобчика? (Діти розповідають, а вихователь доповнює, що зимою горобчикові важко знайти їжу і тому необхідно влаштовувати годівнички).

- Горобчика дуже люблять у народі. Про нього склали багато віршів, загадок, приспівів. А ще про горобця складені ігри. В одну із них ми сьогодні і пограємо. Називається вона "Горобейко" (Вихователь читає віршований зміст).

Бачите, діти, як гарно про горобчика в народі говорять - не "горобець", а "Горобейко", та ще й про його жіночку ласкаво відзиваються, що в горобейка жінка маленька, сидить на кілочку та пряде на сорочку.

Кілочок, це дерев'яні стовпці, які люди загострюють знизу і забивають у землю, таких кілочків забивають багато, один біля одного на маленькій відстані, а потім кілки обплітають лозою і виходить парканець. І на таких парканцях полюбляють сидіти горобчики (Вихователь показує заздалегідь підготовлені картини). Жіночка час не дармує, а чоловікові пряде на сорочку, А як вона пряде, зараз я покажу (Картинка із зображенням пряжі). Це прялка, колись не було таких машин, що прясти нитки, а були прялка - ось такі (показує). Вони були в кожній хаті. Бабусі наші пряли на таких прялка. Це куделя або кужіль, на ньому було повисло (сильно потерті стеблинки льону).

Господиня пощипувала пальцями повисло, а веретено крутилось і скручувало в нитку, тоді господиня пучками пальців витягувала цю нитку і це означало виводити нитку. Звичайно, діти, горобці не вміють нічого робити, але це гра, та ще й народна, і тут все може бути, мов у казці. От вивела горобейкова господиня нитку - "горобцю на свитку", а свитка, то одяг, дуже стародавній, який носили колись в Україні із сукняної тканини, поли заходять далеко одна за іншу в жіночих свитках, а в чоловічих зачіпалась свитка на гачки, великий відкладний комір, рукава оздоблені шкірою. Нижче

талії було багато зборок по боках. От така-то свитка (Показує. Діти розглядають).

Кінці нитки, горобейкова господиня виділила на штанці. А торочки все, що залишилося з роботи на сорочки - українська сорочка шиється з білого полотна і при ношенні завжди вбирається у штани. Комірець низенький, стоячий, розріз посередині грудей, рукава широкі, на грудях і рукавах вишито (Вихователь показує українську сорочку. Діти розглядають). Ось така-то трудівниця горобейкова дружина.

Тепер пограємо в гру "Горобейко".

Хід гри. Дівчатка беруться за руки і співають:

А в горобейка жінка маленька
Сидить на кілочку, пряде на сорочку.
Що виведе нитку - горобцю на свитку.
Остануться кінці - горобцю на штанці.
Остануться торочки - горобцю на сорочки.

Під час співу дві крайні дівчинки піднімають руки і пропускають попід них усіх інших.

Розлилися води

Мета: Збагачувати словник дітей словами і образними виразами: броди, "весна красна", "діти-квіти", "зозуленька кує", "соловей щечече".

Матеріал: картинка із зображенням весни.

Хід заняття. - Діти, яка зараз пора року? Які ознаки весни ми вже бачимо? Весна - чудова пора року, яка приносить багато сонця і тепла. Весною, під час повені розливаються річки. Прилітають із теплих країв пташки. Оживає вся природа. У народі ніжно величають весну - "весна-красна". А як ще можна назвати весну? (Діти називають слова-синоніми, вихователь їм допомагає). Подивіться, як гарно зображує весну художник на цій картині (Розглядають картину, на якій зображена весна). Вихователь пропонує описати її. Діти складають невеликі розповіді за картиною. - Спів яких пташок найбільше чути весною? (солов'я, зозулі). А як співає соловейко? (Тьох-тьох). Як можна назвати такий спів солов'я? ("Соловей щечече"). А чому часто говорять, що зозуля не співає, а кує? (Ку-ку).

- З давніх-давен люди весну зустрічали, співаючи веснянки та хороводні пісні. Сьогодні я вас познайомлю з грою, яка називається "Розлилися води" (Читає текст гри). У грі дітей порівнюють із квітами, діти-квіти. І ви теж всі гарні, наче квіти.

- Діти, а хто знає, що таке брід? Брід - це мілке місце ріки, яке зручне для переходу або для переїзду. Люди знають про ці місця і тільки там переходять річку. Коли весною розливаються річки, вони стають великими, глибокими, такими, що їх не можна перейти вбрід. Тому у веснянці і співається:

"Розлилися води на три броди...".

Хід гри.

Розлилися води на три броди.

Приспів:

Гей! Діти-квіти, весна красна, зілля зелененьке.
Ку-ку, ку-ку, ку-ку, ку-ку.
Що в першому броді зозуленька кує.

Приспів:

Гей! Діти-квіти, весна красна, зілля зелененьке,
Ку-ку, ку-ку, ку-ку, ку-ку.
Що в другому броді соловей щебече.

Приспів:

Гей! Діти-квіти, весна красна, зілля зелененьке.
Трьох-трьох, трьох-трьох, трьох-трьох, трьох-трьох.
Що в третьому броді сопілонька грає.

Приспів :

Гей! Діти-квіти, весна красна, зілля зелененьке.
Ду-ду, ду-ду, ду-ду, ду-ду.
Зозуленька кує, бо літечко чує.

Приспів:

Гей діти-квіти, весна красна, зілля зелененьке.
Ку-ку, ку-ку, ку-ку, ку-ку.
Соловей щебече, садки розвиває.

Приспів:

Гей! Діти-квіти, весна красна, зілля-зелененьке.
Трьох-трьох, трьох-трьох, трьох-трьох, трьох-трьох.
Сопілонька грає. На грання скликає.

Приспів:

Гей! Діти-квіти, весна-красна, зілля зелененьке.
Ду-ду, ду-ду. ДУ-ДУ. ду-ду

Подоляночка

Мета: збагатити словник дітей словами: подоляночка, молодесенька; образними виразами: "підскоч до раю", "личко як скляночка".

Матеріал: дівчинка в українському одязі.

Хід заняття. У групову кімнату заходить дівчинка одягнена в український одяг.

- Діти, подивіться, хто до нас завітав на гостини.

Діти вітаються, розглядають дівчинку. Дівчина розповідає, що приїхала вона з Поділля і тому називається Подоляночкою. Діти розглядають одяг дівчинки (сорочку, свитку, намисто, стрічки, що вплетені в косу, віночок).

Подоляночка: А ви, діти, не сідайте, а до гри скоріш ставайте.

Всі діти стають у коло, Подоляночка всередині. Вихователь разом з дітьми співає, а Подоляночка виконує рухи.

Хід гри. Дівчата роблять коло, крутяться і співають, а одна дівчина показує те, що інші співають.

Десь тут була Подоляночка,
Десь тут була молодесенька.

Тут вона впала.
До землі припала.
Личко не вмивала,
Бо води не мала.
Ой встань, ой встань, Подоляночко,
Обмий личко, як ту скляночку.
Візьмися в боки
За свої скоки,
Підскоч до раю,
Бери дівча скраю.

Гра продовжується спочатку, коли діти обирають нову Подоляночку.

Кіт та миша

Мета: збагатити словник, дітей словами: нора, мишка, золоті комори.

Матеріал: іграшкові кіт і мишка.

Хід заняття. (Метушня за дверима) - Хто це заглядає до нас, подивіться?
Це - маленька мишка. Вона дуже перелякана, хто ж її так злякав? Відгадайте малята:

Хто воно - оте звірятко,
Що на тигра схоже трішки
Й так його бояться мишки?
Що м'якенькі лапки має,
Ще й поважно походжає,
А як ляже мружить очі.
Щось собі під ніс муркоче. Хто це?

Правильно, це котик, ось і він до нас завітав (Заходить котик). Подивіться, яка в нього пухнаста шерсть (Вихователь пропонує дітям описати котика і мишку).

Хід гри. Діти беруться за руки і стають у коло, а двоє: "кіт" - хлопець поза колом, "миша" - дівчинка в колі. Коли діти підіймають руки вгору, "миша" тікає від "кота". "Кіт" намагається проскочити за "мишею" - у цей час діти опускають руки.

А до нори мишка, до нори
А до золотої комори.
Мишка у нірку –
А котик за ніжку –
Ходи сюди –
А що ж то за мишка
Не втече,
А що ж то за котик –
Не дожене.
Мишка у нірку.
А котик за ніжку:
- Ходи сюди, ходи сюди.

Якщо "котикові" вдається спіймати "мишку", міняються ролями.

Голуб

Мета: збагачувати словник дітей лексикою: "ой голубе-голубонька", голубонька, ластівонька, тужиш, дзьоб, пшениця, чорно-біла, голубка-горлиця.

Матеріал: картинки із зображенням голуба, ластівки, пшениці.

Хід заняття. Діти послухайте загадку:

- Швидко скрізь цей птах літає,
Безліч мушок поїдає,
За вікном гніздо будує,
Тільки в нас він не зимує (ластівка).

- Правильно, це ластівка.

- Ластівка чорно-біла
Під стріхою гніздо вила,
Над подвір'ям кружляла
І на діток споглядала.

Подивіться, діти, на картинку. Хто розповість усе, що він знає про ластівку (Діти розповідають, вихователь доповнює).

Послухайте скоромовку:
У голубки-горлички
Туркотливе горличко.
Горличка туркоче,
горличка воркоче.

Чому говорять, що в голуба - "туркотливе горличко". Подивіться на цю картинку (показує картинку із зображенням голуба). Хто розповість про голуба? (Вихователь допомагає). Зараз пограємо в гру "Голуб" (Вихователь читає текст гри).

Хід гри. Учасники гри стають у коло, один голуб посередині. Всі діти йдуть в один бік, а голуб у протилежний, і співають:

Летів голуб попід хмарами,
Шукаючи собі пари.
Ой голубе, голубоньку.
Візьми собі ластівоньку.
Ти голубе, чого тужиш?
Вибирай сам, кого любиш.
Ой голубе, голубоньку,
Візьми собі ластівоньку.
Летів голуб по вулиці,
Збираючи у дзьоб пшениці.
Що назбирав у дзьобики своє,
А ми собі обидва є.

("Голуб" іменує всі слова пісеньки).

За цими словами всі стають по двоє, голуб бере собі пару. Правила гри:
- Той, хто залишився один, стає голубом і гра продовжується.
- Діти в колі, тримаючись за руки, йдуть вліво, а при повторенні гри - вправо.

Женчикок-бренчикок

Мета: збагатити словник словами та образними виразами: женчикок, житечко, роса, жав, лан, стерня, Женчикок-бренчикок, бито-набито.

Матеріал: картинка із зображенням жита, гербарій засушеного стебла.

Хід заняття. Розповідь вихователя: Колись у давнину не було машин, які б обробляли поле, тому людям доводилося до схід сонця вставати і жати жито. Подивіться на цю картинку, тут зображено жито.

Коли жито жнуть, залишається низ стебла, який називається стерня. Стерня дуже гостра, по ній не можна ходити босоніж, бо вона колеться і можна поранити ноги. Про людей, які працюють у полі, народ склав гру, яка називається "Женчикок-бренчикок". Вихователь читає слова гри. Пояснює слова.

- Діти, а як ви думаєте, чому гра називається "Женчикок-бренчикок". Хто він такий?

Хід гри. Хор стає у два ряди. "Вулицею" - між рядами - пробігає, пританцювуючи, "женчик". При останніх словах приспіву він бере крайнього співака і пускає замість себе на "вулицю".

Женчикок-бренчикок вилітає,
високо ніженьки підіймає.

Приспів:

Як бито, набито, ніженьку пробито.
В зеленім лузі, бери собі другу!
Ой до схід сонечка женчик схопивсь,
росою чистою женчик умивсь.

Приспів:

Зелене житечко в полі він жав,
з ранку до вечора не спочивав.

Приспів:

Ой по ланочку він весь день ходив,
грудою гострою ніжку набив.

Приспів:

Хоч стерня колеться, ніжка болить, -
спати не хочеться, гуляти кортить.

Приспів:

Любий мій женчику, візьми мене,
ніжка загоїться, біль твій пройде.

Приспів.

Квочка

Мета: розвивати діалогічне мовлення, доповнювати діалоги самостійно складеними репліками.

Словник: горщик, окріпчик, пічка, квочка, шуліка, курчата.

Матеріали: атрибути: квочка, курчата та шуліки, картинки із зображенням персонажів.

Хід заняття. Дітям показують картинку, на якій зображені персонажі гри, і повідомляють, що між квочкою і шулікою відбувається розмова.

Вихователь: Квочка з курчатами ходила по травичці. Коли бачить, шуліка щось робить у землі. Квочка запитує шуліку:

- Що ти робиш?
- Пічку копаю.
- Нащо тобі пічка?
- Запалити вогник.
- Нащо тобі вогник?
- Приставити горщик.
- Навіщо тобі горщик?
- На окріпчик.
- Навіщо тобі окріпчик?
- Твоїм дітям очі випалювати.
- Навіщо? За що?
- Щоб не лізли в городчик.
- Позакладай, той не будуть лізти.
- Я закладаю, а вони лізуть. Гай, гай, гай!
- Квок, квок, квок.

У кінці розмови шуліка зізнався, що хоче випалити курчатам очі окріпчиком, щоб не лізли в город. Бо він закладає (огороджує), а вони однаково лізуть; шуліка дуже хитрий і підступний. Він ніби лагідно говорить до квочки: вогник, горщик, окріпчик, городчик, а сам хоче її дітям очі випалити. Після цього пропонується дітям самостійно взяти на себе ролі шуліки і квочки. Вихователь допомагає дітям підказками. Для дітей, які добре засвоїли цей діалог, пропонується створити свій.

Подаємо ще один варіант гри "Квочка".

Хід гри. У цю гру найдоцільніше грати навесні, коли вперше випускають квочку з курчатами надвір. Забивають у землю кілок, прив'язують мотузку до кілочка, за вибором хтось із дітей стає за квочку і, взявшись за кінець мотузка, під приспів:

Ходить квочка коло кілочка,
Водить діток, дрібних квіток.
Діти-квіти: "Квок" –
ходить кружками.

Після слів: "Діти - квіти: "Квок" - усі розбігаються, хто куди, а квочка, квокчучи, ловить їх та й збирає до купи.

Мак

Мета: розвиток діалогічного мовлення. Збагачення словника дітей.

Словник: козачок, мачок, виорав, посіяв, посходив, цвіте, поспів, маківочки.

Матеріал: головка маку, хлопчик одягнений у козачка.

Хід заняття. Проведенню гри передує бесіда про сільськогосподарську працю, у результаті якої діти дізнаються, як обробляють землю та вирощують зернові культури.

Вихователь: До нас на гостини сьогодні завітав козачок. Давайте привітаємося з ним.

Діти, а ви знаєте, хто такі козаки? Вихователь пояснює, як виникло козацтво. Розповідає, що на вільних землях козаки сіяли зернові культури: жито, пшеницю, овес, мак.

Вихователь: Що це в козачка в руках? (Якщо діти не знають, то козачок сам називає "мак". Дає можливість дітям розглянути).

Козачок прийшов до нас у гості щоб навчити вас грати в гру "мак". Давайте уявимо собі, що козачок стоїть біля поля. Йому весело, тому він співає пісеньку.

Козачок співає:

Ой на горі мак,

Під горою так.

Маки ж мої маківочки,

Золотої голівочки,

Станьте ви так,

Як на горі мак!

До нього підходить гурт дітей і вони розмовляють:

- Козачок, чи виорав мачок?

- Виорав.

- Козачок, чи посіяв мачок?

- Посіяв.

- Козачок, чи посходив мачок?

- Посходив.

- Козачок. Чи цвіте мачок?

- Цвіте.

- Козачок, чи поспів мачок?

- Поспів.

- Козачок, чи пора брать мачок?

- Пора.

Вихователь пропонує дітям пограти в гру разом із козачком. Якщо діти засвоїли зміст гри, вихователь пропонує самостійно придумувати запитання до козачка, підбирати ті, які безпосередньо стосуються праці на землі і пов'язані з ростом - розвитком рослини. Одночасно роль "козачка" пропонується й іншим дітям.

Другий варіант гри "Мак".

Хід гри. Побравшись за руки, діти стають у коло. Посередині сідає одна дівчина. Навколо неї ходять і співають:

Ой на горі мак,
Під горою так,
Маки ж мої, маківочки,
Золотої голівочки.
Станьте ви так,
Як на горі мак!

Проспівавши ще раз, запитують у дівчинки: "Козачок, чи виорав мачок?" Дівчинка відповідає: "Виорав". Тоді знову ходять навколо і співають те саме. Запитують знову: "Козачок, чи посіяв мачок?" - "Посіяв". Знову співають. "Козачок, чи посходив мачок?" - "Посходив". Співають. "Козачок, чи цвіте мачок?" - "Цвіте" і т. ін.

А продай, бабусю, бичка

Мета: розвивати виразність діалогічного мовлення, передавати інтонаційно діалог дієвих осіб. Вправляти в доборі якісних прикметників (дорогий, найдорожчий, найкращий).

Словник: бичок, половий, рябий, лисий, сірий.

Матеріали: атрибути бичків, хустка для бабусі, сумка для купця.

Хід заняття. Розігрується інсценівка, в якій беруть участь 7 дітей. Двоє дітей виконують роль "бабусі" і "купця", інші - "бичків": половий, дорогий - пишний і гордий, рябий плохий - слабкий, хворобливий, лисий - роботящий, сірий - теж працюючий, прудкий, білий - теж любить працювати.

Купець підходить до бабусі, позаду якої стоять бички.

- Та продай, бабусю, бичка!
- Якого, якого?
- Та того бичка полового ("бичок" виходить).
- Він у мене половий,
- Він у мене дорогий (показує, який він дорогий).

Цього не продам бичка.

Вихователь повинен звернути особливу увагу і на інтонацію, з якою промовляють репліки "купець" і "бабуся". У "купця" - тон прохання, у "бабусі" - м'яке, але впевнене пояснення, чому вона не продає бичка. Після того, як один раз програли гру, діти міняються ролями.

Другий варіант.

Хід гри. Цю своєрідну інсценівку грають двоє дітей: одна - за бабусю, друга - за купця.

- Та продай, бабусю, бичка! (2 р.)
- Якого? Якого?
- Та того бичка полового (2 р.).
- Він у мене половий, Він у мене дорогий - Цього не продам бичка!
- Та продай, бабусю, бичка ! (2 р.)
- Якого, якого?
- Та того бичка мурого (2 р.).
- Він у мене мурий-мурий,
- Нагодує свині й кури

- Цього не продам бичка!
 - Та продай, бабусю, бичка! (2 р.)
 - Якого? (2 р.)
 - Та того бичка рябого (2 р.).
 - Він у мене рябий-рябий,
 - Він у мене плохий-плохий -
 - Цього не продам!
 - Та продай, бабусю, бичка! (2 р.)
 - Якого? Якого?
 - Та цього бичка лисого (2 р.).
 - Він у мене лисий-лисий,
 - Переміє - ложки й миски
 - Цього не продам бичка!
 - Та продай, бабусю, бичка! (2 р.)
 - Якого? Якого?
 - Та того бичка сірого (2 р.).
 - Він у мене сірий-сірий,
 - Вимітає хату й сіни - Цього не продам бичка!
 - Та продай, бабусю бичка! (2 р.)
 - Якого? Якого?
 - Та того бичка білого (2 р.)
 - Він у мене білий-білий, Намолоте й перевіє -
 - Цього не продам бичка!
 - Та продай бабусю бичка! (2 р.)
 - Якого, якого?
 - Та того бичка чорного (2 р.).
 - Він у мене чорний-чорний.
 - Він у мене добрий - добрий. Цього не продам бичка!
- (Мурий - темно-сірий або сіро-бурий із плямами).

Панас

Мета: вчити складати репліки - відповіді на запитання.

Словник: квас, Панас.

Матеріал: хустинка.

Хід заняття: Вихователь веде бесіду з групою дітей (10-12 дітей).

- Діти, ви часто граєте в гру піжмурки? Сьогодні я розповім вам, як грали в цю гру ваші бабусі та дідусі, їм не подобалося грати мовчки, тому придумували різні кумедні вислови та назвали її Панас. Послухайте.

- Панас! Панас! На чому стоїш?
- На камені.
- Що продаєш?
- Квас.
- Лови курей, та не нас!

Цими словами вони наголошували, що їх буде важко упіймати, ще важче ніж курку. А щоб було цікавіше, Панасу зав'язують очі. Давайте спробуємо зараз з вами пограти в цю гру.

Вихователь пропонує дітям самим створити діалог з Панасом. Гра повторюється декілька разів з різними варіантами реплік.

Імпровізований діалог.

- Панас! Панас! На чому стоїш?

- На пеньку.

- Що продаєш?

- Квас.

- Лови голубів, та не нас! Варіант гри:

- Одному з дітей зав'язують хусточкою очі, ставлять його біля порога і говорять:

Панас, Панас,

Не лови нас.

На тобі коробочку груш,

Та мене не воруши.

При цьому розбігаються. Якщо "Панас" когось піймає, міняється з ним ролями.

Кіт і миші

Мета: розвивати діалогічне мовлення, інтонаційно передавати окличні та питальні речення.

Словник: млин, копа, стіг.

Матеріали: кульки, атрибути із зображенням kota і миші.

Хід гри. Вихователь: Діти, сьогодні я вам розповім цікаву історію:

- Жив собі лінивий кіт. І такий уже він був неповороткий, що миші сміялися з нього. От одного разу пішов кіт до комори - мишей ловити. А миші такі хитрющі! Вхопили одна одну за хвостики, передня вхопила за хвіст kota і стоять так ланцюжком (Вихователь показує іграшку, яку виготовив заздалегідь до більшої білої кулі "ланцюжком" за допомогою дроту прикріплені менші кульки - сірі).

Кіт запитує:

- А багато у стозі мишей?

- Копа.

- А не бояться kota?

- Ні.

- Кіт обернеться - мишу зловить,

- А млина з'їсть.

При цьому "кіт" намагається розвернутись і спіймати одну з "мишей", що стоїть у кінці ряду, але ряд вивертається у протилежний бік, відтягуючи й kota. Якщо котові вдається спіймати "мишку", він ставить її за собою. Гра продовжується.

Гуска

Мета: розвивати вміння інтонаційно передавати діалог дієвих осіб.

Словник: копати, кип'ятити, парити.

Матеріал: атрибути гусей.

Хід заняття. Інсценізація з двох персонажів: чоловік і гуска.

Вихователь: Одного разу пішла гуска зі своїми гусенятами пасти у садок, де росте соковита зелена трава. У саду сидів чоловік і щось копав. Гуска дуже занепокоїлась і розпочала задавати чоловікові одне запитання за іншим:

- Що чоловіче копаєш?
- Ямку.
- Навіщо ямку?
- Вогонь запалити.
- Навіщо вогонь?
- Воду кип'ятити.
- Навіщо воду?
- Гуси парити.
- А де ті гуси?
- У Бога за дверима, в тебе за плечима.
- Лови їх.

Вихователь: Діти, а як ви думаєте, чому чоловік відповів "У Бога за дверима, у тебе за плечима"? Цими словами він підкреслює, що якби гуси були в Бога за дверима, то їм нічого б не загрожувало (у народі ще й по-іншому кажуть: "у Бога за пазухою"), а гуси не в Бога за дверима, а в гуски за плечима, отже, їх можна спіймати.

Вихователь пропонує двом дітям придумати запитання, які гуска задавала чоловікові (При цьому ще раз повторює послідовність дії чоловіка). Двоє дітей створюють діалог, інші їм допомагають, підказують. Дітям пропонується організувати гру. Гра повторюється декілька разів, змінюючи персонажів.

Кицька

Мета: закріплювати вміння передавати діалог дієвих осіб.

Словник: млин, кицька, житечко, молоти, дукати.

Матеріал: настільний театр: зображення кицьки та господині.

Хід гри. Вихователь за допомогою настільного театру робить невелику інсценівку: будиночок, господиня, киця. "В одному будинку жила собі господиня і була в неї маленька киця. Киця любила грати на подвір'ї, у садочку, часто бігала в лісок. Одного дня кицька довго не поверталася. Господиня захвилювалась і розпочала пошуки, та все даремно, кицьки ніде не було. Аж ось у вечері приходиться кицька. Господиня запитує:

- Де ти, кицько, ходила?
- У млині сиділа.
- Що там кицько, робила?
- Житечко молола.
- Що ти, кицько, заробила?
- Шапочку дукатів.

- Що ти, кицько, купила?
- Бубликів багато.
- З ким ти бублики поїла?
- З гостями у свято. Няв-няв".

Вихователь пропонує дітям самим про інсценувати за допомогою настільного театру. За бажанням діти грають у "кицьку" самостійно, виконуючи взяті на себе ролі без настільного театру. Пропонується створювати імпровізовані діалоги.

Редька

Мета: закріплювати навички діалогічного мовлення. Вправлятися у вживанні наказової та окличної форм дієслова.

Словник: редька, посади, посапай, підгорни, прополи.

Матеріали: картинка із зображенням редьки та серія картинок, із зображенням процесу вирощування редьки.

Хід заняття. Вихователь: Діти, послухайте, що я вам розповім. "Жила-була баба, дуже розумна і працююча. А сусідка її була дуже лінива. Вона нічого не робила, а лише просила все в баби. І вирішила баба привчити сусідку до праці. Одного разу приходять сусідка і просять:

- Бабо, дай редьки!
- Скопай свою редьку (Сусідка скопала).
- Бабо, дай редьки!
- Посади собі (садить).
- Бабо, дай редьки!
- Підгорни собі (Підгортає).
- Бабо, дай редьки! Пропали собі (Прополює).
- Бабо, дай редьки!
- Вирви собі.

Так, сусідка обробила свою грядку і виростила редьку.

Вихователь пропонує дітям самостійно відтворити завдання, які давала баба за допомогою серії картинок (прикріплюються на фланелеграф). Якщо діти правильно визначають, то поряд з'являється наступна картинка із іншими завданнями. Після цього дітям пропонується пограти в цю гру.

Ходить гарбуз

Мета: закріплення діалогічних умінь у дітей.

Словник: гарбуз, диня, морквиця, біб.

Матеріал: атрибути овочів.

Хід заняття. Вихователь розповідає:

- На одному городі росло багато овочів і фруктів. Це була велика і дружна сім'я. Ось і вирішив гарбуз обійти всіх родичів, подивитись, як вони живуть та що роблять.

Гра проводиться у вигляді інсценівки, в якій беруть участь: гарбуз, диня, 3 огірочки, морквиця, 3 бурячки, бараболя, квасоля, біб. Слова ведучого спочатку виконує вихователь. Ролі овочів розподіляють між дітьми.

Пояснюють, що на кожне запитання гарбуза ті, до кого звертаються, повинні відповісти: "Іще живі, ще здорові всі родичі гарбузові". А гарбуз повинен запитати: "Ой чи живі, чи здорові всі родичі гарбузові?". Старий біб відповідає не так, як інші. "Я здержав увесь рід. Ой, ти гарбуз, ти перистий, із чим тебе будем їсти? На це гарбуз відповідає: "Миску пшона, кусок сала - ось до мене вся приправа".

Вихователь пояснює зміст слів "своjak", "господиня", "рід", "здержав", "перистий", "приправа". Стежить, щоб діти відповідали вчасно, користувалися відповідною мімікою і жестами. Всі "овочі" своїм виглядом і поведінкою повинні підкреслювати, що вони живі і здорові. Крім того потрібно підкреслити особливості свого "овочі": диня товста та поважна, огірочки маленькі і веселі тощо. Вихователь пропонує дітям за бажанням змінювати репліки, не відходячи від змісту гри.

Хід гри. Діти обирають собі назву городини, яка згадується в пісні ("диня", "огірки", "буряк" тощо.), а одна з гурту стає за "гарбуза". Співаючи пісню, діти поволі виступають з гурту. Спочатку "гарбуз" підходить до "дині", а потім до "огірок", "буряків" тощо, доки не обійде всіх. Останній стовпчик співають жваво, побравшись за руки і ставши в коло, а "гарбуз" усередині пританцьовує.

Ходить гарбуз по городу, 1
Питається свого роду: 1 *Двічі*
"А чи живі, чи здорові 1
Всі родичі гарбузові?" 1

Обізувалась жовта диня, 1
Гарбузова господиня: 1 *Двічі*
"Іще живі, ще здорові 1
Всі родичі гарбузові". 1

Обізувались огірочки, 1
Гарбузові сини й дочки: 1 *Двічі*
"Іще живі, ще здорові 1
Всі родичі гарбузові". 1

Обізувались буряки, 1
Гарбузові свояки: 1 *Двічі*
"Іще живі, ще здорові 1
Всі родичі гарбузові". 1

Обізувалась бараболя, 1
А за нею і квасоля: 1 *Двічі*
"Іще живі, ще здорові 1
Всі родичі гарбузові". 1

Обізувалась морквиця, 1

Гарбузова сестриця: 1
"Ще живі, ще здорові 1
Всі родичі гарбузові". 1

Двічі

Обізвався старий біб: 1
"Я здержав увесь рід! 1
Ще живі, ще здорові 1
Всі родичі гарбузові". 1

Двічі

"Ой ти гарбуз, ти перістий 1
Із чим тебе будем їсти?" 1
"Миску пшона, шматок сала, 1
От до мене вся приправа". 1

Двічі

Дзвін

Мета: вправляти дітей в самостійному придумуванні реплік, використовуючи різні тиші запитань.

Словник: попові, дякові, паламареві.

Хід заняття. Вихователь звертається до дітей. - Діти, ви чули коли-небудь, як дзвонять дзвони? їх дзвін чути дуже далеко. У давнину за допомогою дзвонів людям повідомляли про важливі події, які відбувалися. Сьогодні я пропоную вам пограти в гру, яка так і називається "Дзвін". Для того, щоб грати, вам потрібно стати в коло і взятися за руки. Хтось один - "дзвін", стоїть у середині. Він заплющує очі руками, підходить до дітей і запитує: "Чиї це ворота?" Кожен повинен придумати свою відповідь на це запитання, щоб не повторюватися. Ворота можуть бути попові, дякові, паламареві, кумові, братові тощо. (Діти називають ще варіанти). "Дзвін" просить, щоб його пустили, проте ніхто не пускає. Після цього "дзвін" б'ється у чиїсь ворота, пробуючи прорватися. Коли прорветься, то ті двоє, чиї ворота він прорвав, наздоганяють його. Перед тим, як прорватися, дзвін гукає: "Бий, дзвонне, бий! Хмару розбий!" Як ви думаєте, що означають слова "хмару розбий!?" (Звільни шлях).

Хід гри. Грає десять і більше дітей. Стають у коло, тримаючись за руки, один всередині - "дзвін". Він схиляється, закриває руками обличчя і запитує:

- Чиї це ворота?
- Попові.
- А це чиї?
- Паламареві.
- А це чиї?
- Старостві.
- А це чиї?
- Кумові.
- А це чиї?
- Перепеличині.

І коли є ще учасники, імпровізують ще щось. Дзвін підходить на якісь ворота і просить:

- Пустіть мене!

- Не пустим!

Іде до протилежного боку:

- Пустіть мене!

- Не пустим!

Підходить навхрест ще до двох-трьох воріт, і скрізь те саме.

- Не пустим!

- Бий дзвонне, бий!

Хмару розбий! - співає дзвін і з силою б'ється у ворота в усіх напрямках, поки прорветься, бо його намагаються не пустити. Проривається і тікає. Двоє, ті, де прорвався, біжать доганяти. Хто піймає, той буде "дзвоном", і гра починається спочатку.

Фарби

Мета: розвивати діалогічне мовлення; вправляти дітей у вживанні прийменників, використовуючи різні типи запитань.

Хід гри: Вихователь розповідає: У давнину діти часто збиралися на подвір'ї. Вони грали в різноманітні цікаві ігри. Серед них була гра "Фарби". Давайте спробуємо і ми в неї пограти.

Вихователь розподіляє між дітьми ролі "Діда" і "Баби". Роль "мамки" залишає собі. Дід і Баба виходять за двері, а мамка пошепки кожному визначає фарбу. Щоб інші не чули.

Коли фарби всі визначені, приходять Дід і Баба.

- Дзінь, дзінь!

- Хто прийшов?

-Дід.

- За чим прийшов?

- За фарбою.

- За якою?

- За зеленою.

- Вибирай собі.

- Оця.

- Бери.

Бере фарбу і одводить вбік. Знову підходить.

- Дзінь, дзінь!

- Хто прийшов?

- Дід.

- По що?

- По фарбу.

- По яку?

- По червону.

- Вибирай собі.
 - Оця!
 - Ні. Не вгадав.
- Тоді підходить Баба. Гра починається спочатку.

Вийшли в поле косарі

Мета: збагатити словник дітей словами: косарі, коса, лезо; виразом "гей, ну те, косарі".

Матеріал: картинки із зображенням коси і косарів; довгі палички для косарів.

Хід гри. Вихователь показує дітям картинки, пояснює слова "коса", "косарі", косити. Починають грати. Слова промовляє перший раз вихователь, а надалі всі діти. Пояснює хід гри. Косарі стають один за одним трьома або чотирма паралельними рядками по 3-4 особи в кожному, зберігаючи відстань довгої палички - "коси". Решта дітей (якщо косарів обрано не всіх) оточують дієвих осіб широким розірваним колом і починають пісню:

Вийшли в поле косарі,
Косять ранком на зорі,
- Гей, ну те, косарі,
Бо не рано почали,
Так багато утяли.

Під час співу першого стовпчика косарі, поклавши палички на плечі, ходять звичайним кроком по колу - "полю" (два кроки на такт), ніби ще не дійшли до того місця, звідки почали "роботу". Наприкінці стовпчика всі беруть палички обома руками - лівою (пальцями вгору) за кінець, а правою (пальцями вниз) біля середини і тримають так, щоб лівий край був проти грудей, а правий звисав направо вниз.

До обіду покосили,
Гострі коси потупили.
- Гей, ну те, косарі,
Бо не рано почали,
- Хоч не рано почали,
Так багато утяли.

З початком другого стовпчика дієві особи вдають, що косять: на кожну першу долю такту ліву ногу виставляють на крок вперед і одночасно над землею описують нижнім кінцем палички справа наліво широке замашне півколо.

На кожну другу долю такту праву ногу приставляють носком до п'яти лівої ноги, а паличку відводять широким півколом направо назад і так рухаються до кінця стовпчика.

По обіді спочивали,
Потім коси поклепали,
- Гей, ну те, косарі,
Бо не рано почали,
- Хоч не рано почали,

Так багато уняли.

На третій стовпчик косарі гострять "коси": опускають палички одним кінцем на землю, лівою рукою беруться за верхній кінець, а тоді ритмічно водять у повітрі правою рукою від верхнього кінця направо - вбік, немов, бруском по лезу.

Ігри і вправи з формування граматичної правильності мовлення

Квочка з каченятами (1)

Мета: Вправляти дітей у відмінюванні іменників качка, каченя, кладка; узгоджувати числівник з іменником. *Матеріал:* качка з каченятами.

Хід гри. На столі у вихователя макет ставка з кладкою.

- Який гарний ставок! Сюди дуже часто приходять купатися гуси і качки. Послухайте, діти, і відгадайте, хто йде купатися: "кря-кря-кря!" (З'являється качка).

- Качка прийшла купатися.

- Викупалася качка і пішла на кладку на сонечку погрітися.

- Кого ви бачите на кладці?

- Качку.

- Ось ще хтось біжить до кладки. Хто це?

- Маленьке каченятко.

- Кого тепер ви бачите на кладці?

- На кладці сидить качка з каченям, одна качка і одне каченя.

- До кладки підійшла ще одна велика качка, викупалась і сіла на кладці.

Кого тепер ви бачите на кладці?

- Двох качок і одне каченя.

- Кого більше, качок чи каченят?

- Каченят менше, а качок більше: дві качки, одне каченя.

- А що треба зробити, щоб качок і каченят було порівну?

- Треба, щоб одне каченя припливло.

- Давайте покличемо його (кря-кря-кря). Діти кличуть. Припливло.

- Скільки стало каченят?

- Двоє каченят і дві качки, порівну.

- Одне каченя пішло купатись у воду. Кого більше стало?

(Качок більше, каченят менше).

Аж ось поблизу пробігла лисиця, качки злякалися, хлюпнулись у воду.

1) Див. А.М.Богущ. Розвиток мови у дітей дошкільного віку. -К.: "Рад. Шк.1972.

Плутанина

Мета: вправляти дітей у правильному узгодженні іменників з прикметниками в роді, числі і відмінку.

Матеріал: особисті речі дітей (шапочка, носовички, кашне, сумочки, гудзик, рукавиці тощо).

Хід гри. Розставляють 4 стільчики. До стільчиків підходять четверо дітей зі своїми речами. Кожна дитина кладе свою річ на свій стільчик і виходить з кімнати. У цей час вихователь швидко перекладає речі з одного місця на інше. Входять діти. Вихователь пропонує їм взяти свої речі і надіти за призначенням (шапочку на голову, рукавиці на руки, носовичок покласти в кишеню тощо). Діти помічають чужі речі: "У мене було червоне кашне, а тепер біле. Шапка була синя, а тепер зелена". "Одна рукавиця не моя, в мене жовті, а це сіра". Вихователь бере речі і запитує, чиї вони.

Що змінилось?

Мета: вправляти дітей у вживанні граматичних форм іменників у множині, їх відмінкових закінчень; у вживанні прийменників.

Матеріал: іграшки (півні, собаки, ведмеді, зайці, ляльки, піраміди, кульки) по дві кожного виду.

Хід гри. На столі вихователь розставляє всі іграшки. Діти по черзі називають іграшки, запам'ятовують, як вони лежать, скільки їх. Вихователь пропонує заплющити очі, міняє іграшки місцями. Діти називають ті зміни, що сталися.

Примітка. Ховаючи і перемішуючи іграшки, вихователь повинна забезпечити вправління дітей: а) у називанні прийменників: *в, на, за, під, біля*; б) у називанні іменників у називному і родовому відмінках множини (*піраміди — пірамідок*); в) у називанні іменників у називному і родовому відмінках однини (*півень-півня*).

Опиши ляльку

Мета: вчити дітей узгоджувати прикметники з іменниками в роді, числі й відмінку.

Матеріал: три ляльки, одягнуті в різноколірний одяг, матрешка.

Хід гри. Вихователь повідомляє, що до дітей на гостини завітали ляльки. Діти знайомляться з ними. Дають ім'я лялькам: Оксана, Наталка, Катя. Дитина підходить, вибирає якусь ляльку і описує її. "В Оксани червоне плаття у білу смужечку, білий фартух, білі шкарпетки, червоні черевики, бант жовтий, чорне волосся, очі чорні".

Після того, як діти описали ляльок, вихователь говорить, що ще хтось хоче прийти на гостини до дітей. Показує матрешку. Читає вірш І.Неходи "Матрешка".

Це - матрешка. Зимно їй!
Десять кофточок на ній,
П'ять спідниць і п'ять хусток,
Ще й тепленький кожушок...
Одяглася неспроста,
Через те вона й товста.

Діти описують матрешку. Наприкінці заняття можна запропонувати їм прочитати гостям знайомі вірші.

Склади матрешку

Мета: вправляти дітей у вживанні ступенів порівняння прикметників (велика, менша, найменша, більша, найбільша).

Матеріал: матрешка розбірна (три ляльки).

Хід гри. Вихователь показує велику яскраву матрешку, читає вірш І.Неходи "Матрешка". (Якщо діти вже знають вірш, можна запропонувати їм прочитати його). Відкриває матрешку, дістає ще одну, запитує у дітей, які ці матрешки.

- Одна більша, а друга менша.
- Щось торохтить, напевне, тут ще є матрешка.

Відкриває і дістає ще одну матрешку.

Діти вправляються у називанні матрешок.

- Яку ти взяв матрешку?
- Найменшу, найбільшу, маленьку, велику...
- Які матрешки?
- Велика, менша, найменша.

Діти називають колір їх хусток, суконь.

Що більше?

Мета: вчити дітей порівнювати предмети різного розміру, будувати речення зі словами "більший за...", "менший за...".

Матеріал: різноманітні іграшки.

Хід гри. На столі стоять різні іграшки: великий літак і маленький трамвай, великий пароплав і маленький катер; великий слон і маленький котик тощо. Діти їх називають. Потім вихователь вибирає пару іграшок і дає зразок відповіді:

- Діти, подивіться, ось стоїть літак і трамвай: літак більший за трамвай, а трамвай менший за літак.

Діти повторюють це і порівнюють інші пари іграшок, відповідаючи на запитання вихователя: Хто (що) більший? Хто (що) менший?

- Слон більший за котика, котик менший за слона.

У грі можна використати й інші іграшки: пірамідки, матрешки, діжечки, кільця.

Знайди, де сховано

Матеріал: вправляти дітей у правильному вживанні прийменників *в, на, біля, під*.

Матеріал: шафа, стіл, ліжко, дрібні іграшки.

Хід гри. Іграшки стоять на столі. Діти їх розглядають і називають.

Вибирають одну іграшку (наприклад, курча). Ведучий виходить із кімнати.

Хтось із дітей ховає іграшку. Вихователь запитує: "Куди ти сховав іграшку?"

"Я сховав у шафу (під ліжку, на стіл, за шафу тощо)". Запрошують ведучого, він відшукує іграшку і говорить, куди вона була захована.

Ми перемо

Мета: сприяти правильному відмінюванню дієслова "прати" за особами і часами.

Матеріал: ванночка, одяг для ляльки, вода, мило.

Хід гри. Вихователь проводить вступну бесіду.

- Що треба зробити, щоб забруднений одяг був чистий? Що потрібно для прання? (Ванночка, вода, мило). Сьогодні ви будете прати одяг наших ляльок (Діти розглядають одяг, обирають, хто що буде прати). Що ти будеш, Олю, прати? А, ти, Вітю? (Діти відповідають реченнями, вживаючи дієслово "прати").

Під час прання дітям слід ставити такі запитання: Що ти робиш? (Я перу плаття Наталці). Що робить Вова? (Він пере шапочку). Що ти, Женю, зараз робитимеш? (Пратиму хусточку). Свої дії діти супроводжують словами (треба взяти плаття, намочити водою, намити милом, добре випрати, сполоснути, викрутити й висушити). Що ми сьогодні робили? (Прали одяг ляльці).

У кінці заняття вихователь читає вірш "Прання" Т.Волгіної, який потім діти вчитимуть напам'ять.

Купання ляльки

Мета: вчити дітей правильно змінювати дієслова (купаємо, купати, викупати; витирати, витираю, витерти; намилюю, милити, мити, змивати).

Матеріал: лялька, ванночка, мило, рушник, вода.

Хід гри. Вихователь вносить ляльку.

- Наша Катя була на прогулянці, гралась у пісочку і забруднилась. Що треба зробити, щоб лялька знову була чистою?

- Викупати її.

- Зараз ми будемо ляльку купати. Що потрібно для купання ляльки? (ванна, вода, мило, мочалка, рушник). Діти повинні принести всі потрібні речі.

- Що треба спочатку зробити?

- Налити води. Посадити ляльку. Взяти мило, намити, помити ляльку. Змити водою. - Викупати Катю. Що далі слід зробити?

- Взяти рушник, витерти ляльку (Діти називають словами дії, які виконує вихователь). Додатково вихователь ставить запитання: "Що я роблю?", яке допомагає змінювати дієслова за особами. Окремі дії можна доручити дітям (Що робить Вітя, Оля?).

Де зайчик?

Мета: вчити дітей вживати прийменники *до, на, в, з, біля* у реченні, будувати речення, узгоджувати прийменник з іменником.

Матеріал: зайчик, заяча хатка.

Хід гри. На столі стоїть будиночок, вихователь звертається до дітей:

- Діти, подивіться, який красивий будиночок. Хто в ньому живе? Ми зараз подивимося. Викликає дітей, пропонує відчинити двері, подивитися, хто живе в будиночку.

- Будинок порожній.

- Ми зараз подивимося, хто прийде в цей будиночок.

Вихователь непомітно дістає зайчика і веде до будиночка.

- Так, ось чий це будиночок, зайчиків!

- Куди йде зайчик? - До свого будиночка (Діти повторюють). Зайчик заходить у будиночок.

Кошик ведмедика

Мета: вчити дітей узгоджувати прикметники з іменниками в роді, числі й відмінку.

Матеріал: ведмедик, кошик з іграшками (червоний автобус, червоне яблуко, червона машина, синій олівець, синя квітка, синє відерце, зелений трактор, зелена ялинка, зелене кільце).

Хід гри. Вихователь : - Діти, сьогодні до нас на гостини прийшов ведмедик із лісу. Він приніс великий кошик із подарунками. Подивимося зараз, що вам приніс ведмедик.

Вихователь по черзі викликає дітей, вони дістають із кошика іграшки, називають їх.

- Це червоний гриб, ведмедик у лісі зірвав.

- Червоне яблуко, смачне і солодке.

- Червона машина, пожежна машина.

Іграшки червоного кольору відкладають в один бік. Вихователь пропонує дітям скласти іграшки в кошик, що вони й роблять по черзі.

Вихователь запитує: чого не стало на столі?

- Червоного яблука, червоного гриба, червоної машини...

Діти дякують ведмедику за подарунки і читають про нього вірш.

Заміни іншим словом

Мета: закріпити вживання дітьми займенників, учити замінювати іменники займенниками відповідного роду.

Матеріал: набір іграшок, назви яких - слова в середньому, жіночому та чоловічому роді.

Хід гри. На столі розставлені іграшки. Діти розповідають про них.

- Це півник, у нього гарний різнокольоровий хвіст, ходить на подвір'ї і голосно кричить ку-ка-рі-ку!

Вихователь пояснює, що іграшки, які вона показуватиме, треба називати словами *він, вона, воно*.

Наприклад: вихователь показує машину і говорить:

- Машина. Діти: Вона. Показує яблуко.

- Воно.

- Телефон.

- Він.

Після цього вихователь називає тільки слова - займенники *він, вона, воно*, а діти знаходять на столі відповідні іграшки. Наприклад,

-Він.

Діти знаходять: олівець, телефон, пістолет, заєць, ведмідь тощо.

Вихователь показує три іграшки - яблуко, машину, зайця. Діти повинні відповісти: "вони".

Визначити місце іграшки

Мета: закріпити вживання дітьми прийменника *між*, вчити правильно відповідати на запитання.

Матеріал: набір іграшок, зайчик, лисичка.

Хід гри. На столі стоять різні іграшки. Діти їх розглядають і називають. Вихователь бере зайчика, показує дітям, читає вірш І.Неходи "Зайчик".

А це – зайчик-стрибунець,
Він дрижить, як холодець,
Хоче зайчик слово взяти,
Хоче зайчик розказати,
Що лисичка хитра, грізна,
Йому хвостика одгризла.

Потім продовжує:

- Зайчик хоче сховатися від лисички. Лисичка хитра, скрізь знаходить зайчика-побігайчика. Він прийшов до нас у дитячий садок, щоб сховатися між іграшками від лисички. Лисичка сидить на краю стола. Зараз зайчик буде ховатись, а ми будемо говорити, куди ж він сховався, між: якими іграшками.

Вихователь ставить зайчика між пірамідою і ведмедиком, запитує у дітей, між чим стоїть зайчик?

- Зайчик стоїть між ведмедиком і пірамідкою.
- Між телефоном і машинкою.
- Між лялькою і кошиком.

Гра триває. Діти можуть прочитати знайомі вірші зайчику.

Три ведмеді

Мета: вправляти дітей у вживанні іменника *ведмеді*, в узгодженні прикметників і числівників з іменником.

Матеріал: три ведмедики, три стільчики, три миски, три ложки різного розміру.

Хід гри. Стук у двері. Вихователь вносить трьох ведмедиків.

- Добрий день, діти! - вітаються вони.
- Хто це до нас прийшов на гостини?
- Ведмедики.
- Які вони?
- Перший ведмідь найбільший. Це - Михайло Іванович, друга ведмедиця Марія Петрівна, вона менша, третій – маленький ведмедик Мишко.
- Давайте запросимо сісти наших гостей.

- На які стільці ми посадимо їх?

Вихователь викликає дітей, пропонує самостійно вибирати стільці і сказати, якого ведмедя, на який стілець слід посадити.

- Великого ведмедя я посаджу на більший стілець.

- Маленького ведмедика - на маленький стільчик. Потім діти розставляють миски та розкладають ложки. Скільки ведмедиків до нас прийшло?

- Три ведмедики.

- Скільки ми стільців їм поставили?

- Три стільці.

- Скільки мисок і ложок?

- Три миски.

- Три ложки.

Ведмедики дякують, прощаються з дітьми.

Хто впізнає?

Мета: вчити дітей узгоджувати прикметники з іменниками, розповідати реченнями.

Матеріал: дві ляльки, дві автомашини.

Хід гри. Вихователь добирає дві ляльки, в одягу яких є схоже і відмінне.

Лялька Катруся: біле волосся, дві коси, два червоні банти, біле плаття у червону смужечку, чорні черевички, білі шкарпетки.

Лялька Наталка: чорне волосся, дві коси, два білі банти, біле плаття з блакитними смужками, білі шкарпетки, чорні черевички.

Одна автомашинка червона, велика, вантажна, з великим кузовом і великою кабіною. Друга - маленька, біла, легкова.

Діти сидять півколом. Перед ними стоять два стільці, на яких вихователь виставляє двох ляльок. В однієї ляльки рука піднята вгору, а нога виставлена вперед, у другій - руки опущені, ноги разом.

Вихователь каже :

- Зараз ми пограємо. Гра називається "Хто впізнає?" Я буду показувати різні іграшки і розповідати про них, ви повинні впізнати, про які іграшки я розповідала.

Вихователь називає імена ляльок. Одна з них Катруся, а друга Наталка.

- Слухайте. Сидить лялька на столі. У неї біле волосся, дві кіски з червоними бантами, біле плаття у червону смужечку, білі шкарпетки і чорні черевички, рука піднята вгору, а нога виставлена вперед. Про яку ляльку я розповідала, як її звати? Виставляє стільчик наперед з цією лялькою. Пропонує дітям її описати. Описує другу ляльку, діти впізнають її і описують самі.

Після цього вихователь пропонує дітям розповісти одразу про двох ляльок, порівнюючи їх. Стежить, щоб діти вживали складні речення. Потім використовує іншу пару іграшок.

Виправ Петрушку

Мета: вправляти дітей у правильному вживанні прикметників, зокрема прикметника "червоний".

Матеріал: Петрушка, прапорець, хусточка, гольфи, платтячко, стрічка, яблука.

Хід гри. На столі сидить Петрушка. Біля нього торбинка з різними предметами червоного кольору.

Вихователь. Зараз Петрушка братиме з торбинки предмети і називатиме, якого вони кольору. Якщо він скаже неправильно, ви його виправите.

Петрушка. Ось стоїть червоний торбинка.

Вихователь. Діти, чи правильно сказав Петрушка?

Вася. Треба говорити червона торбинка.

Вихователь розв'язує торбинку і дістає звідти прапорець.

Вихователь. Петрушка, якого кольору прапорець?

Петрушка. Червона прапорець.

Вихователь. Юлю, чи так сказав Петрушка? А як слід сказати?

Юля. Червоний прапорець.

Петрушка витягає з торбинки всі предмети, називає їх колір, припускаючи при цьому помилок.

Вихователь. Діти, Петрушка називав колір предметів неправильно, а ви допомогли йому виправити помилки. Він тепер завжди говоритиме правильно. Правда, Петрушко?

Петрушка. Я буду говорити завжди правильно.

Петрушка скаче, приспівуючи: червоний прапорець, червона хусточка і стрічка, червоні гольфи і яблука, червоне платтячко.

Вихователь. Молодець, Петрушка! Діти давайте поаплодуємо Петрушці, він уже говорить правильно.

Парні картинки

Мета: вправляти дітей у засвоєнні правильних форм іменників родового відмінка множини (*одне вікно - багато вікон, одне дерево - багато дерев...*). Засвоєння роду іменників.

Матеріал: комплект парних картинок (одна лялька - багато ляльок, один олівець - багато олівців) із зображенням предметів, назви яких жіночого, середнього та чоловічого роду.

Хід гри. Дітям роздають картинки із зображенням кількох предметів (слово-назва-іменник множини). У вихователя на столі розкладено картинки із зображенням одного предмета (слово-назва-іменник однини). Вихователь викликає по черзі дітей до столу. Дитина піднімає картинку, дивиться, називає предмет.

- Один стіл.

- Інша дитина, в якій на картинці намальовано багато столів, повинна сказати:

- Багато столів.

- Одне дерево...

- Багато дерев...

- Одне блюдо.
- Багато блюдоць.
- Одна стрічка.
- Багато стрічок, і т. ін.

Чий це хвіст?

Мета: закріпити вживання присвійних прикметників *лисячий, вовчий, ведмежий...*

Матеріал: іграшки: лисиця, півень, заєць, ведмідь, собака, свиня, вовк.

Хід гри. Вихователь розповідає, що якось виникла у тварин суперечка, де чий хвіст. Заєць каже, що його хвіст забрала лисиця, а лисиця бігає за собачим хвостом.

- Давайте допоможемо, діти, знайти тваринам їхні хвости. Бере по черзі іграшки: лисицю, зайця і т. ін. Показує на хвіст і запитує: чий це хвіст?

- Лисячий хвіст.
- Заячий хвіст.
- Собачий хвіст.
- Свинячий хвіст.
- Вовчий хвіст.
- Козячий хвіст і та ін.

Кому що потрібно?

Мета: закріпити вживання давального відмінка множини іменників, що означають назви дитинчат тварин.

Матеріал: предметні картинки.

Хід гри. На столі розкладені предметні картинки із зображенням дитинчат тварин. Діти по черзі підходять, піднімають картинку і називають, хто на ній зображений: каченя, цуценя, ведмежа, козеня, лоша, курча. Картинки виставляють на дошці. Вихователь запитує дітей:

- Кому потрібна будка?
- Цуценятам.
- Кому потрібні ночви з водою?
- Каченятам.
- Кому потрібний барліг?
- Ведмежатам.
- Кому потрібний овес?
- Лошатам.
- Кому потрібна зелена травичка?
- Козенятам, кроленятам.

Гра продовжується.

Сонячний зайчик

Мета: закріпити вживання дітьми прийменників *по, під, на, за;* відмінювання іменників за відмінками. Вчити дітей будувати поширені складні речення.

Матеріал: дзеркало.

Хід гри. На початку заняття вихователь читає вірш "Ранок" І.Неходи.

Вибігло сонце зайчиком,
Зайчиком-побігайчиком.
Через двори-майданчики -
Стриб, стриб! - на вікно.
Бігає сонце зайчиком,
Зайчиком-побігайчиком,
Стукає в шибку пальчиком;
- Ранок уже давно!
Тато тоді прокидається,
Мама тоді прокидається,
А зайчик сидить усміхається,
Стукає знову і знов.
Петрику, - каже тато,
- Будемо уставати,
- Бачиш уже до хати
Сонячний зайчик прийшов!

Вихователь бере дзеркало і пускає сонячного зайчика. Діти стежать за промінчиком і говорять, куди побіг зайчик.

- Зайчик на стіні, а ось уже по стелі бігає, стрибнув на стіл, зі столу на вікно, під столом, за шафою.

Вихователь дає дзеркало дитині: гра продовжується. Раптом з'являється ще один зайчик. Діти відповідають складними реченнями.

- Один зайчик бігає по стелі, а другий - по підлозі, один зайчик стрибнув на стіл, а другий - на шафу.

Вихователь може запропонувати двом дітям спіймати сонячного зайчика. Інші діти говорять, куди тікає зайчик. Діти спіймали зайчика, прикривши його руками.

Примітка. Заняття можна проводити і в другій половині дня. Вірш "Ранок" на наступному занятті діти вчать напам'ять.

Знайди діток

Мета: сприяти засвоєнню іменників IV відміни із суфіксами - *ат*, - *ят*, відмінювати їх за відмінками та числами

Матеріал: предметні картинки.

Вихователь роздає дітям картинки, на яких намальовані тварини (кішка, собака, кінь, курка, корова, коза тощо).

Вихователь промовляє:

Ой, ходила квочка,
Коло кілочка,
Кво-кво-кво, коло кілочка.
Ходила квочка коло кілочка,
Водила діток-одноліток.

- Хто ж у неї дітки, як їх називають?

- Курчата.

Дитина, в якій на картинці квочка, показує у всіх дітям картинку і знаходить на столі курчат.

- Кого Вова знайшов? -Курчат.

- Іде коза рогата,

- Іде коза вухата,

- За дітками-малятками...

Дитина показує картинку кози.

- Як називаються дітки кози?

-Козенята.

- Кого ми знайшли?

-Козенят.

...Сіра киця на віконце

Хвостиком махає,

Діточок скликає... няв... няв...

Показує картинку кішки.

Знаходять на столі у вихователя кошенят.

- Дуже я свою корівоньку люблю!

їй травиці соковитої нарву!

Пійла доброго корівоньці наллю,

Щоб ситою корівонька була,

Щоб багато молока вона дала!

Після розгляду картинки із зображенням корови діти знаходять телят.

Ходить качка біля ставу.

Дивиться у воду.

Десь не видно діток милих

Кря... кря... кря... кря... кря...

Діти знаходять каченят.

Гра продовжується. Вихователь може запропонувати їм прочитати знайомі вірші про тварин.

Скільки не стало?

Мета: вчити дітей узгоджувати числівники з іменниками, відмінювати їх за відмінками та числами.

Матеріал: три зайчики, дві матрешки, чотири ляльки, п'ять машин.

Хід гри. Всі предмети стоять на столі. Діти розглядають їх, рахують, скільки яких іграшок, якого вони кольору. Вихователь пропонує запам'ятати кількість предметів. Діти заплющують очі, а вихователь ховає частину предметів.

- Скількох зайчиків не стало?

- Не стало двох зайчиків.

- Скількох машин не стало?

- Не стало чотирьох машин.

- Скільки залишилось ляльок?
- Не залишилось жодної ляльки.
- Однієї матрешки не стало і т. ін.

Що робить Вова?

Мета: вправляти дітей у відмінюванні дієслів за особами та числами.

Хід гри. Вихователь викликає до себе дитину.

- Що зробив Вова? (Підійшов до столу). А зараз, що робить Вова? (Бігає). Що ти робиш, Вова? (Біжу). Сідай. Що ти робиш? (Сиджу). Що робить Вова? (Сидить).

Виходять інші діти. Вихователь пропонує їм аналогічні дії. - Вітю, пройди по кімнаті. Що робить Вітя? (Ходить). Що ти робиш? (Ходжу). Валю, візьми ляльку. Поноси ляльку по кімнаті. Що робить Валя? (Носить ляльку). Що ти робиш, Валю? (Ношу ляльку).

Одягни ляльку

Мета: вправляти дітей в узгодженні слів у роді (червона стрічка, червоне плаття, червона спідниця, червоний фартух). Уточнення і закріплення назв частин одягу, слів одягати, одяг, білизна, взуття.

Матеріал: предметні картинки, на яких зображено ляльки та різноманітний одяг для них, кожний предмет зображено на окремій картинці.

Хід гри. Вихователь читає вірш П.Воронька "Оленка маленька".

Я навчився умиватись,
Одягатися, взуватись.
А Оленка ще мала,
її мама одягла.

Запитує дітей, хто не вміє одягатися, роздягатися. Усі діти вміють самостійно одягнутись і роздягнутись.

- Хто одягає ляльку?

- Діти.

Пояснює хід гри. У кожної дитини є картинки, на яких намальований різноколірний одяг для ляльки, а у вихователя на великій картинці - лялька, її треба одягнути. Одягають ляльку в літній одяг. Спочатку вихователь пропонує знайти білизну білого кольору (біла майка, білі труси, білі шкарпетки), потім верхній одяг червоного і білого кольорів (червоне плаття, червоний сарафан, червона спідниця, червоні черевики, білий бант). Діти одягають ляльку, називають предмети, узгоджують слова в роді й числі.

Після цього дітям пропонують знайти верхній одяг, білизну, взуття жовтого і білого кольору, щоб одягнути другу ляльку Оксану.

На одному занятті можна запропонувати дітям одягнути 2-3 ляльки. Закінчити цю гру бажано бесідою про одяг дітей. У чому вдягнені Оля, Вітя? Діти називають? Що треба одягти, коли ви йдете на прогулянку?

Хусточка

Мета: вчити дітей змінювати слова - назви дитинчат тварин за числами та відмінками.

Хід гри. Діти стоять у колі. Ведучий іде по колу, кидає хусточку і називає тваринку (свійську чи дику): "Кішка!" Той, кому підкинули хусточку, повинен швидко назвати дитинчат цієї тварини: "Кошенята!" (Собака - цуценята, корова - телята, кінь - лошата тощо). Той, хто помилився, виходить із гри.

Відгадай, що це?

Мета: вправляти дітей у правильному вживанні роду іменників та займенників.

Матеріал: різноманітні предмети та іграшки (слова - назви середнього, жіночого, чоловічого роду).

Хід гри. На столі розкладають предмети й іграшки. Повідомляють, що зараз мова буде йти про якийсь предмет, а діти будуть відгадувати, називати і знаходити його. Вихователь замінює слово-назву (іменник) відповідним особовим займенником III особи (він, вона, воно).

Наприклад: "Він нас будить рано, співає голосно "ку-ка-рі-ку", щоб діти не проспали в дитячий садок" (Півень).

Хто правильно складе розповідь?

Мета: Вправляти дітей у складанні поширених та складних речень, у відмінюванні іменників у місцевому відмінку.

Матеріал: предметні картинки, на яких зображені море, вулиця, небо, рейки, шосе та різні види транспорту.

Хід гри. Вихователь виставляє на дошці великі картинки, на яких зображено море, вулиця, небо, рейки, шосе. На столі менші картинки із зображенням певного виду транспорту (пароплав, човен, баржа, літак, гелікоптер, потяг, трамвай, машина, тролейбус тощо).

Потім вихователь викликає до себе дитину, називає якусь із більших картинок. Наприклад, "Вулиця". Дитина добирає до цієї картинки всі ті види транспорту, що пересуваються по вулиці (машину, автобус, тролейбус) і складає за картинками розповідь. "Наша вулиця широка і довга. По вулиці їздять різні види автомашин: вантажні, легкові, автобуси. По нашій вулиці тепер їздять тролейбуси. Ми з мамою вранці завжди їдемо тролейбусом. Мама показує мені, як треба переходити вулицю у потрібному місці".

У другій половині гри вихователь говорить: море, повітря, вулиця, шосе, а діти повинні швидко (усно) назвати відповідні види транспорту.

Що із чого зроблено? (1)

Мета: вправляти дітей у узгодженні прикметників з іменниками в роді та числі; закріпити назви якості та матеріалу предметів.

Матеріал: набір іграшок, зроблених з різного матеріалу (металевих, пластмасових, дерев'яних, скляних, гумових тощо).

Хід гри. Вихователь влаштовує на столі виставку іграшок на спеціально дібраній підставці або драбинці: дерев'яна кулька, дерев'яна мисочка, дерев'яна чашка, скляна кулька, скляна чашка; алюмінієва чашка, металевий дзвіночок, пластмасовий дзвіночок, ключ, гумовий м'яч та інші предмети чи іграшки.

Потім вихователь пропонує дітям "відвідати" виставку і назвати всі предмети, які є на ній, розповісти про їх призначення; після цього - взяти дві кульки (дерев'яну і скляну) і порівняти їх.

Діти відповідають: дерев'яна кулька легша, а скляна кулька важча... По закінченні заняття вихователь пропонує розібрати виставку і скласти всі предмети в шухляду. Складаючи іграшки, діти ще раз називають їх якості, вправляються в узгодженні прикметників з іменниками.

1) Із збірника "Игры с правилами в детском саду". - М., 1962.

Хто більше придумає речень?

Мета: вправляти дітей у складанні поширених і складних речень.

Хід гри. Вихователь вимовляє одне слово або просте речення. Діти повинні придумати якомога більше поширених речень. Наприклад: "Зимовий день".

Діти: "В один зимовий день ми довго каталися на санчатах", "У зимовий день сонце не гріє", "У зимовий день треба тепло одягатись", "У зимовий день ми ліпили снігову бабу" тощо. Або придумати речення зі словом "ведмідь". "Ведмідь пішов шукати малину", "Ми в зоопарку бачили ведмедя", "У ведмедиці є маленькі ведмежата"...

Вихователь може провести таку саму гру з метою вправляння дітей у складанні складнопідрядних речень.

Наприклад:

- Що буває, коли йде дощ?
- Коли йде дощ, на вулиці стоять калюжі.
- Коли йде дощ, люди ховаються під парасольками.
- Коли йде дощ, ми гуляємо на веранді.
- Що буває, коли настає неділя?
- Коли настає неділя, ми з татком їдемо на річку.
- Коли настає неділя, мама й тато не йдуть на роботу.
- Коли настає неділя, ми з дітьми їдемо в ліс по гриби.

Вихователь підбирає кілька варіантів речень, а діти придумують кінцівку.

Хто більше придумає слів?

Мета: вправляти дітей в узгодженні прикметників з іменниками в роді та числі.

Матеріал: предметні картинки.

Хід гри. На столі розкладені картинки. За викликом вихователя дитина бере картинку і називає цілу низку прикметників до іменника, тобто відповідає на запитання яке? яка? який? Після цього діти додають свої слова. Наприклад: -

Мило - червоне, милке, запашне, гладеньке, кругленьке... - М'яч гумовий, червоний, синій, круглий, красивий... тощо.

Кому що потрібно?

Мета: закріпити відмінювання іменників жіночого, чоловічого та середнього роду в давальному відмінку.

Матеріал: портфель, нитки, голка, сантиметр, мило тощо; чарівна торбинка; предметні картинки.

Хід гри. Вихователь показує торбинку. Дитина підходить до неї, дістає предмет і розповідає, кому і для чого він потрібний. Наприклад, нитки - потрібні мамі, бабусі або швачці для шиття. Нитками шиють дітям платтячка, трусики та інший одяг, нитки бувають різного кольору, вони намотані на катушку.

- Портфель потрібний учням, які йдуть до школи. У портфелях носять книжки, зошити, ручки, олівці...

- Господарче мило потрібне мамі, бабусі, пралі, щоб прати білизну, одяг.

Відгадай, кого я бачила?

Мета: вправляти дітей у відмінюванні іменників IV відміни у знахідному відмінку множини.

Матеріал: предметні картинки розміром 15x10 см.

Хід гри. Картинки виставляють на дошці. Вихователь пояснює хід гри. - Я буду описувати, кого я бачила в зоопарку, лісі, на фермі, а ви повинні відгадати і знайти картинку.

- Я бачила дитинчат вівці. Вони були маленькі, вовна біла, кучерява. Кого я бачила?

- Ягнят.

- Знайдіть картинку. Кого тут намальовано?

- Ягня.

- На дворі я бачила білих коней, біля них бігали маленькі білі дитинчата.

- Кого я бачила?

- Лошат.

Діти знаходять картинку, на якій зображено двох лошат.

- На молочній фермі біля кожної корови я бачила маленьких її діток, вони були руді з чорними плямами.

- Кого я бачила на молочній фермі?

- Телят.

- Як називається дитинча корови?

- Теля.

Знаходять картинку із зображенням телят.

Гра продовжується. У другій половині гри можна запропонувати дітям самим придумувати, кого вони бачили.

Кого, де бачив?

Мета: вправляти дітей у відмінюванні іменників у знахідному відмінку множини.

Хід гри. На початку гри вихователь проводить вступну бесіду.

- Кого ви бачили в зоопарку?
- Хто живе в лісі?
- Кого ви бачили під час екскурсії на птахофермі (в полі)?

Починають грати. Обирають ведучого. Ведучий ставить дітям запитання.

- Ми були в зоопарку. Там ми бачили... кого? (Показує на якусь дитину, вона повинна швидко відповісти).

- Мавп, верблюдів, вовків, тигрів, левів, зайців тощо.

- Ми були в лісі. Там ми бачили... кого?

- Білок, їжаків, лисиць, птахів.

- Ми були на птахофермі. Там ми бачили... кого?

- Гусей, курей, качок, індиків.

- Курчаток, каченят, індичат.

- Ми були в полі. Там ми бачили... кого?

- Мишей, ящірок, ховрахів...

Гра продовжується, обирають нового ведучого.

Відгадай, де я був?

Мета: закріпити відмінювання дітьми іменників у знахідному відмінку множини та в місцевому відмінку однини.

Хід гри. Діти сидять півколом. Вихователь пояснює гру. Діти по черзі розповідають, що вони бачили (або робили), інші повинні відгадати, де це було.

Наприклад:

- Ми прийшли з татком у великий парк. У парку я бачив багато лисиць, тигрів, вовків, мавп. Там були і маленькі слоненята, страусенята. Де я був?

- У зоопарку.

- Прийшов я у великий будинок, все там біле, люди у білих халатах. Я там бачив ваги, мене зважували, міряли, давали ліки. Де я був?

- У лікарні.

- Я бачив багато волошок, кульбаб, ромашок; рвав і нюхав, плів вінок, сидів на траві. Де я був?

- У полі.

- Я бачив пароплави, човни, багато людей, а навколо вода. Де я був?

- На морі тощо.

Гра продовжується. Вихователь допомагає дітям додатковими запитаннями.

Опиши предмет

Мета: вправляти дітей у вживанні порівняльних ступенів прикметників, а також прикметників, що означають відтінки (більший, маленький; довший, коротший; темно-синій, темно-жовтий, темно-зелений).

Матеріал: дві ляльки, два олівці, дві кульки, два кубики, дві собачки, дві кішки...

Хід гри. Вихователь вибирає для гри кілька пар предметів різного кольору та розміру: два зайці - один світло-сірий, другий - темно-сірий, один менший, другий більший тощо.

Дитина виходить до столу, серед усіх іграшок вибирає два зайці, описує їх і порівнює.

- Це зайці. Один менший, другий більший. Один світло-сірий, другий темно-сірий. У більшого зайця вуха довші, ніж у меншого...

- Це олівці. Вони кольорові, дерев'яні. Один олівець -світло-зелений, другий - темно-зелений. Світло-зелений довший за темно-зелений, темно-зелений коротший.

Вихователь бере ляльку, описує її. Потім пропонує дитині знайти ще одну ляльку, запитує, чи однакові ці ляльки.

-Ні. Ця лялька більша. У неї більша голова, довші руки і ноги. Чорні очі, темне волосся, темно-синє плаття, темно-коричневі черевики.

Так, діти порівнюють й інші предмети. У разі потреби вихователь допомагає їм додатковими запитаннями.

Пошта

Мета: вправляти дітей у називанні іменників середнього роду в поєднанні з прикметниками.

Матеріал: картинки, на яких зображено: піаніно, мило, дерево, яблуко, гніздо, сонце тощо.

Хід гри. Обирають листоношу, в сумці якого є листи-картинки. Листоноша вручає лист-картинку дитині. Вона описує зображений на картинці предмет, діти впізнають його. На початку заняття вихователь дає зразок, як треба розповідати.

Наприклад: тепле з хутровим коміром. Одягають взимку, щоб було тепло.

У крамниці

Мета: закріпити відмінювання іменників однини та множини за відмінками; узгодження числівників з іменниками.

Матеріал: каса, терези, продукти (цукор, цукерки, сіль, хліб, печиво тощо).

Хід гри. На початку гри вихователь проводить вступну бесіду.

- Де люди купують продукти?

- У продуктових крамницях.

- Які продукти продають у продуктових крамницях?

Діти називають. Вихователь пояснює хід гри. Обирають касира, продавців. Покупець вибирає, які продукти він хоче купити, бере в касі чек, підходить до продавця і просить:

- Дайте, будь ласка, мені 200 грамів цукерок, 100 грамів квасольки, один кілограм цукру...

Обладнати крамницю треба такими продуктами-іграшками, в назві яких діти припускаються помилок.

Квіткова крамниця

Мета: вправляти дітей в узгодженні прикметників з іменниками в роді й числі (блакитний пролісок, зелене листя тощо); у вживанні складносурядних речень. Закріпити відмінювання іменників жіночого роду на *-а, -я* в давальному відмінку.

Матеріал: квіти (польові, садові, лісові).

Хід гри. Вихователь влаштовує квіткову крамницю, у якій у вазочках розставлені польові, лісові і садові квіти. На столі сидить велика лялька.

Вихователь каже:

- У ляльки Олі сьогодні день народження, вона запрошує усіх дітей до себе на гостини. На день народження треба йти із квітами. Квіти можна придбати у квітковій крамниці.

Обирають продавця. Вихователь пояснює, що квітку можна купити лише тоді, коли розповісти все про неї: якого і юна кольору, яке в неї листя, де росте. Наприклад: "Мені потрібна польова квітка: ніжна висока, листя дрібне, пелюстки блакитні з чорною серединкою". Продавець відповідає: "Вам потрібна волошка" і подає квітку.

Другий варіант: ляльці дарувати квіти можна лише після того, як прочитаєш вірш про неї. Лялька у відповідь дарує іграшку.

Наприклад: вірш "Ромашка" М.Познанської.

На стрункій високій ніжці,
Біля річки на лужку,
У косинці - білосніжці,
Стрів я квіточку таку.
Ясним оком жовтуватим
Усміхалася мені
Я хотів її зірвати,
А бджола сказала: - Ні!

Ще кілька віршів, які можна використати у грі.

Ми дзвіночки,
Лісові дзвіночки
Славим день.
Ми співаєм.
Дзвоном зустрічаєм
День-день!

(П.Тичина)

На леваду я пішла б
Ціла купа там кульбаб:
Ніби сонечка малі

Посідали на землі...

(Н.Забіла)

Примітка. Вихователь добирає такі квіти, які діти добре знають і вчили про них вірші.

Крамниця іграшок

Мета: вправляти дітей в описуванні предметів, виховувати навички ввічливості під час розмови; вправляти у правильному узгодженні слів у роді й відмінку.

Матеріал: предметні картинки із зображенням іграшок.

Хід гри. Обирається касир, продавець, а всі інші діти -покупці. Картинки виставляються на полиці. Діти, що прийшли до крамниці, повинні сказати: "Добрий день, я хочу купити ляльку в жовтому платті з білим коміром, на ногах червоні черевики і білі шкарпетки, очі в неї чорні, волосся біле. Скільки вона коштує?" (Продавець називає ціну).

- Будь ласка, дайте мені цю ляльку.
- Візьміть, будь ласка, вам сподобалася ця лялька?
- Дякую, дуже сподобалася.
- До побачення.

Примітка. Вихователь добирає картинки, зважаючи на ті помилки, які найчастіше трапляються у мовленні дітей цієї групи.

Крамниця одягу

Мета: вправляти дітей у правильному вживанні граматичних форм іменників і прикметників однини й множини в називному та родовому відмінках, в узгодженні роду.

Матеріал: предметні картинки, на яких зображено зимовий, осінній, літній одяг (картинки можна замінити ляльковим одягом для дівчинки і хлопчика).

Хід гри. Організують гру в крамницю (касир, продавець, покупці). Вона проводиться так само, як і гра "Крамниця іграшок". Покупець описує потрібну картинку чи предмет, продавець видає. Наприклад: "Я хочу купити собі осіннє чорне пальто з біленькою смужечкою і білими гудзиками та коричневі черевики зі шнурками. Скільки це коштує?"

Що ми робимо?

Мета: вправляти дітей у вживанні дієслів I та II особи однини та III особи множини. Вдосконалювати загальні мовленнєві навички.

Хід гри. Діти стають у коло і промовляють: "Раз, два, три, чотири, п'ять ми будемо зараз впізнавати". Одна дитина виходить на середину кола і показує якусь дію. Діти відгадують.

- Що я роблю?
- Поливаєш квіти.
- Що ти робиш? - запитує вихователь.
- Поливаю квіти.

Потім показують діти, дитина відгадує.

- Вони рвуть квіти.
- Виходить інша дитина на середину кола.
- Що я роблю?
- Ти переш білизну.
- Що ти робиш? - запитує вихователь.
- Я перу білизну.
- Що роблять діти?
- Вони сплять.

Гра продовжується. У разі потреби вихователь допомагає дітям вибрати дію, що супроводжує словами, в яких вони помиляються.

Примітка. Гра проводиться під час прогулянки, у другій половині дня.

Чого не вистачає?

Мета: вправляти дітей у відмінюванні іменників у родовому відмінку множини та вживанні прийменника "серед".

Матеріал: різні предмети одягу, посуд; овочі, фрукти, іграшки тощо.

Хід гри. На столі розкладені різні предмети: одяг - дві шапки, панчохи, черевики; посуд - дві тарілки, дві чашки, дві ложки; овочі - дві моркви, дві цибулі, два огірки. Діти розглядають предмети, запам'ятовують їх, хтось з них виходить за двері, вихователь ховає з кожної групи який-небудь вид предметів. Діти повинні сказати: "Серед одягу не стало черевиків, серед посуду не стало тарілок, серед овочів - цибулі". Під час гри вихователь може додавати нові види предметів (постіль, меблі).

Якого малюнка не стало?

Мета: вправляти дітей у вживанні невідмінюваних іменників: *радіо, піаніно, кашне, кіно.*

Матеріал: предметні картинки. *Хід гри.* Вихователь розглядає з дітьми предметні картинки, уточнює їх зміст. Потім розкладає картинки на столі або виставляє на дошці, пропонує тій чи тій дитині вийти за двері, одну або дві картинки ховає. Увійшовши до кімнати, дитина повинна сказати, якої картинки не стало.

- Не стало картинок радіо і піаніно.

Можна запропонувати дітям придумати речення з цими словами.

Для чого?

Мета: вправляти дітей у побудові складнопідрядних речень.

Матеріал: предметні картинки.

I варіант:

Хід гри. Вихователь роздає дітям предметні картинки, на яких зображено різні предмети. Кожна дитина повинна встати, назвати предмет і сказати, для чого він потрібний. Наприклад: "Пральна машина потрібна для того, щоб прати білизну", "Каструля потрібна для того, щоб у ній варити їжу: борщ, суп, узвар", "Пилосос потрібний для того, щоб ним чистити килими".

У ході гри вихователь може використати загадки про різні предмети побуту, наприклад: Скручений, зв'язаний, та не плаче, а по хаті скаче (*віник*). Ніг нема, а ходжу, рота нема, а скажу, коли обідати, коли спати, коли роботу починати (*годинник*). Дивлюсь, такий, як і я, там хлопчик: брови, очі, ніс, вуха. Ну, то хто з вас відгадає, що воно за штука? (*дзеркало*). Своїх очей не маю, а іншим бачити допомагаю (*окуляри*). Лежить свинка, а в неї поколена спинка (*наперсток*). Складеш - клин, розкладеш - гриб (*парасолька*). Без язика живе, не їсть і не п'є, а говорить і співає (*радіо*). Сам із вільхи та із дуба, в роті білі, чорні зуби, до зубів доторкнись - готово, ти почувеш спів чудовий (*піаніно*). Через поле і лісок подається голосок, він біжить по проводах, скажеш тут, а чути там (*телефон*). У череві баня, в носі решето, на голові гудзик, одна рука, й та на спині (*чайник*).

Примітка. Гру можна проводити без картинок. Вихователь загадує загадку, діти відгадують і говорять, для чого потрібний цей предмет, наприклад: "Куций Степан по хаті скавав". Діти відгадують: "Віник" і говорять речення: "Віник потрібний для того, щоб ним у хаті підмітати".

II варіант:

Хід гри. Вихователь ставить запитання, а діти відповідають. У запитаннях і відповідях повинні бути дієслова.

Наприклад:

- Для чого поливають квіти?
- Квіти поливають для того, щоб вони краще росли.
- Квіти поливають для того, щоб вони швидше розцвіли і людям приємно було дивитися на них.
- Для чого поливають вулиці?
- Вулиці поливають для того, щоб не було пилу. Задавати запитання можуть і самі діти.

Що робить лікар, прая?..

Мета: вправляти дітей у вживанні дієслів III особи однини.

Матеріал: предметні картинки із зображенням різних за професією людей.

Хід гри. На початку гри вихователь проводить бесіду про різні професії дорослих, запитує, ким і де працюють батьки дітей. Потім пропонує кожній дитині взяти картинку і сказати: хто що робить: лікар лікує, прая пере білизну, покрівельник покриває дім, штукатур штукатурить стіни, муляр мурує, маляр фарбує, кравець шие... У грі можна використати уривки з вірша С.Баруздіна "Хто побудував цей дім".

Щоб сухим був дім, держалося тепло,

Щоб зимою сніг в дім не намело,

Щоб у дощ не мокли люди в домі тім,

Покрівельник покрива залізом дім.

Із училища веселий

Парубчак прийшов до нас

Штукатурить став він стелі

Швидко, жваво - цінить час!
Фарбувати вже пора.
Запросили маляра.
Без відра, без пензля він
Взявсь до фарбування стін...

Наприкінці заняття діти можуть прочитати вірш Ю.Тувіма "Усі для всіх".

Муляр житла мурує,
А кравець мусить шити...
Але що б то пошив він,
Як не мав би, де жити?
Пекар чоботи носить –
Швець пошив їх дбайливо...
А шевцеві без хліба
Ну ніяк неможливо!
Але й муляр не міг би
Навіть вийти із дому
Як не мав фартуха б він
Та й штанів ще при тому.
Для загального блага,
Не жаліючи сили,
Треба всім працювати,
Мій читачику милий!

Відгадай

Мета: вправляти дітей в узгодженні прикметників з іменниками в роді й відмінку; у вживанні іменників, що означають назви тварин та їхніх дитинчат.

Матеріал: предметні картинки.

Хід гри. Вихователь розкладає на столі спеціально дібрані картинки. Потім пояснює гру. Хтось із дітей повинен підійти до столу, взяти картинку, розглянути її і загадати загадку (віршовану), а якщо дитина забула загадку, то складає самостійно описову.

На дереві все грається,
Угору піднімається,
Кривляється, чіпляється,
На хвостіку гойдається.
І зветься це малятко веселе...

Діти повинні додати: "Мавпенятко".

- Довгий хвіст, чотири лапи, носик гострий, жовте хутро (Лисиця).

- Хто зимою холодною у лісі бродить злий, голодний? (Вовк).

- Довгі вуха, куций хвіст,

Невеличкий сам на зріст.

На городі побував,

Там капусти пожував.

Довгі лапки, скік та скік,

Ми погнались, а він втік (Заєць)

Живу я там, де вічний лід,
Люблю я рибу на обід.
В кожусі білому завжди
Виходжу часто я з води,
Умію плавати й пірнати...
А як мене, малята звати? (Білий ведмідь).

Примітка: Напередодні цієї гри вихователь з дітьми у другій половині дня розучує потрібні загадки.

Овочевий і фруктовий базар (1)

Мета: вправляти дітей в узгодженні прикметників з іменниками. Активізувати словник прикметниками.

Хід гри, Вихователь повторює з дітьми, які фрукти й овочі вони знають, де їх купують, і пропонує пограти в овочевий і фруктовий базар. Кожна дитина обирає, ким вона буде: яблуком, морквою, виноградом... і що продаватиме. Купувати буде вихователь. Діти запам'ятовують, що вони будуть продавати, наприклад: дитина говорить: "Яблука, яблука продаються, золоті. Наливні, спілі, червоні, смачні. А мій сусіда продає моркву". Дитина-морква продовжує: "Продається морква - червона голівка, зелені листочки"... тощо. Хто запізниться з продажем товару, той виходить з гри, дає фант.

1) Див.: Вертиполох О. Дидактичні ігри для дітей дошкільного віку. - К.: "Радянська школа", 1969.

У якому будинку ми живемо? (1)

Мета: вправляти дітей в узгодженні прикметників з іменниками; у вживанні речень з порівняннями.

Вихователь поділяє дітей на чотири групи і говорить, що це будуть чотири "будинки". Хтось із дітей виходить із кімнати. Всі інші разом із вихователем домовляються, у якому будинку вони живуть - у дубовому, березовому, ялинковому чи сосновому.

Кожна група дітей відповідно до того "будинку", в якому вона живе, придумує загадку або описує цей "будинок". Можна використати вірші, які розучували раніше.

Той, хто виходив, повинен відгадати, про яке дерево йдеться.

Відгадай, як звати наш дім.
Все про нього розповім,
Гарне дерево міцне,
Листя різьблене, рясне.
А на гілочках крилатих
Буде жолудів багато. (Дуб)

Відгадай, як звати наш дім.
Все про нього розповім,

Голки має коротенькі,
І колючі, хоч маленькі.
Всім знайомі ці гілки
Й шишки довгі, мов свічки. (Ялинка)

Відгадай, як звать наш дім.
Все про нього розповім,
Стовбур жовтий, мов янтар,
Досягає стеля хмар,
І колючі, й довгі, й тонкі
На гілках зелені голки.
Шишок безліч, та маленькі
І не довгі, а кругленькі. (Сосна)

Відгадай, як звать наш дім.
Все про нього розповім,
Білокрилий, наче птах,
І оспіваний в піснях
Дрібне листячко на нім.
Що й казати - гарний дім. (Береза)

(1) Див.: Вертиполох О. Дидактичні ігри для дітей дошкільного віку. - К.: "Радянська школа", 1961.

Відгадай, де росте?

Мета: вправляти дітей в узгодженні прикметників з іменниками.

Матеріал: букет квітів на столі, уривки з віршів М.Сингаївського.

Хід гри. Вихователь викликає дитину до столу, пропонує подивитися на букет, вибрати собі якусь квітку і загадати загадку, а всі інші повинні відгадати її і прочитати вірш.

Наприклад: "Що за квітка, пелюсточки сині, м'якенькі, ворсисті, стебельце сріблясте, середина жовта, вночі спить, а вдень прокидається".

Діти відгадують: "Сон-трава" і читають вірш:

Вже завітла сон-трава –
Світло-синя голова.
А пелюсточки ворсисті.
А стебельця, мов срібlistі,
Як наступить темнота
Сон пелюсточки згорта,
Вранці знову розгортає -
Сонцесвіт і ліс вітає.

- Що це за квітка, яскраво оранжева, мов сонцем облита?

-Квасоля.

Вранці пробудилася,
Вмилася росою -
Спалахнула, як вогонь,

Сонячна квасоля.

- Що за квітка така, лізе високо вгору, в'ється, сама синенька.
- Кручений панич.

В'ється кручений панич

По лозині вгору.

Каже: сонця досягну,

Гляну в небо скоро.

У другій половині гри вихователь уточнює, які квіти ростуть у полі, в лісі.

Характер гри змінюється. Ведучий (вихователь або дитина) називають упереміжку квіти, а діти повинні сказати, які вони: садові, польові, лісові.

Наприклад: сон-трава (польова), кручений павич (садова), кульбаба (польова), конвалія (лісова)...

Було чи буде?

Мета: вправляти дітей у вживанні дієслів минулого, теперішнього та майбутнього часу.

Хід гри. Вихователь добирає уривки з віршів. Пропонує дітям послухати і сказати: те, про що в них йдеться, уже "було" чи "буде"?

Наприклад:

Бігла кізка по містку,

Збила куряву густу.

Де взялися пастухи

Молодці, не лінюхи.

Узяли козу за роги,

А вона у крик, у плач..,

- Це вже було, - відповідають діти.

Ми були сьогодні

Зранку на лужку,

Ми ходили бродом

Ген аж за ріку.

Коників ловили,

Бігли по росі,

На колгоспнім сіні

Спочивали всі.

- І це вже було

Кульбаба на поляні

В жовтім сарафані

Підросте-всміхнеться,

Для вітрів вбереться

В платтячко біленьке

Пишне та легеньке.

- А це ще буде.

А коли розквітнуть липи

Посеред мого двора,

Значить це надходить липень –

Найпахучіша пора.
- Це буде.
Я, маленька липка,
Виросту велика. ...
Я медовим цвітом
Зацвіту над світом...

- Це ще буде, - відповідають діти.

Потім вихователь пропонує дітям придумувати вірші і відгадувати: було це, чи ще буде. Вірші можна замінити прозовим текстом.

Наприклад: "Я виросту, почну ходити до школи, вчитимуся добре".

- Це буде.

"Ми ходили до лісу на прогулянку, назбирали багато квітів, сплели вінки, бігали, гуляли по зеленій травичці".

- Це було.

- Сидимо, розповідаємо, слухаємо.

- Це зараз є. Гра триває.

Назви квітку

Мета: вчити дітей узгоджувати прикметники з іменниками, визначати колір квітів, описувати квітку поширеним реченням, вживати займенники у відповідному роді та числі.

Матеріал: букет квітів (польові, садові) за вибором вихователя, уривки з віршів М.Сингаївського.

Хід гри. На столі у вазі букет квітів. Діти розглядають кожну квітку і називають її. Після цього вихователь говорить: "Нехай Іра вийде за двері, а ми домовимось, яку квітку ми задумаємо". Дівчинка виходить за двері. Діти домовляються, про яку квітку розповідатимуть. Заходить Іра і слухає:

- Вони ростуть у лісі, білі, маленькі квіточки, пахучі, ніби ховаються у широких зелених листочках.

Дівчинка відгадує:

- Це конвалії.

Дістає з букета квіти, читає вірш (вірш можуть читати діти або вихователь).

Під кущами в затінку
Зацвіли конвалії,
В тишині видзвонюють
Білими коралами.
Наче хор заквітчаний
Дзвонять над полянкою:
Це весна вітає нас
Піснею-веснянкою.

- Вони жовтуваті-сині, пелюстки широкі, жовта середина, довгі світло-зелені листочки, цвітуть весною, називаються пташиним ім'ям.

- Півники.

От і півники цвітуть
Щедро, синьоцвітно.

Захотіли кукурікнуть –
Привітати літо.
Захотіли проспівати,
Як півні співають,
Тай забули, що вони
Голосу не мають.

- Вона струнка, біла з жовтою серединкою, має багато тоненьких пелюсток, схожа на сонце, довга, ніжна, дрібні зелені листочки, росте в лісі і саду, пахуча.

- Ромашка.

Біла ромашка, як ти цвітеш!
Крапельку сонця в собі несеш.
З травня до осені всюди білієш,
Краплею сонця ти землю грієш, ...
Цвітуть і не гаснуть ромашкові квіти,
Бо сонце люблять дорослі і діти.

- Він синій-синій, дрібні рясні квіти стеляться по землі, це весняна квітка.

- Барвінок.

Гуляв травень по долині
Розгубив барвінки сині
Кожна квітка барвіночку
Там шукала стежиночку...

- Маленькі квіточки, їх ледве видно від землі, дрібні пелюсточки, рясні-рясні, бувають різноколірні: червоні, білі, голубі, жовті, сині.

- Маргаритки.

Маргаритки, ой малі –
Три вершечки од землі
Ще рости не вміють.
Тільки трошки підросли –
Різноцвіттям зацвіли.
Мов зірки зоріють
Маргаритки чарівні,
То рожеві, як вогні,
То біляві й сині...

Гра продовжується, поки діти не опишуть усіх квітів у букеті.

Відгадай

Мета: вправляти дітей у вживанні роду іменників, узгодженні прикметників з іменниками в роді та числі; вчити їх самостійно складати загадки, замінюючи іменник займенником.

Матеріал: ваза з овочами.

Хід гри. На столі стоїть ваза з овочами. Вихователь пояснює хід гри: "Я буду читати вірші про овочі, ви повинні підійти, знайти потрібний овоч, розповісти все про нього, а потім скласти загадку".

Вихователь читає:

А дідусь у курені жовту диню
Дав мені.
Я принесла диню в дім,
Вже розрізала і їм.
Ой, солодка ж ти яка,
І пахуча, і м'яка!

Діти знаходять диню. Описують її. Складають загадку, замінюючи іменник займенником.

- Вона овальна (або кругла), жовта, спіла, м'яка, і солодка, як мед, пахуча, росте на городі, всередині біле насіння.

Вихователь читає:

Ось на грядці біля тину
Трошки тріснула земля.
І росточок горошини
Визирає звідтіля.
Виткнув носик, виткнув вус...
А за що я ухоплюсь?...

- Горох, зелений, круглий, коли поспіє, жовтий тощо.

Вихователь читає вірші про буряк, моркву, цибулю, капусту, огірки та інші овочі. Діти описують їх і складають загадки.

Наприкінці заняття вихователь або діти читають вірш М.Пожарова "На городі", можна пограти в гру "Ходить гарбуз по городу".

Що це?

Мета: вправляти дітей у правильному вживанні роду іменників, в узгодженні прикметників з іменниками в роді та числі. Вчити їх замінювати іменники займенниками.

Матеріал: ваза з фруктами та ягодами.

Хід гри. Вихователь читає вірші про фрукти, діти вибирають потрібні фрукти, описують їх.

Наприклад:

Ой вишеньки-черешеньки,
Червоні, спілі,
Чого ж бо ви так високо
Виросли на гіллі?

- Валю, знайди у вазі те, про що я прочитала.

- Як ти дізналася, що це вишні?

- Вишня червона, кругла, соковита, смачна, всередині з кісточкою.

Показує дітям.

Вихователь пропонує дітям скласти загадку про вишню.

- Вона червона, соковита, кругла, росте на дереві, всередині з кісточкою.

Вихователь читає:

На поляні лісовій
Там суничка при сосні
Невеличка

Розцвіла навесні.

Діти знаходять суницю. Описують і складають загадку.

- Вона яскраво-червона, м'ясиста, соковита, солодка, сховалась у зеленому листі на землі.

Вихователь продовжує:

... Між ялин сріблястих
Ті чорниці ми збирали
В козубки легенькі.
Та чомусь роти в нас стали
Трішечки чорненькі.

- Чорниці сині-сині, мов намисто, ростуть у лісі на галявині, солодкі й смачні, руки і язик від чорниць стають чорними, їх зразу можна впізнати.

Діти складають загадку: "Що за ягоди такі, вони синенькі, маленькі, а як з'їси, язик чорненький?"

Вихователь:

А воно, мов золоте,
Спілим соком вщерть налите,
І рум'яне, й духовите,
Медом сповнено ясним,
Видно зернятка у нім...

Гра продовжується. Вихователь добирає вірші про грушку, абрикос, агрус, персик та інші фрукти. Аналогічну гру можна провести з овочами, квітами.

Ким ти будеш?

Мета: закріпити вживання дієслів у майбутньому часі (буду літати, лікувати, водити...).

Хід гри. На початку заняття вихователь читає уривок з твору В.Маяковського "Ким бути".

Після цього пропонує дітям помріяти, ким вони хочуть бути, ким працювати.

- Я буду льотчиком, літатиму на літаках.
- Я буду лікарем, лікуватиму дітей.
- Я буду вчити дітей, учителькою працюватиму.

Вихователь стежить за правильною побудовою речень.

Відгадай

Мета: вчити дітей самостійно замінювати слова-назви іменники займенниками; вміти розповісти про характерні ознаки тварин, не називаючи їх.

Матеріал: предметні картинки (кішка, кошеня, собака, корова, кінь, порося, свиня, бик тощо).

Хід гри. Вихователь пропонує дітям придумати загадки про тварин. На столі лежать картинки, на яких зображено тварин. Дитина бере картинку, не називаючи тварини, починає описувати її зовнішні ознаки. Слово-назву замінюють займенником "він", "вона", "воно", "вони". Наприклад, "Він – не

великий, буває рудий, білий, сірий, чорний, має чотири лапи, хвіст, два вуха, живе на подвір'ї. Хто *він* такий?"

"*Воно* - маленьке, пухнасте, чорне з білими плямами, має лапки, а на лапках цап-царапки. Хто *воно* таке?"

Спочатку вихователь сама наводить зразок загадки-опису, потім загадують діти.

Чого не вистачає?

Мета: вправляти дітей в утворенні множини іменників і їх відмінюванні.

I варіант:

Матеріал: фрукти (яблука, груші, сливи, абрикоси, виноград).

Хід гри. Діти сидять на місцях. Вихователь вносить вазу з фруктами. Загадує загадки або читає вірші про ці фрукти. Діти відгадують їх, називають, знаходять у вазі, викладають на стіл.

СЛИВА

Модниця - слива
як дозрівала
плаття за платтям
так і міняла.

Мала зелене, темне,
мов, крона –
ні, не сподобалось:
вбралась в червоне.

Знову обнову
стало їй треба.
Плаття вдягнула
кольору неба.

Може змінити
і синє хотіла.
Прийшла наша
Катя і сливу з'їла.

(К.Серов)

ВИНОГРАД

Галинка рано встала
І вибігла у сад.
Брату помагала
Саджати виноград.
Вночі їй сон наснився,

Що наче виноград
Прийшов, вклонивсь Галинці
І знову пішов у сад.

(Г.Бойко)

Вихователь пропонує уважно подивитись і запам'ятати, які фрукти лежать на столі і скільки їх. Діти заплющують очі. Вихователь ховає частину фруктів або всі. Діти часто утворюють неправильні граматичні форми "яблука", "груш", "слив". Вихователь виправляє дітей, дає зразок, як треба сказати. Діти повторюють хором та індивідуально.

II варіант:

Матеріал: овочі (три огірки, три помідори, три моркви, дві капустини, три цибулини, три картоплини, два буряки).

Хід гри. Вихователь приносить овочі на таці. Загадує загадки: "Без вікон, без дверей, повна хата людей" (огірок). "Сидить дівчина в коморі, а коса її надворі" (морква). "Хто мене баче, той і плаче" (цибуля). "Сидить дід у сто шуб одягнений. Хто його роздягає, той сліз не проливає" (капуста).

Діти відгадують загадки. Вихователь запитує: "Що лежить на столі? Скільки їх?" Вони відповідають. Діти називають, чого не вистачає (однієї моркви, одного огірка, цибулі, немає буряків тощо) і вправляються в утворенні множини іменників та їх відмінюванні.

Примітка. Можна залучити і дітей до читання віршів і загадування загадок про овочі і фрукти.

Відгадай, чого не вистачає

Мета: вправляти дітей у відмінюванні іменників у родовому відмінку множини.

I варіант:

Матеріал: пальто без гудзиків; лялька без панчіх, рукавиць, шапки; сервірований стіл без ложок; черевики без шнурків тощо.

Хід гри. Вихователь показує предмети і промовляє: "Хто уважно спостерігає, той одразу відгадує, чого тут не вистачає?" Пояснює дітям, що в кожній речі чогось не вистачає, треба уважно подивитись і відгадати, чого саме не вистачає.

Діти відгадують:

- Пальто зимове без гудзиків, лялька в шубі, а без чобіток; на черевиках немає шнурків тощо.

II варіант:

Матеріал: предмети для малювання, шиття, прання, купання (предмети можна замінити картинками).

Хід гри. Діти по черзі розглядають предмети, вихователь запитує: для чого приготували ці речі? А чи все необхідне тут є? Діти називають: фарби, папір, розетки для води є, а пензликів немає; голка, наперсток є, а ниток немає; машина пральна, мило є, а білизни немає тощо.

Дикі тварини

Мета: вчити дітей описувати зовнішній вигляд тварин. Вправляти їх у відмінюванні іменників у знахідному і родовому відмінках множини.

Матеріал: іграшки (або картинки) - лисиці, зайці, слони, крокодили, вовки, ведмеді тощо.

Хід гри. Вихователь вносить іграшки. Повідомляє, що той, кого покличуть, повинен підійти, взяти іграшку в коробці, оглянути її і, не показуючи дітям, описати, щоб вони відгадали. Наприклад, "У мене звір. Він великий, клишоногий. У нього короткий хвіст. Живе в лісі, любить малину, взимку спить і ссе лапу. Відгадайте, хто це?" Діти описують іграшки і виставляють їх на стіл.

У другій частині заняття вихователь ховає іграшки, діти кажуть, кого не стало (не стало лисиць, ведмедів, зайців, вовків, крокодилів тощо). У третій частині заняття вихователь розповідає про зоологічний сад, а діти відгадують, про кого з тварин вона розповідає.

- Одного разу, розповідає вихователь, - я прийшла до зоопарку. Бачу біля однієї клітки багато народу. Всередині клітки дві великі, високі тварини. Ноги в них товсті, як колоди. Довгим хоботом тварини беруть буряк і кладуть його в рот. Біля них стоїть сторож, він приніс їм їжу. Як ви думаєте, кого годував сторож? (Слонів). Слони з'їли буряк і знову витягують хобот, чому? (Напевне, ще хочуть буряка).

- Подивилась я на слонів і пішла далі. Ще здалеку помітила, що в одній із кліток стоїть дерево і якісь звірі скачуть з гілки на гілку. Вони були маленькі з пухнастими хвостами. Хлопчик кинув їм горіхів, вони зіскочили і схопили горіхи. Кого я побачила? (Білок). Чому вони кинулися до горіхів?

- Тепер відгадайте, кого я ще побачила в зоопарку. Там були рудуваті тварини, мордочки в них гострі, а хвости довгі і пухнасті. У кого були такі хвости? (У лисиць). Лисички дивилися на свої порожні миски і на двері, звідки їм повинні принести їжу. Кого вони чекають? Чому вони чекають сторожа? Недалеко від лисиць я побачила тварин, схожих на собак, тільки шерсть на них сіра, а очі злі аж горять, хвіст опущений. Біля кого я стояла?

- Раптом я почула, як хтось ричить. Глянула, а це три великі звірі. Один клишоногий стоїть і лапу ссе, другий сидить, а третій ходить у клітці, перевалюється з боку на бік і просить цукерок у дітей. Кого я бачила? Чому один з них просив цукерок?

Добери відтінок

Мета: вправляти дітей в узгодженні прикметників і числівників з іменниками в роді, числі й відмінку.

Матеріал: польові й садові квіти (волошка, гвоздика, айстра, кульбаба тощо).

Хід гри. Вихователь добирає листки і квіти різного кольору і відтінку: яскраво-синю волошку, блакитний дзвіночок, блідо-лілову польову айстру, темно-зелений буряковий лист і сіро-зеленуватий лист капусти (залежно від місцевих умов).

Діти сидять у колі з букетами різних квітів і листя. Вихователь піднімає будь-яку квітку яскравого кольору, наприклад, яскраво-червону гвоздику і пропонує усім дітям дати їй квіти червоного відтінку і т. ін. При цьому запитує у дітей: "Яку квітку я тримаю? Яку квітку ти даєш? Якого кольору? Скільки квітів червоного відтінку, синього?" З квітів вихователь робить букети, якими нагороджує тих, хто жодного разу не помилився.

Скажи, що ти робиш?

Мета: вчити дітей додержувати чергування приголосних у закінченнях дієслів І особи однини теперішнього часу (сидіти - сиджу, летіти - лечу, носити - ношу, садити - саджу...).

Матеріал: Картинки із зображенням дії (хлопчик сидить, дівчинка носить воду...).

Хід гри. Вихователь роздає дітям картинки, кожна дитина розповідає, що намальовано на її картинці. Потім вихователь звертається із запитанням: "Скажи, що ти робиш?" Дитина повинна назвати дію від свого імені, тобто в І особі однини. Наприклад:

- Вітю, що ти робиш?

- Я сиджу на стільці (на картинці намальований хлопчик, який сидить на стільці).

- Я лечу на літаку.

- Я саджу квіти.

- Я ношу воду.

- Я кошу траву.

Якщо хтось помилився, діти разом з вихователем виправляють його, після чого дитина повторює правильну форму дієслова.

Постав потрібну картинку

Мета: вправляти дітей в узгодженні числівників, *один, одна, одно (є)* з іменниками в роді та числі.

Матеріал: картинки, на яких зображено предмети чоловічого роду (стілець, олівець, сарафан, огірок, апельсин, лимон, телефон, прапорець, слон); жіночого роду (каструля, лялька, шапка, книжка, ручка, машина, груша, слива, чашка); середнього роду (колесо, відро, дерево, сонце, яблуко, мило, шило, плаття, решето).

Хід гри. Дитина, яку вихователь викликала, повинна розкласти предмети відповідно до їх родової належності: на одну полицку поставити картинки із зображенням предметів, про які можна сказати один, на другу полицку - картинки із зображенням предметів, про які можна сказати одна і на третю -

одне... Наприклад, на першу полицку - лимон, на другу - ляльку і на третю - відро.

У гру, роздавши другий комплект картинок, можна включити елементи змагання "Хто швидше розставить правильно картинки?", викликавши для виконання завдання двоє дітей. Діти називають предмети, узгоджують числівники з іменниками, виправляють помилки, допущені товаришами.

Хто в кого?

Мета: вправляти дітей у відмінюванні іменників, що означають назви дитинчат тварин, та у вживанні іменників жіночого роду однини в родовому відмінку; вчити їх правильно відповідати на запитання, закріплювати родову належність предмета.

Матеріал: набір предметних картинок.

Хід гри. Діти розглядають предметні картинки по черзі: ведмедиця і ведмежата, зайчиха і зайчата тощо, описують їх. Після цього починається гра. На столі у вихователя лежать малюнки - зображення звірят, а в дітей - дорослих звірів (зайчиха, ведмедиця, тигриця тощо).

Хтось із дітей виходить до столу, бере малюнок, показує всім іншим і запитує, наприклад: "Зайченята, в кого?" Дитина з малюнком зайчихи встає, показує його дітям і відповідає:

- У зайчихи.

Інші діти повторюють.

- У кого лисенята?

- У лисиці.

- У кого ведмежата?

- У ведмедиці.

- У кого каченята?

- У качки.

У процесі гри вихователь може використати такі загадки:

Влітку наїдається, взимку висипається (*Ведмідь*).

По полю гасає, овечок хапає та всіх лякає (*Вовк*).

Ходить по городу великого роду, ноги як лопати, а сліду не знати (*Гуска*).

Влітку сірий, взимку білий (*Заєць*).

Кругом бочки бігають клубочки (*Квочка з курчатами*).

Стоїть гора посеред двора, спереду вила, ззаду мітла (*Корова*).

Осінь багату будемо питати

Мета: вправляти дітей у відмінюванні іменників у називному та знахідному відмінках однини та множини. Сприяти розвитку діалогічного мовлення.

Хід гри. Ми придумали гру "Осінь багату будемо питати". Гратимемо в неї так: вибираємо осінь, надіваємо на неї горобинове намисто, вінок із червоного листя, даємо їй у руки сніп. Вона стає у середину кола, а ми починаємо повільно ходити і співати:

Щедра осінь і багата
З подарунками прийшла,
То ж дозволь нам запитати:
Що ти, осінь, принесла?

Осінь відповідає:

- Принесла пшениці...
- Будуть паляниці! Кажемо ми хором.
- Принесла нам гречки, діти! - говорить Осінь.
- Кашу будемо варити! - радіємо ми.
- І городини для вас! - говорить Осінь.
- Буде борщ і суп у нас! - відповідаємо ми.
- Стигли гриші запашні! - каже Осінь.
- Заготуємо сушні! - говоримо ми.
- А ще яблука - як жар! - сміється Осінь.
- На варення, на узвар! - радіємо ми.
- Меду повні стільники! - говорить Осінь.
- Будуть і медяники? - дивуємося ми.

Після цього ми знову повільно кружляємо і співаємо:

Різних овочів з городу,
Хліба з поля принесла,
Чи хорошу ти погоду,
В подарунок принесла?

- А як дощ із неба? - хитро усміхається Осінь.
- Ой, дощу не треба! - кричимо ми і кидаємося врозтіч.
- Але Дощик тут як тут - він ганяється за нами і кричить:

Хто на дощ потрапив, діти,
Зразу буде той водити.

Ми бігаємо доти, поки Дощик не спіймає кого-небудь. Той, кого він спіймає, стає Дощиком, а Осінь ми вибираємо нову [10].

Примітка. Вихователь кілька разів читає текст, діти вивчають слова і починають грати. Гра проводиться восени.

Мовленнєві ігрові вправи

Добір епітетів до предметів[10]

Мета: вправляти дітей в узгодженні прикметників з іменниками в роді та числі.

- Які бувають дерева?
- Великі, маленькі, зелені, сухі, жовті, високі, хвойні, старі, молоді...
- Які бувають будинки?
- Великі, маленькі, одноповерхові, багатопверхові, висотні, цегляні, панельні, сірі, білі, червоні...
- Які бувають собаки?
- Великі, маленькі, кошлаті, стрижені, злі, розумні, кучеряві, добрі, старі, молоді, мисливські, дворові...

- Мило... яке? (запахне, червоне, біле, рожеве, зелене, жовте, милке, гладеньке, слизьке).
- Вода... яка? (холодна, тепла, мокра, прозора, каламутна, брудна, гаряча, газувана...).
- Чай... який? (гарячий, приємний, запашний, холодний, міцний, солодкий, зелений...).

Впізнання за епітетами предметів

- Що це? - червоне, соковите, стигле, смачне, пахуче, кругле? (Яблуко).
- Круглий, гумовий, прудкий, веселий і дзвінкий, синьо-червоний? (М'яч).

Добір дій до предмета

Мета: вправляти дітей у вживанні дієслів III особи однини.

- Що робить помічник вихователя?
- Прибирає, миє, носить їсти, роздає їжу, миє тарілки, розстелює ліжка, витирає вікна, поливає квіти.
- Що робить курка?
- Несе яйця, квочче, висиджує курчат, водить курчат, бігає, ходить, клює, п'є, розгрібає, загрибає.
- Кішка?
- Лежить, іде, біжить, нявчить, годує кошенят, мурчить, їсть, спить, ловить мишей, лащиться, хвостом махає...
- Сонце?
- Сяє, гріє, світить, заходить...

Добір нюансів до слова

Мета: вправляти дітей у утворенні нових слів за допомогою суфіксів.

- Ведмідь - ведмедик, ведмежатко, ведмедище, ведмежий, ведмежатина...
- Вовк - вовчик-братик, вовчєня, вовчисько, вовчице, вовчий.
- Очі - очєнята, очища, очки, окуляри.
- Рука - ручка, ручєнька, ручище, ручєнята, рукава.

Утворення ступенів порівняння прикметників

- Високий - вищий, найвищий.
- Старий - старший, старіший, найстаріший.
- Тонкий - тонший, найтонший.
- Гарний - гарніший, найгарніший.

Складання дітьми простих поширених речень

- Діти пішли... куди? для чого? (в ліс на прогулянку).
- Дідусь поливає... де? що? (квіти у квітнику).
- Хлопчик зриває... де? що? (яблука з дерев у саду).
- Діти ловили... чим? Що? де? (сачками метеликів на поляні).

Побудова дітьми складнопідрядних речень

Сьогодні треба одягати теплі пальта, тому...
Марина не пішла сьогодні на прогулянку, тому...
У дитячий садок привезли ялинку, тому...
Квіти поливають для того...

Складання дітьми речень зі словами, в яких вони припускаються помилок

Іменники: *піаніно, пальто, метро, радіо, кашне, цукор, панчохи, плаття, лялька, прогулянка.*

Дієслова: *біжу, несу, саджаю, печу, хочу, ходжу, перу, прасую, дзвоню.*

Заміна іменників займенниками

- Яблуко ~ воно; мило - воно; вода - вона; чай - він; груша - вона; сани - вони.

Утворення порядкових числівників від кількісних

Один - перший; два - другий; п'ять - п'ятий; десять -десятий.

Утворення іменників ІV відміни в однині й множині

- Собака - цуценя.
- Лев — левеня.
- Кішка - кошеня.
- Слон - слоненя.
- Качка - каченя.
- Гуска гусеня.
- (Але: курка - курча; свиня - порося...).
- Собаки - цуценята.
- Качка - каченята.
- Гуси - гусенята.

Утворення прикметників від іменників:

Сливи - сливовий, дерево - дерев'яний, солома - солом'яний, яблуко - яблучний, яблуневий, собака - собачий, вовк - вовчий, книжка - книжковий...

Вправлення дітей у вживанні дієслів те перішнього, майбутнього та минулого часів

Дітям пропонується відповісти на запитання:

- Що я роблю? (ходжу, сиджу, бігаю, роблю, будую, ношу, печу, маюю, розмовляю, відповідаю, читаю, кричу, стрибаю).
- Що я робив? (ходив, сидів, бігав, робив, будував, носив, пік, малював, розмовляв, відпочивав, читав, кричав, стрибав).
- Що я робитиму? (ходитиму, сидітиму, носитиму, пектиму, відпочиватиму...).

Утворення іменників від дієслів

Мурувати - муляр; будувати - будівельник; писати – письменник; рибачити - рибалка; учити - учитель; виховувати - вихователь; ловити - ловець; читати - читач.

Утворення дієприслівників від дієслова

Бити - розбитий, перебитий, битий, недобитий; копати - копаний, переконаний, розкопаний; малювати - мальований, змальований, перемальований, намальований.

Вправлення дітей в утворенні присвійних прикметників

Книжки для дітей або дитячі книжки? Лапа ведмедя або ...? Хвіст зайця або ...? Крило птаха або ...? Жир риби або ...? Кора дуда або ...?

Вправлення дітей у вживанні дієслів минулого часу

Хлопець ішов, ішов, та не дійшов. Будівельники будували будинок, та не Хлопчик ніс воду, та не Діти ловили метеликів, та не Учень учив, учив та не Кішка ловила мишу, та не

- Що було восени?
- Ішов дощ, опадало з дерев листя, гудів вітер, стояли калюжі, був туман, мряка... .
- Що було зимою?
- Було холодно, стояли великі морози, падав сніг. Діти катались на санчатах, лижах, ковзанах, грали в сніжки, ліпили бабу; одягали теплі пальта, шуби, валянки, рукавиці.

Вправи на складання дітьми простих поширених речень

Кішка грається... *де?* (на сонечку).

Кішка умивається ... *чим?* (лапою).

Собака сидить... *біля чого?* (біля будки).

Хлопчик сидить... *на чому?* (на дивані).

Козеня їсть... *що?* (траву).

Дівчинка сидить на дивані і читає... *що?* (книжку).

Хлопчик везе... *що?* (машину).

Дівчинка поливає ... *що?* (дерево).

Діти граються... *чим?* (іграшками).

Хлопчик витирає посуд... *чим?* (рушником).

Дівчинка несе в руках... *що?* (ляльку).

Хлопчик і дівчинка годують кошеня... *чим?* (молоком).

Дівчинка купає ляльку... *де?* (у ванні).

Мама веде за руку... *кого?* (маленьку дівчинку).

Примітка: Вправи використовуються у повсякденному житті, до текстів добираються відповідні картинки.

Вправи на відмінювання дієслів за особами з чергуванням приголосних в основі

Вихователь говорить:

- Хлопчикам треба було швидко бігти додому. Що вони зробили? (Побігли).
 - Як ти скажеш про себе? (Я біжу).
 - Про хлопчиків? (Вони біжать). Про мене? (Ви біжите). Про нас? (Ми біжимо). Про Вову? (Вова біжить).
- Пропонує комусь з дітей побігти по кімнаті.
- Що робить Сашко? (Біжить).
 - Що зробив Сашко? (Прибіг).

Вихователь пропонує дитині принести води і полити квіти.

- Що ти робиш? (Ношу воду і поливаю квіти). -А як сказати про нас? (Ви носите, ми носимо!).
- Запитай, Вітя у Зіни, що вона носить? (Що ти носиш? Я ношу пісок).
- Я хочу дивитись картинки. Запитай у Вови, чи хоче він дивитись картинки.
- А як сказати про всіх нас? (Ми хочемо дивитись картинки).
- Вітя ходить, а як скажеш про себе? (Я ходжу).
- Вітя носить, а як скажеш про себе? (Я ношу).
- Ми сидимо. Як ти скажеш про себе? (Я сиджу).

Підбір прикметників до іменників

Мета: вправляти дітей в узгодженні іменників з прикметниками в роді.

Вихователь. Великий хлопчик. А як про дівчинку можна сказати?

Діти. Велика дівчинка.

Вихователь. А про Колю? Валю? Вітю? Діти відповідають.

- Спіла груша. Як сказати про яблуко? Виноград? Абрикоси?

Підбір іменників до прикметників

Мета: вправляти дітей в узгодженні іменників з прикметниками в роді й числі.

Вихователь. Червона квітка. Про що ще можна сказати червона?

Діти. Червона стрічка, червона книжка, червона тарілка, червона чашка, червона ягода, червона вишня.

Вихователь. Червоний прапорець. Про що ще можна сказати червоний?

Діти. Червоний бант, червоний фартух, червоний помідор.

Вихователь. Червоне яблуко. Про що ще можна сказати червоне?

Діти. Червоне мило, червоне плаття, червоне літо.

Вихователь. Червоні панчохи. Про що ще можна сказати червоні?

Діти. Червоні шкарпетки, червоні черевики, червоні колготи, червоні рукавиці.

Вправи з дієсловом ходити-ходжу.

Мета: вправляти дітей у відмінюванні дієслова *ходити* за особами.

Вихователь. Діти ходять. Валя, як ти скажеш про себе? Як сказати про Віто? Про нас? А зараз придумайте речення зі словом *ходити*.

Вправління дітей у побудові складно підрядних речень

- Сьогодні діти не прийшли в дитячий садок, тому що... (чому?)
- Віра вирішила допомогти швидше мамі, щоб... (Що?)
- Хто не буде їсти... (з тим що станеться) [10].

Розмірковуємо за картинкою

Мета: вчити дітей складати за картинками складнопідрядні речення.

Матеріал: серія сюжетних картинок ("Діти під парасольками", "Дощ", "Діти сплять", "Ніч" тощо).

Вихователь показує першу картинку ("Діти під парасолькою") і запитує: "Поясніть, чому діти сховалися під парасолькою?" З-поміж цих картинок діти обирають ту, яка пояснює попередню.

Скажи правильно

Телепузик Пізнайко читає по два речення і пропонує дітям обрати правильне за змістом висловлювання, пояснити, чому вони обрали саме його.

- Шпаки прилетіли з теплих країв, тому що прийшла весна.
Прийшла весна, тому що шпаки прилетіли з теплих країв.
- М'ячик стрибає, тому що він гумовий. М'ячик гумовий, тому що від стрибає.
- Діти лягають спати, тому що настає ніч. Ніч настає тому, що діти лягають спати.

Слова-товариші

- Послухайте речення, знайдіть слова, які "товаришують": Коня вивели з-під... Коробку витягли з-під ліжка. З-під даху нашого будинку вилетіли голуби. Кицька виповзла з-під столу. З-під машини виповз шофер. Дюймовочка вийшла з-під листка. Собака вибіг із-за будки. Дівчинка вибігла із-за хатки. Із-за повороту виїхала машина. Картину витягли із-за шафи. Мишко вийшов із-за дверей. Із-за тину виглянула кішка.

- Складіть речення, використайте слова: із-за дому; із-за гори; із-за столу; із-за буди; з-під ліжка; з-під столу; з-під мосту; з-під яблуні; з-під пня; з-під пальта; з-під скатертини; з-під листочка.

- Вставте в речення пропущене слово - "товариш", вимовляйте речення повністю:

... показалося сонце.

Кошеня виповзло ... капелюха.

Маленька мавпочка виглядала ... плеча приборкувача.

Великий собака вискочив ... тину.

- Складіть речення за опорними словами, використовуйте слова "товариш": собака, будка (собака виглянув із-за , будки), кішка, шафа (кішка вискочила з-під шафи); коза, хвіртка (коза вийшла з-за хвіртки); шофер, машина (шофер виліз із-під машини).

- Навпаки.

Дітям пропонують речення, наприклад: Оленка лягла в ліжку. Діти повинні скласти речення зі словом - "товаришем", але дія має бути протилежною: Оленка підвелася з ліжка. Метелик сів на ромашку. Картинку повісили на стіну. Туристи сіли на теплохід. Вася вліз на дерево.

- Хто з ким?

Для гри потрібні картинки тварин та їх дитинчат. Дорослий пропонує: "Вийшли на галявину різні тварини. Кожна мати покликала свого дитя. Знайдіть дитинча і поставте його поряд з матір'ю". Хто з ким пішов гуляти? Лисиця з лисенятами. Коза з козенятами. Корова з телятами тощо.

- Хто без чого?

Розглянути картинку. Відповісти на запитання: хто без чого? Що без чого? (можна використати зламані іграшки).

Зразок відповіді: Заєць без вуха. Ведмідь без лапи. Машина без колеса.

- Відповісти на запитання: що ти любиш? (можна використати наочність).
Зразок відповіді: Я люблю пиріг із яблуками, а ти? Я люблю хліб із варенням, а ти?

- Відповісти на запитання: що з чим? Зразок відповіді: Каша з молоком. Тарілка з супом.

- Прослухати речення, виправити помилки Незнайки: Мати з дочка пішли гуляти. Кішка з кошенятка хлебтали молоко. Заєць без лапа. Шапка злетіла з голова. Андрій ніс банку з рибки.

- З чим кошик?

Дітям пропонуються кошики або картинки із зображенням грибів, горіхів, ягід.

- "Пішли діти в ліс, а в лісі багато горіхів, ягід, квітів. Зраділи діти, наповнили кошики. Подивіться, з чим у них кошики?" [50]

- Дітям пропонують уважно послухати речення, а потім його закінчити:

Дача стоїть ... (біля річки). Зустріти друга ... (біля кіоску). Дідусь жив ... (біля моря).

- Відповісти на запитання поширеним реченням: Від кого одержують молоко? Від кого одержують яйця? Від кого одержують мед? Від кого одержують пух? Від кого одержують шерсть (вовну)?

- Відповісти на запитання, повторити речення з прийменником:

Листочки шелестять від вітру (від якого вітру?)

Човен плив до берега (до якого берега?)

Метелик підлетів до квітки (до якої квітки?)

Машина під'їхала до крамниці (до якої крамниці?)

Діти заховалися від дощу (від якого дощу?)

Від клею руки стали липкими (від якого клею?)

- Пригадайте, будь ласка, казку "Колобок". Згадайте, від кого втік Колобок. Виділіть інтонацією слово - "помічник". Колобок покотився від зайця до ... (вовка).

Послухайте вірш, назвіть імена чеберяйчиків і слова, з якими вони "товаришують".

Облетіло листя з клена.

Клен від холоду дрижить.
На стежині біля балкона
Золотий килим лежить [50].

Серію мовленнєвих ігор і вправ з формування граматичної правильності мовлення було розроблено К.Л.Крутії та Н.В.Маковецькою. Автори пропонують використовувати ігрове моделювання у лінгвістичних казках, іграх і вправах [50, 64]. Опишемо їх.

Лінгвістична казка

"Чеберяйчики "із-за" та "з-під"

Мета: ознайомити дітей з прийменниками "із-за", "з-під".

Хід заняття. Вихователь розповідає дітям лінгвістичну казку:

- Жили-були два чеберяйчики. їхні імена були схожими: одного звали Із-за, а другого - З-під. Чеберяйчик Із-за любив гру "Піжмурки". Увесь час де-небудь ховався та із-за чогось виглядав: із-за дзвоника, із-за стеблинки, із-за грибочка. Чеберяйчик Із-за полюбляв довго спостерігати, як із-за лісу з'являється сонечко, із-за ялинок починають пробиватися його перші промінчики.

Тому Чеберяйчик З-під завжди підганяв свого друга: він вилізав з-під великого лопуха, який слугував йому схованкою від сонечка, хмурих бривки, дивився з-під капелюшка: "Через тебе ми не встигнемо пограти до обіду". А його друг відповідав: "Зараз, я лише витягну черевичка з-під крісла і підбіжу".

Дуже любили Із-за та З-під грати в піжмурки і ніхто з чеберяйчиків не міг їх відшукати, бо один із них швидко ховався і виглядав із-за пенька, із-за сосонки, із-за мурашника. Як ви гадаєте діти, хто ховався за пеньок, мурашник? Так, звичайно, це Із-за. А другий чеберяйчик виглядав з-під кущика, з-під листочка, з-під гілочки. Як ім'я цього чеберяйчика? Правильно, З-під. Друзі Із-за та З-під хотіли грати в інші ігри, але ще не склали нову гру.

(Варіант: гра "Квачик", діти відповідають на запитання, хто куди буде тікати та із-за чого або з-під чого виглядати).

Діти, друзям дуже сподобалася ваша гра, а зараз відгадайте загадки, в яких заховались імена наших нових друзів:

"Ось голки та булавки вилізають із-під лавки" (їжачок).

"На галявині, біля ялинок, побудований із голок будинок. Із-за трави його не видно, а населення у ньому мільйон" (Мурашник) [50].

Лінгвістична казка

"Чеберяйчики "з" та "без"

Мета: ознайомити дітей з прийменниками "з" та "без".

Хід заняття. Вихователь розповідає дітям казку:

-Жили-були два чеберяйчики, дуже схожі один на одного, навіть одягались однаково: якщо один із них одягав червоний капелюшок із китицею, то другий поспішав зробити те саме. Вони завжди ходили галявиною разом, але щоб їх могли друзі-чеберяйчики відрізнити і не плутати, вони щось брали з

собою. Якщо один чеберяйчик був із книжкою, то другий - без неї, якщо один брав у руки дзвіночок або був із іншою будь-якою квіткою, то другий - без.

Їх звали З та Без.

Ось і сьогодні, щоб ви, діти, не переплутали їх, вони склали загадки зі своїми іменами. Послухайте, чиє ім'я звучить у загадці:

"Без рук, без ніг у небо повзе" (дим). "Без крил літають, без ніг стрибають, без вітрил пливуть" (хмари). "Що без початку і без кінця?" (обручка). "З бороною, а не дід, з рогами, а не бик, доять, а не корова, лико дере, а личаків не плете"
(коза).

Чеберяйчикам сподобалось, як ви відгадували загадки і вони вирішили пригостити вас чаєм. Чеберяйчик З зробив канапки. Діти, як ви гадаєте, з чим зроблено канапки? (з рибою, з маслом, з сиром тощо). А його друг без запропонував пити чай Без цукру. А ще без чого можна пити чай? (без лимона, без цукерок, без тістечок) [50].

Лінгвістична казка

"Чеберяйчики "біля" та "перед"

Мета: ознайомити дітей з прийменниками "біля та перед".

Хід заняття. Вихователь розповідає дітям лінгвістичну казку:

- Жили-були два чеберяйчики. Один із них був дуже допитливий, він завжди стояв біля чого-небудь і розглядав: біля гриба, біля квіточки, біля травинки. Звали його Біля.

Його друга звали Перед. Він любив у всьому порядок: рано вранці вставав, умивавсь із лілеї, зачісувався перед люстерком, мив руки перед сніданком, ставив перед собою філіжанку із соком кульбаби. Йому завжди здавалося, що він спізнюється, тому прибігав і одразу ж кричав Біля: "Вибач, будь ласка, мене. Я винен перед тобою". Чеберяйчик Біля заспокоював друга Перед, сідали біля віконечка і починали грати. Вони і для вас, діти, придумали гру.

Але, перш ніж почати гру, запам'ятайте: Якщо предмети знаходяться поряд, близько один до одного, до нас на допомогу приходить Біля. А якщо предмети стоять перед чим-небудь? Правильно, допомагає Перед. Отже, я читаю речення, а ви їх закінчуєте.

Зразок відповіді:

- Я стою біля дерева, а ти стоїш перед деревом. Я стою біля хатинки, ти стоїш ... Я стою біля столу, ти стоїш ... Я стою біля машини, ти стоїш ... Я стою біля каруселі, ти стоїш ... Я стою біля крамниці, ти стоїш ...

А зараз, діти, відгадайте загадки з іменами чеберяйчиків Біля і Перед:

- "Покружилась зірочка біля мене трішки,

Сіла і розтанула на моїй долоньці" (сніжинка).

- "Він ходить перед нами, голову задравши, не тому, що поважний граф, не тому, що гордий норов,

А тому, що він ..." (жираф) [50].

Подорож у країну Мови

Мета: познайомити дітей із цікавою країною королеви Мови, створити емоційне тло, викликати бажання брати участь у казкових діях, познайомити з моделлю слова.

Матеріал: сюжетні малюнки, що ілюструють подорож країною Мови, ляльки - хлопчик і дівчинка, м'яка озвучена іграшка - Сонячний зайчик, прямокутники - модель слова.

Хід заняття. Вихователь розповідає лінгвістичну казку: "Одного ранку наші веселі малята Даринка й Максимко вирушили в подорож. Вони взяли свою чарівну парасольку, розкрили її... і ось вони вже в якомусь незнайомому місті.

- Де ми опинилися? - запитала Даринка у братика. Проте хлопчик тільки розвів руками. Місто було охайним, великим. Діти почали міркувати, де ж вони опинились, адже місто зовсім незнайоме. Воно дуже сподобалося їм, тому малята вирішили трохи погуляти й запитати в когось, як же називається це місто.

Раптом братик і сестричка почули веселий сміх. Діти обернулися навколо, але нікого не побачили. Хто ж це міг сміятися?

- Ха-ха-ха, ви що, мене не бачите? - почули малята. Та це ж я, Сонячний зайчик. А ви хто?

- Так ось, хто до нас звертається, - здогадалася Даринка й звернула увагу братика на Сонячного зайчика, який стрибав навколо дітей.

- Доброго дня! Ви хто? - повторив своє запитання Сонячний зайчик.

- Доброго дня, Зайчику! Я Даринка, а це - мій братик Максимко, - пояснила дівчинка. Скажи, будь ласка, де ми знаходимося? Як називається це місто?

- Це не місто, - пояснив Сонячний зайчик, - це казкова країна.

Запрошую вас у найправдивішу казку.

У казку відкривається вхід через мить.

Із серцем відкритим, з обличчям без маски

У світ цей чарівний сміливо ступіть.

Гостями ви будете в нашій країні,

А, може, залишитесь тут назавжди.

Тут жителі будуть до вас всі гостинні,

Толе швидше в розчинені двері ідіть.

Господарка казки - красуня чудова.

Вийшла вітати гостей дорогих.

А хто ж вона? та це ж наша Мова!

Запрошує вас на казковий поріг.

Сини її - вірші - відважні й кмітливі,

За нею зібралися тісним гуртом.

Високі, стрункі, як один чорнобриві,

Вони захищають країни кордон.

Поділила всю країну Мова на частини,

То ж роботи вистачає для кожного сина.

Познайомтесь, діти, ближче із диво-братами,

Та як вони відважно б'ються з Мови ворогами.

(Л.Лужецька)

- А як звуть синів Мови і хто вони такі? - запитав Максимко.

Сонячний зайчик розповів дітям, що синів Мови звуть словами, вони живуть ось у таких будиночках [__], а щоб можна було розрізняти ці будиночки, і знати, в якому з них живуть, які слова, на будиночках намальовані рисочки, але про це ви дізнаєтесь далі.

- Ой, як цікаво! Ми жодного разу не були в цій казковій країні і дуже хотіли б помандрувати нею, - заплескала в долоні Даринка" [50, 64].

Слова у країні Мови

Мета: ознайомити дітей із схемою-моделлю слова-предмета.

Матеріал: сюжетні малюнки, що ілюструють подорож країною Мови, ляльки - хлопчик і дівчинка, м'яка озвучена іграшка - Сонячний зайчик, моделі слів-предметів - по 5-6 шт. На кожну дитину.

Хід заняття. Вихователь розповідає казку: "Разом із Сонячним зайчиком Даринка з Максимком гуляли містом. Діти побачили багато будинків, на яких були намальовані рисочки. Ось на цьому - одна рисочка, на цьому - дві, а на цьому - аж три. Раптом Сонячний зайчик зупинився біля одного з будинків, ось такого [/ /]

- Хто живе в цьому будиночку? - запитали малюки.

- Зараз я розповім вам одну історію, й ви самі здогадаєтесь, - відповів Сонячний зайчик і почав свою розповідь:

Не любив чаклун людей, бо вони все знають,

І предмети всі навколо якось називають.

Вирішив усі знання в нас він відібрати.

"Лише я один на світі усе буду знати".

Люди вранці розплющили очі

І зрозуміли, що хтось їм наврочив.

Ніхто у своїх кімнатах нічого не міг упізнати.

Виглядають у вікно - незнайоме все одно!

Що це дзвеніло і нас розбудило?

Від нього лиш чути - тік-так і тік-так.

Ой, що це, ой що це - не визнають ніяк!

Захотілося їсти - на що ж його сісти?

Хочете вірте, хочете - ні

Потрапили всі в якесь дивне кільце.

Ой, що це, ой, хто це, і це, і оце?

Що це росте під вікном на дворі?

Хто це літає високо вгорі?

Не можуть навколо нічого впізнати.

Хочеться людям плакати, кричати.

Хто це, і що це - великий секрет -

Загубив свою назву кожен предмет.

Дружно давайте ти, він і я

Повернемо предметам назву й ім'я.
На виручку прийде у названий строк
Наш новий знайомий - Мови синок.
Відкриє одразу тобі і мені
Нам дуже потрібні слова чарівні:
Книжка, дошка, кабінет,
Печиво, повидло, мед,
Чоботи, штани, кашкет,
Мотоцикл, велосипед -
Знайте, діти, наперед
Кожен з них - це є предмет.

(Л.Лужецька)

- Все зрозуміло! У будинках із однією рисочкою живуть слова, що називають предмети, - заплескали в долоньки Даринка й Максимко. Сонячний зайчик пояснив малятам, що кожне слово-предмет позначає щось своє. Цим "щось" можуть бути вітер, клен, мрія і, навіть, країна, але всі слова-предмети живуть ось у таких будиночках 1 / [і відповідають на запитання "Хто?" або "Що?".

Вихователь: "Діти, давайте доберемо слова-предмети, що відповідають на запитання хто? Відтепер на запитання що? Я буду промовляти слова, а ви покладіть стільки фішок, що означають слова-предмети, скільки слів я назву".

Спочатку вихователь промовляє слова повільно, потім - у більш швидкому темпі. Надалі до іменників додаються інші частини мови, діти повинні покласти ту кількість фішок, яка дорівнює кількості названих іменників. Ознайомлення дітей зі словами-предметами, а також моделлю, яка є їх умовним позначенням, дає змогу перейти до ознайомлення дошкільників із будовою слова, а саме: наявністю в його складі таких частин, як корінь і суфікс.

Лінгвістична казочка

Фея Мовознайка розчакловує перші цеглинки

Мета: закріпити розуміння дітьми дієслів руху з префіксом ПО- і ПРИ-, учити моделювати дієслова руху з префіксами ПО- і ПРИ-.

Матеріал: макет королівства, герої Пояснюля, Доведунчик, фея Мовознайка, пані Граматика, моделі.

Хід заняття. Вихователь пропонує дітям сюжет лінгвістичної казки "Фея Мовознайка розчакловує перші цеглинки".

- "Рано-вранці, коли перші промінці сонечка торкнулися палацу Мови, Пояснюля й Доведунчик сиділи біля цеглинок у будиночку, де жили слова, що означають дії руху. Пояснюля взяла в руку велику цеглинку, поставила перед собою і мовила: "Це слово - їхати, а це (показує на нову велику цеглинку) - ходити". Доведунчику сподобалася ця гра. Він теж почав добирати великі цеглинки й називати: "Стрибати, плавати, літати". Та скоро їм ця гра набридла, і Пояснюля запропонувала нову гру, яка називається

"Пояс-нюльки". Доведунчик спочатку не хотів грати, а потім погодивсь і сказав, що називати слова, які означають дії руху, буде він, а пояснювати - Пояснюля.

- Їхати, - сказав Доведунчик.
- Рухатися на транспорті, - відповіла Пояснюля.
- Літати.
- Рухатися в повітрі.

Вони так захопилися грою, що не помітили, як увійшли до будиночка пані Граматика та фея Мовознайка.

- Так, так. Великі цеглинки в цій кімнаті ми розчаклювали, а малі - ні, - зауважила пані Граматика.
- Згадайте, які імена молодшого сина ви знаєте? - запитала фея Мовознайка.
- ПО, - сказала Пояснюля.
- ПРИ, - голосно відповів Доведунчик.
- А що означають ці імена, - запитала пані Граматика, не забули?
- Ні, ні! - хором відповіли Пояснюля й Доведунчик. - ПО - означає початок руху, а ПРИ - його кінець.

І в цей час фея Мовознайка змахнула своєю чарівною паличкою над маленькими цеглинками, і на одній із них з'явився дивний знак. Ось такий: «--[_]. Що це за знак? Що він означає? Усі зачаровано дивилися на нього, а Пояснюля терла свого лобика, і її літера П замигтіла, як лампочка. Вона уважно розглядала знак і розмірковувала: "Переривчаста стрілочка починає відходити від цеглинки. Так робив молодший син, коли мав ім'я ПО. Так, так - це ПО!"

- Молодець! - похвалила фея Мовознайка Пояснюлю і змахнула чарівною паличкою ще раз. На другій цеглинці з'явився новий знак. Ось такий: --»[_].
- А це що за знак? Що він означає?

Враз у Доведунчика засвітилася літера Д, і він почав розмірковувати: "Якщо стрічка, що починає відходити від цеглинки - початок руху, то тут стрілочка вперлася своїм носиком у цеглинку й зупинилася - кінець руху, а це ім'я молодшого сина ПРИ. Так, я впевнений це - ПРИ", - дійшов висновку Доведунчик.

- Хвала! Хвала вам! Ви справжні принц і принцеса королеви Думки. Я пишаюся вами, - вихваляла дітей фея Мовознайка.
- Ось ми й розчаклювали перші маленькі цеглинки, а їх ой як багато! - зауважила пані Граматика.
- То ж давайте ще розчаклювати! - окрилені успіхом, закричали Пояснюля й Доведунчик.
- Ні, ні! Треба запам'ятати ці знаки й навчитися їх об'єднувати в слово: маленького синочка ставити перед та-том-господарем слова. Це ось як треба робити. Спочатку - ставимо маленьку розчакловану цеглинку, а потім велику цеглинку і дивимось, який знак на маленькій цеглинці, згадуємо ім'я, що означає цей знак, і вимовляємо все слово. Подивіться, я поставила цеглинку".

«--[_] [_]. Це позначає, що треба спочатку вимовити ім'я молодшого сина ПО і слово, що означає рух: ПО - бігати, побігати.

- Це цікаво, будувати з цеглинок слова, - сказав Доведунчик.
- Давай запросимо й дітей будувати з цеглинок слова. Чим більше дітей умітимуть це робити, тим вірогідніше, що зла чаклунка не повернеться до палацу Мови, - звернулася Пояснюля до Доведунчика.
- Так, так! Запрошуємо! - мовив Доведунчик і передав дітям купу цеглинок. Ось такі пригоди були в Пояснюлі та Доведунчика.

Покажи знак

Мета: учити дітей розуміти дієслова руху з префіксами ПО- і ПРИ-, співвідносити слово з його уявною схематичною моделлю.

Матеріал: сигнальні картки із зображенням моделей слів.

Словник: полізти, поїхати, порізати, посміятися, приїхати, прийти, поповзти, поплакати, прихворіти, прилетіти, покотитися, поламати, приповзти, піти, приклеїти, полетіти, помчати, приплентатися, посунути, поїсти.

Хід гри. Вихователь пропонує розглянути сигнальні картки:

(--» [] []) («-- [] [])

Звертає увагу на те, що на картках зображені дві цеглинки: велика й маленька. Пропонує декілька запитань: Що означає маленька цеглинка? Велика цеглинка? Які знаки відбиті на цеглинках? Що означає кожен знак? Потім повідомляє правила гри: дорослий називає слова, а діти уважно слухають і показують ту сигнальну картку, яка позначала назване слово. Якщо слово не позначало дію руху, то сигнал подавати не треба. Дорослий називає слова в помірному темпі, чітко вимовляючи префікси.

Виклади слово

Мета: учити дітей розуміти дієслова із префіксом ПО-і ПРИ-, викладати модель дієслова відповідно до його семантичного значення.

Словник: поїхати, приповзти, приїхати, побігти, попливти, прилетіти, прийти, полетіти, припливти, помчати, присунути, почовгати, примчати, причовгати, прилізти, полізти.

Хід гри. Педагог пропонує уважно слухати слова і з окремих маленьких і великих цеглинок викласти модель слова.

Закінчи речення

Мета: учити пояснювати значення дієслів руху з префіксами ПО- (ПІ-) і ПРИ-, активізувати в мовленні дієслова руху з префіксами.

Матеріал: лист від Пояснюлі.

Хід гри. Вихователь читає і показує лист від Пояснюлі, в якому вона пропонує виконати нове завдання, що називається "Хто розуміє, той сказати вміє". Дорослий називає початок речення, а діти - закінчення. Потім просить

дитину пояснити вибірково значення слова, уточнює, як здогадалася.

Пропоновані речення:

Маринка на автобусі до бабусі ... (поїхала, приїхала). Ведмідь через хаші поліз і до вулика ... (приліз). Колобок доріжкою ... (покотився). Дерев'яно до школи пішов, а до театру ... (прийшов). Журавлі вже у вирій ... (полетіли). Козаки вранці поскакали, а вже надвечір і до Січі ... (прискакали). Бджілки за медом ... (прилетіли). Качка з каченятами до берега ... (припливла).

Лінгвістична казка

Продовжуємо знімати чари

Мета: закріплювати розуміння дієслів руху з префіксами В-, ВИ-, моделювати дієслова руху з префіксами В-, ВИ-.

Матеріал: лінгвістична казка, макети "цеглинок".

Хід заняття. Вихователь пропонує дітям сюжет лінгвістичної казки "Продовжуємо знімати чари".

- "Пояснюля й Доведунчик сиділи на ганку будиночка слів і грали в цікаву гру. Доведунчик показував руками дії руху від себе, а Пояснюля називала слова: "Поїхали, пострибали, полізли". Раптово він змінював напрям руху і показував дії руху до себе. Та Пояснюля була уважною і одразу ж називала: "Приїхали, прилетіли".

- О! Ви вже добре знаєте імена ПО, ПРИ, але нам треба розчаклувати нові маленькі цеглинки, - сказала фея Мово-знайка, наближаючись до будиночка.

- А чи пам'ятають діти, які ще імена мав молодший син?

- В і ВИ, - хором відповідали Пояснюля й Доведунчик.

- А що означають ці імена? - запитала пані Граматика. - Не забули?

- Ні! Не забули. З іменем В - рух із зовні всередину чогось, а з ВИ - рух зсередини, - промовила Пояснюля.

- Ти забула, що вони обов'язково вимагають біля себе слів-помічників. У В помічник в або у, а у ВИ- з, - доповнив Доведунчик.

- Так, так. Лише за цієї умови імена будуть означати рух із зовні чогось або зсередини назовні, - підкреслила пані Граматика.

І в цей час фея Мовознайка змахнула своєю чарівною паличкою над маленькими цеглинками, і на одній із них

з'явився такий знак: --- [- »_]. Фея промовила: "Як ви гадаєте, що це за знак? Що він означає? Пояснюля засвітилася, посміхнулася й пояснила його так:

- Переривчаста стрілочка, що означає напрям руху, зайшла аж до середини цеглинки й показує рух із зовні всередину. Стрілочка ввійшла і зупинилася. Вона закінчила дію руху. Так робив молодший син, коли мав ім'я В. Я впевнена, це - В!

- Розумничка ти наша, - похвалила фея Пояснюлю. - А тепер дивіться уважно на ще одну цеглинку.

Вона змахнула чарівною паличкою - і на цій цеглинці з'явився новий знак. Ось такий: «- [---_]. А що ж означає

цей знак? Раптом у Доведунчика включилась літера Д, і він теж почав міркувати: "Якщо стрілочка, яка зайшла із зовні всередину - це ім'я В, то тут стрілочка виходить зсередини маленької цеглинки. Отже, вона означає дію руху зсередини, а це ім'я молодшого сина ВИ зі словом-помічником з. Так! Я впевнений - це ВИ!" - дійшов висновку.

- Ось ми й розчаклували ще дві маленькі цеглинки. Відтепер за роботу. Ці маленькі цеглинки треба з'єднувати з великою. Так ми навчимося будувати слова, змінювати їх значення. Нагадую, що молодший син стоїть завжди перед словом-татом. Тому будуюмо слова так: спочатку ставимо розчакловану маленьку цеглинку з певним знаком, а потім - велику. Згадуємо ім'я, що означає знак на маленькій цеглинці, з'єднуємо його зі словом, що означає дію руху, і одержуємо нове слово з іншим значенням. Подивіться, я поставила цеглинки такі --[->_] [____] . Це свідчить, що треба спочатку вимовити ім'я молодшого сина В і слово, що означає рух, - В - бігти, У - вийти.

- Як цікаво будувати з цеглинок слова! - сказав Доведунчик.

- Давай запросимо дітей будувати слова з цеглинок. Чим більше дітей умітимуть це робити, тим вірогідніше, що зла чаклунка не повернеться до палацу Мови, - звернулася Пояснюля до Доведунчика.

- Так, так, запрошуємо! - мовив Доведунчик і передав дітям купу цеглинок" [50, 64].

Хто назве більше слів за моделлю?

Мета: учити дітей називати слова, що означають дії руху префіксами В-, ВИ- відповідно до пред'явленої моделі, закріплювати розуміння значення дієслів з префіксами В-, ВИ-.

Матеріал: моделі слів з В-, ВИ-.

Хід гри. Вихователь показує пакунок від Пояснюлі й Доведунчика. Розглядає разом із дітьми моделі префіксальних дієслів із префіксами В-, ВИ-

--- [->_] [____] «---[] [____]

- Пояснюля й Доведунчик передали нам моделі цеглинок, що означають дії руху. Ця модель складається з маленької цеглинки, що стоїть попереду великої цеглинки. Давайте пригадаємо, що означає маленька цеглинка, а що - велика. Якщо на великій цеглинці ----- переривчаста лінія, то які слова вона означає? (Прогнозована відповідь дітей: слова дії руху). А що означають ці знаки на маленьких цеглинках? (Відповідь дітей: напрямок руху). Хто покаже, де модель імені В, а де ВИ? (Показуючи модель, діти обґрунтовують свої відповіді). А тепер давайте грати. За кожне правильне слово - фішка. Хто більше набере фішок, той і переміг [50, 64].

Список використаних джерел

1. *Аванесова В.Н.* Дидактическая игра как форма организации обучения в детском саду. - В кн. Умственное воспитание дошкольника / Под ред. Н.Н.Поддьякова. - М., 1972.-С. 56-61.
2. *Аркин ЕА.* Ребенок в дошкольные годы / Под ред. А.В. Запорожца, В.В.Давидова. - М.: Просвещение, 1967. -445 с.
3. *Артемова Л.В.* "Театр і гра". Вдома, у дитячому садку, в школі: [Пер. з рос. - 2 вид.] - К.: Томіріс, 2002. -291 с.
4. *Артемова Л.В.* Вчитися, граючись. Навколишній світ у дидактичних іграх дошкільнят. - К.: Томіріс, 1995. -112 с.
5. *Артемова Л.В.* Колір. Форма. Величина. Число. - К.: Томіріс, 1997. - 176с.
6. *Артемова Л.В.* Театрализованные игры дошкольников. - М.: Просвещение, 1991. - 127 с.
7. Базовий компонент дошкільної освіти в Україні. - К., 1999.-62 с.
8. *Балабайко М.С.* Обучение моделированию диалогической речи // Иностранные языки в школе. - 1976. - №1. -С. 26-31.
9. *Богуславская З.М.* Психологические особенности познавательной деятельности детей-дошкольников в условиях дидактической игры // Психология и педагогика игры дошкольника. - М., 1966. - С. 254-340.
10. *Богущ А.М.* Развитие речи у детей дошкольного возраста. -К.: "Рад. пік.", 1972.
11. *Богущ А.М.* Дошкільна лінгводидактика: теорія і практика. - Запоріжжя: Просвіта, 2000. - 216 с.
12. *Богущ А.М.* Методика навчання української мови в дошкільних закладах: Навч. посібник. - К.: Вища школа, 1993.-327 с.
13. *Богущ А.М.* Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років. Монографія. - К.: Видавничий Дім "Слово", 2004. - 376 с.
14. *Богущ А.М., Аматыєва Е.П., Хаджиррадева С.К.* Культура речевого общения детей дошкольного возраста: методическое пособие. - Одесса: ЮНЦ АПН Украины, 2003.-251с.
15. *Богущ А.М., Григоренко Г.І.* Запрошуємо до розмови. К.: Освіта, 1996. - 151 с.
16. *Богущ А.М., Монке О.С.* Формування оцінно-етичних суджень у дітей старшого дошкільного віку. - Одеса: ПНЦ АПН України, 2002. - 239 с.
17. *Богущ А.М., Шиліна Н.Є.* Мовленнєва готовність старших дошкільників до навчання у школі. - Одеса: ПНЦ АПН України, 2003. - 335 с.
18. *Богущ А.М.* Мовленнєвий компонент дошкільної освіти. - Одеса: "Слово", 2004. - 176 с.
19. *Бондаренко А.К.* Дидактические игры в детском саду.-М., 1991.- 160 с.
20. *Бондаренко А.К.* Словесные игры в детском саду. Пособие для воспитателя детского сада. - М.: Просвещение, 1977. -94 с.

21. *Бухбиндер В.А.* О системе упражнений . - В кн.: Обучение иностранному языку как речевой деятельности в средней школе / Под ред. А.А.Миролюбова. - М.: НИИ содержания и методов обучения АПН СССР, 1977. - С. 22-30.
22. *Венгер Л.А.* Воспитание и обучение. - М.: Педагогика, 1969. -274 с.
23. *Верещагин Е.М., Костомаров В.Г.* Язык и культура. - Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного: - М., Издво МГУ., 1973. - С. 65.
24. *Вишневський О.І.* Довідник учителя іноземної мови. -К.: Рад.школа, 1982. - 152 с.
25. *Водолаза Н.В.* Театральна абетка. - Донецьк, 2000. -108 с.
26. *Виготский Л.С.* Игра и ее роль в психическом развитии ребенка. Вопросы психологии. - 1966. - №6 - С. 62-76.
27. *Виготский Л.С.* Избранные психологические исследования. - М., 1956. - 519 с.
28. *Виготский Л.С.* Мышление и речь. - 5 изд., испр. - М.: Лабиринт, 1999. - 351 с.
29. *Гавриш Н.В.* Інтелектуальна гра // Дошкільне виховання. - 2003. - №6. - С. 6-7.
30. *Гавриш Н.В.* Методика розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку. - Луганськ: Альма-Матер, 2004. -217 с.
31. *Гавриш Н.В.* Повчально, цікаво, весело // Дошкільне виховання. - 2005. - №5. - С. 14-15.
32. *Гавриш Н.В.* Розвиток зв'язного мовлення дошкільнят: Навч.-метод, посіб. - К.: Вид.дім "Шкіл, світ": Вид. Л.Галіцина, 2006. - 119 с.
33. *Гавриш Н.В.* Розвиток мовленнєвої творчості в дошкільному віці. - Донецьк: ТОВ "Лебідь", 2001. - 218 с.
34. *Гез Н.И.* Система упражнений и последовательность развития речевых умений и навыков // Иностранные языки в школе. - 1969. - №6. - С. 29-40.
35. *Гербова В.В.* Составление описательных рассказов: К методике обучения старших дошкольников описательным рассказам // Дошкольное воспитание. - 1981. - №9. -С. 28-34.
36. *Гончаренко СІ.* Український педагогічний словник. -К.: Либідь, 1997. - 326 с.
37. *Гроос К.* Душевная жизнь ребенка. - Киев, 1916. -С. 70-85.
38. *Демьяненко М.Я., Лазаренко КА., Мельник С.В.* Основы общей методики обучения иностранным языкам. - К.: Вища школа, 1984. - 255 с.
39. *Жуковская Р.И.* Воспитание ребенка в игре. - М., 1963.-319 с.
40. *Запорожец А.В.* Избранные психологические труды /Под ред. В.В.Давыдова, В.П.Зинченко: В 2-х т. Т.1. Психическое развитие ребенка. - М.: Педагогика, 1986. - 320 с.
41. *Захарченко В.Г.* Формування зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку засобами сюжетно-рольової гри: Дис ... канд. пед. наук: 13.00.01. - К., 1997. - 186 с.

42. *Изаренков Д.И.* Обучение диалогической речи. -М.: Русский язык, 1986. - 160 с.
43. *Каджаспарова Г.М., Каджаспаров АЮ.* Педагогический словарь. - М.: Академия, 2001. - 176 с.
44. *Карпинская Н.С.* Художественное слово и воспитание детей. - М.: Педагогика, 1972. - 151 с.
45. *Козлова СА., Куликова ТА.* Дошкольная педагогика. 2-е изд. перераб. и доп. - М.: Академия, 2000. - 416 с.
46. *Колодця ДА.* Детские игры, их психологическое и педагогическое значение. -М., 1911.-С. 235-236.
47. *Короткова Е.П.* Обучение детей дошкольного возраста рассказыванию. М.: Просвещение, 1982. - 127 с.
48. *Крафт Б.* Общие и онтогенетические аспекты совместного планирования как одной из форм коммуникации // Психолого-педагогические вопросы развития речи в детском саду: Сб. / Под ред. Ф.А.Сохина, О.С.Ушаковой. -М.: Изд-во АПН СССР, 1987. - С. 63-69.
49. *Крутий К.Л.* Методика активізації вживання службових частин мови в мовленні старших дошкільників. - Дис ... канд. пед. наук. О., 1996.
50. *Крутий К.Л.* Теорія і практика формування граматично правильного мовлення в дітей дошкільного віку. Дис. д-ра пед. наук. - К., 2005.
51. *Леонтьев АА.* Психология общения. - 2-е изд. - М.: Смысл, 1997. - 365 с.
52. *Леонтьев АА.* Язык и речевая деятельность в общей и педагогической психологии: Избранные психологические труды. - М.: Воронеж: Издательство НПО "МОДЭК", 2003. -538 с.
53. *Леонтьев АА.* Язык, речь, речевая деятельность. -М.: Просвещение, 1969. - 212 с.
54. *Леонтьев А.Н.* Деятельность, сознание, личность. -М.: Просвещение, 1975. - 302 с.
55. *Леонтьев А.Н.* Избранные психологические произведения: В двух томах. - М.: Педагогика, 1983. - Т. 1-2. -318 с.
56. *Леонтьев А.Н.* Проблемы развития психики. - М.: ИздвоМГУ, 1981.-584 с.
57. *Лесгафт П.Ф.* Руководство по физическому образованию детей школьного возраста. ТЛП. - М., 1952. - С. 120-121.
58. *Лисина М.И.* Проблемы онтогенеза общения. - М.: Педагогика, 1986. - 144 с.
59. *Луцан Н.І.* Методика розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку за текстами українських народних ігор: Дис. ... канд. пед. наук. - Одеса, 1995. - 185 с.
60. *Луцан Н.І.* Народні ігри дітям. - Івано-Франківськ, 1992.
61. *Луцан Н.І.* Мовленнєво-ігрова діяльність дітей дошкільного віку. - О.: ПНЦ АГІН України, 2005.
62. *Люблинская Г.О.* - Дитяча психологія. - К.: Вища школа, 1974. - 355 с.
63. *Ляховський М.В., Кошман І.М.* Технические средства в обучении иностранным языкам. - М., 1981. - С. 63.

64. *Маковецька Н.В.* Навчання старших дошкільників суфіксального творення іменників і прикметників. - Дис. ... канд. пед. наук. - Одеса, 2000.
65. *Матецькая Е.И.* Учебноречевые ситуации в обучении иностранным языкам // Иностранные языки в школе. - 1974. - №6. - С. 48-54.
66. Методика обучения иностранным языкам в средней школе: Учебник / Гез Н.И., Ляховский М.В., Миролубов А.А. и др. - М.: Высшая школа, 1982, - 373 с.
67. *Миролубов АА.* Разработка теоретических вопросов системы упражнений в советской методике обучения иностранным языкам в средней школе. Под ред. А.Д.Клименко, А.А.Миролубов. - М., 1973. - 272 с.
68. Новий тлумачний словник української мови у 3-х т. К.: Аконті, Т.1, 2001. - 926 с.
69. Общение и речь: Развитие речи у детей в общении со взрослыми / Под ред. М.И.Лисиной. - М. Педагогика, 1985. -208 с.
70. *Пассов Е.И.* Теоретические основы обучения иностранному говорению. Пособие для учителей иностранного языка. - М.: Просвещение, 1985. - 215 с.
71. Педагогическое речеведение. Словарь-справочник. - Изд. 2-е, испр. и доп. / Под ред. Т.А.Ладыженской и А.К.Михальской; сост. А.А.Князьков. - М.: Флинта, Наука, 1998. -312 с.
72. Педагогічний словник / За ред. Ярмаченко М.Д. -К.: Педагогічна думка, 2001. - 516 с.
73. *Пентиліюк МІ.* Культура мови і стилістика. - К.: Вежа, 1994. - 240 с.
74. *Пироженко ТА.* Комунікативно-речеве розвиток дитини. Монографія. - К. - 2002. - 310 с.
75. *Поніманська Т.І.* Основи дошкільної педагогіки: Навчальний посібник. - К.: Абрис, 1998. - 448 с.
76. *Скалкин ВЛ.* Комунікативно-інформаційна структура іноземного тексту і деякі питання навчання мови // Іноземні мови в вищій школі. - 1977. - №6.
77. *Скалкин ВЛ.* Обучение диалогической речи (на материале английского языка): Пособие для учителей. ~ К.: Рад.шк., 1989.- 158 с.
78. *Скалкін В.Л.* Вправи з розвитку усного комунікативного мовлення. К., Рад. школа, 1978. -129с.
79. Современный словарь по психологии. - "Современное слово", 1998. - 768 с.
80. *Сорокина АМ.* Дидактические игры в детском саду. -М.: Просвещение, 1982. - 96 с.
81. *Тихеева Е.И.* Игры и занятия для маленьких детей. -М., 1965.-С. 116.
82. *Тихеева Е.И.* Развитие речи детей. - М.: Просвещение, 1981.- 159 с.
83. *Тумин-Альмединген НА.* История дошкольной педагогики (хрестоматия). Л., 1940. - С. 207.
84. *Уайзер Г.М., Климентенко АД.* Развитие устной речи на английском языке. - М.: Просвещение, 1972. - 145 с.
85. *Удальцова Е.И.* Дидактические игры в воспитании и обучении дошкольников. - Минск, 1976. - 125 с.

86. *Урушадзе Л.Г.* Вербальные игры как средство развития русской устной речи в группах грузинских детских садов. - Дис. ... канд. пед. наук. - Тбилиси, 1980. - 134 с.
87. *Усова А.П.* Обучение в детском саду // Под. ред. А.В.Запорожца. - М.: Просвещение. 1981. - 176 с.
88. *Усова А.П.* Роль игры в воспитании детей. - М.: Просвещение, 1976. - 96 с.
89. *Ушинский К.Д.* Избранные педагогические произведения. - М.: Просвещение, 1968. - 557 с.
90. *Формановская Н.И.* Речевой этикет и культура общения. - М.: Вмшшая школа, 1989. - 156 с.
91. *Фребель Ф.* Педагогические сочинения. - М., Изд.во 2-е, 1913. -359 с.
92. *дльконин Д.В.* Психология игры. - 2-е изд. - М.: ВЛАДОС, 1999. - 360 с.
93. *Яшина В.И.* Игра и развитие ребенка в дошкольном возрасте. - М., 1995. - С. 37-38.
94. *Garvey C.* *Play.* – Oxford , 1977. - P. 135-137.

ДОДАТОК

Художні твори і розповіді з розвитку діалогічного мовлення

ЗДРАСТУЙ, ХЛОПЧИКУ МАЛЕНЬКИЙ!

Здрастуй, хлопчику маленький!

Йди в кімнату, ручку дай.

Хоч у нас ти і новенький -

Не соромсь, за стіл сідай.

Будеш снідати із нами:

Ось оладки, осьде чай.

Плачеш? Хочеться до мами?

Ой, не треба, не скучай!

В нас ведмедик є і м'ячик,

Коник он стоїть в кутку...

Подивись, ніхто не плаче

У дитячому садку.

(М.Познанська)

РІДНА МОВА

Сію дитині в серденьку ласку,

Сійся-родися ніжне "будь ласка",

Вдячне "спасибі", "вибач" тремтливе,

Слово у серці - як зернятко в ниві.

"Доброго ранку!" "Світлої днини!" -

Щедро даруй ти людям, дитино!

Мова барвиста, мова багата,

Рідна і тепла, як батьківська хата.

(В.Гринько)

БЕЗ ТРУДА НЕМА ПЛОДА

(Українська народна казка)

Якось один чоловік почастивав вовка хлібом.

- Ну й смачний! - похвалив вовк. Далі й питає:

- А де ти його взяв?

- Та де взяв! Землю виорав...

- І все?

- Ні, потім посіяв жито...

- І все маєш хліб?

- Та ні, - каже чоловік. - Почекав, поки жито зійшло, виростало, поспіло. Потім я його вижав, змолотив, намолов борошна, замісив тісто й аж тоді напік буханці.

- Що смачний хліб, то смачний! - сказав вовк. - Та скільки ж коло нього походити треба!

- Твоя правда, - сказав чоловік. - Клопоту багато. Але без труда нема плода.

СОНЦЕ, МОРОЗ І ВІТЕР (Українська народна казка)

Ішли Сонце, Мороз і Вітер битим шляхом усі троє і зустрічають Чоловіка. Глянув він на них і каже: - Доброго здоров'я! Та й пішов собі.

Стали вони між собою сперечатись: кому з них він сказав "Доброго здоров'я!" Доганяють його й питаються:

- Кому з нас, Чоловіче, ти доброго здоров'я побажав?

А він каже: - А ви хто такі будете?

Один каже: - Я - Сонце.

Другий: - Я - Мороз.

А третій: - А я - Вітер.

- Ну то я Вітрові сказав.

От Сонце й каже: - Я тебе в жнива спалю.

А вітер: - Не бійся, я повію холодом і буду тебе холодити.

ПАДИШАХ У ТРАМВАЇ

Пасажирка у трамваї

Бучу піднімає.

Розкричалась: - Ах!

Неподобство, жах –

Дід сидить, а мій,

Мій синок - пестій,

Змушений стояти, ноги утомляти.

І синок бурмоче, що сидіти хоче,

А стояти - ні.

- Не шуміть! - сказав дід на те і встав.

А синок вмовився на сидінні: - Ах!

І на всіх дивився, наче падишах.

(Д.Лукич)

Переклад Оксани Сематович

В АВТОБУСІ

До нашого автобуса
Метелик залетів,
Нікого не питаючи,
На перше місце сів...
Нечемний ти, метелику,
Недобре так робить!
Як хочеш з нами їхати,
То треба заплатити.

(К.Перелісна)

ЯК МИ ГОВОРИМО

Доброго ранку! Здрастуйте! Добрий день! - кажете ви мамі з татком, коли прокидаєтеся; вихователеві - коли приходите до дитячого садочка, друзям - при зустрічі.

До побачення! - кажете ви, йдучи з дитячого садка додому.

Дякую, спасибі - щиро промовляєте за зроблену вам послугу. І всім од тих слів стає приємно й хороше.

Вибачте, пробачте, перепрошую - мовите, коли когось випадково образите.

Будь ласка - промовляєте, звертаючись до інших з проханням.

ЗДОРОВИМ БУДЬ

Я знайомих як зустріну, -
Привітаюсь неодмінно:
- Добрий ранок, добрий день.
А прийду в дитячий сад –
Привітаюсь до малят...

(Г.Бойко)

ЧАРІВНІ СЛОВА

До всіх сердець, як до дверей,
є ключики малі.
їх кожен легко підбере,
якщо йому не лінь.
Ти, друже, мусиш знати їх,
запам'ятати не важко:
маленькі ключики твої -
"Спасибі" і "Будь ласка".

ЗАЄЦЬ ТА ЇЖАК

Сіренький гладенький зайчик сказав їжачкові:

- Який у тебе, братику, некрасивий колючий одяг!
 - Правда, - відповідає їжачок, - але мої колючки рятують мене від зубів собаки і вовка. Чи служить і тобі добре сіренька шубка?
- Зайчик замість відповіді тільки зітхнув.

(К.Ушинський)

СЬОМА ДОЧКА

Було в матері сім дочок. Ось поїхала одного разу мати в гості до сина, а син жив далеко-далеко. Повернулася додому аж через місяць.

Коли мати ввійшла до хати, дочки одна за одною почали говорити, як вони скучили за матір'ю.

- Я скучила за тобою, немов маківка за сонячним променем, - сказала перша дочка.
- Я ждала тебе, як суха земля жде краплину води, - промовила друга дочка.
- Я плакала за тобою, як маленьке пташеня за пташкою, - сказала третя.
- Мені тяжко було без тебе, як бджолі без квітки, - щебетала четверта.
- Ти снилася мені, як троянді сниться краплина роси, - промовила п'ята.
- Я виглядала тебе, як вишневий садок виглядає соловейка, - сказала шоста.

А сьома дочка нічого не сказала. Вона зняла з ніг матері взуття й принесла їй води в мисці - помити ноги.

(В.Сухомлинський)

НОВЕНЬКА

Петрик поспішав у садок. Учора тато купив гру, і йому хотілося швидше показати її своїм друзям.

Зайшовши до групової кімнати, побачив, що там уже Богдан і Юрко будували з великих кубиків гараж, а далі про щось жваво розмовляли Настя і Даринка. Все як завжди. Але ні. Хто це там стоїть біля вікна? Якась незнайома дівчинка.

Новенька! - зрозумів Петрик і, широко усміхаючись, підійшов до неї.

- Здравствуй, - сказав він. - Ти, мабуть, новенька? Мене звать Петро. А тебе як?
- Добрий день, - відповіла дівчинка. - А я - Оксана.
- От і познайомились, - промовив Петрик. - А он там, дивися, Богдан і Юрко, Настя і Даринка, а оце заходять зараз Валя і Мишко. Не сумуй, у нас весело. Нашу виховательку звать Галина Микитівна. Вона дуже добра.
- Ти раніше ходила в дитячий садок? - приєдналася Валя.
- Так. Але тепер ми одержали нову квартиру і їздити туди далеко.

Потроху сходилися діти. Майже кожний намагався сказати щось хороше новенькій, підбадьорити її...

Коли Петрик, зайнятий важливими справами із своїми друзями Вадимом і Максимом, згадав про Оксанку, він побачив її в гурті дівчаток, які весело сміялися, і новенька разом з ними.

ПРОПАВ СОБАКА

Мама принесла з вулиці заблукавшого красивого собаку. Батько сказав, що це породистий собака і в нього очевидно є господар, який мабуть його шукає. Бабуся порадила дати оголошення в газету або на телебачення, а Катя взяла кісточку і підійшла до собаки. Собачка їй дуже сподобавсь. Вона вирішила його погодувати і приласкати. І зовсім не хотіла його кому-небудь віддавати. Що було далі? (Діти повинні придумати кінець історії: собака знайшов господарів; собаку не знайшли, він залишився жити в Каті.)

Дітям пропонується розіграти сценку "Пропав собака". Що робити, якщо пропав ваш чотириногий товариш?

"ТЕЛЕФОН"

"...Ми з Михайликом купили чудову іграшку - телефон. Прийшли з крамниці додому з пакунком. Один телефон у мене поставили, другий - у Михайлика і з'єднали їх через вікно дротом.

- Ну, - сказав Михайлик, - будемо розмовляти. Біжи на гору і слухай.

Я побіг до себе, взяв трубку і слухаю, а трубка вже кричить Михайликовим голосом:

- Алло! Алло! І я кричу:

- Алло!

- Ти чуєш що-небудь? - кричить Михайлик.

- Чую. А ти?

- Чую. От добре! Ти добре чуєш?

- Добре. А ти?

- І я добре! Ха-ха-ха! Чуєш, як я сміюся?

- Чую. Послухай, я зараз до тебе прийду. Михайлик прибіг до мене, і ми стали обніматися від радощів.

- Добре, що купили телефон! Правда? - сказав Михайлик.

- Звичайно, - відповідаю, - добре ..."

(Н.Носов)

ОСЬ ЯКІ РОЗМОВИ ПОЧАЛИ ВЕСТИ ХЛОПЧИКИ:

" - Алло!

- Алло!

- Давай розмовляти.

- Давай, - відповідаю. - А про що розмовляти?

- Ну, про що... Про що-небудь...
- Чому ж ти мовчиш?
- А ти чому мовчиш?
- Я не знаю, про що розповідати, - сказав Михайлик.
- Це завжди так буває: коли треба говорити, то не знаєш про що, а коли не треба говорити, так говориш і говориш...

Я сказав: - Давай подумаємо, а коли придумаємо, тоді здзвонимося.

- Добре. Я повісив трубку і став думати. Раптом дзвінок. Я взяв трубку.
- Ну, придумав? - запитує Михайлик.
- Ні ще, не придумав.
- Чому ж ти телефонуєш, якщо не придумав?
- А я думав, що ти придумав.
- Я сам би тоді зателефонував.
- А я думав, що ти не здогадаєшся.
- Ну добре. До побачення.
- До побачення.

Я повісив трубку. Раптом Михайлик знову дзвонить..."

До побачення ! Приходьте на гостини.

Стемніло, Лариса Василівна сказала, що їй треба додому, що завтра. їй на роботу і взагалі в неї ще багато справ дома. Було шкода прощатися з такою гостею.

Дідусь: - Всього вам доброго!

Бабуся: - Всього доброго, дорога!

Тато: - Ми раді були познайомитися з Вами! Обов'язково приходьте до нас ще.

Мама: - Сподіваюся, ми скоро побачимось. Не забувайте нас, приходьте в гості!

Микола Ілліч: - Приходьте частіше. Ви нам дуже сподобалися.

Бабуся: - Заходьте! Ми завжди раді гостям. На наступний раз я спечу свій улюблений пиріг, ви обов'язково повинні його скуштувати.

Тато: - Ви для нас - бажаний гість! Будемо чекати Вас у гості.

Дарія: - Дякую за надзвичайні груші. До побачення!

Мама: - До побачення! Дуже були раді.

Лариса Василівна: - Дякую за хліб-сіль, за приємний вечір. Я так рада, що з вами познайомилася. Було дуже весело. Мені дуже сподобався ваш будинок, ваша сім'я. Приходьте і ви до мене на гостини всією сім'єю. Буду дуж.е-дуже рада. До зустрічі!

У цей час з кімнати навпроти з'являється Петро. Всі відразу затихли. Бабуся з хвилюванням дивилася на онука і думала про те, яку дурницю він зробить цього разу, чи не образить він гостю. На здивування всіх Петро промовив: "До побачення, Ларисо Василівно! Прошу Вас пробачити мене. Я вів себе жахливо. Але я обіцяю, що виправлюсь. Коли Ви приїдете до нас наступного разу я буду ввічливими. Приходьте до нас в гості будь ласка!"

ПОГОВОРИЛИ

- Кицю, кицю, хочеш мишу?
- М'яу, так, неси скоріше!
- Кицю, хочеш ковбаси?
- М'яу, так, скоріш неси!
- Хочеш, з другом познайомлю?
- Хто ж він?
- Просто пес бездомний...
- Фрр! - і киці вже нема!.. Що ж, не хоче - то й дарма.

(А.Костецький)

МІСЯЦЬ І СОНЦЕ

- Місяць, місяць, а навіщо з неба світиш ти щоночі?
- Щоб за ніч поспало сонце, бо й воно спочити хоче.
- Сонце, сонце, а навіщо ти щоденно з неба світиш?
- Щоб мені раділи люди, щоб мене вітали квіти. Та і місяцю ж потрібно теж колись перепочити.

(А.Костецький)

НІЧ І ДЕНЬ

(Казка)

- Як тебе звать? - спитав у ночі день.
- Як звать? Ніяк не звать. Ніч та й годі.
- А як зватимуть тебе завтра?
- Що значить "зватимуть завтра?" Завтра теж зватимуть ніч.
- А як звали тебе вчора?
- Теж ніч.
- А мене сьогодні звать вівторком, завтра зватимуть серединою, а вчора звали понеділком, - сказав день.

(М.Малишевський)

ОЛЕНКА МАЛЕНЬКА

- Оленка маленька, чому ти раденька?
- Бо в мене весела рідня.
- Чому в тебе очі такі голубенькі?
- На небо дивлюся щодня.
- Чому це у квітках у тебе сукенка?
- В квітник я ходжу по росі.
- Розумна Оленка, чому ж ти маленька?
- Тому я маленька, що звуся Оленка,
- Оленки маленькі усі.

(П. Воронько)

Сніговик-питайлик
Сніговик - морквяний ніс
Вгору віника підніс і питає:
- Перехожі, чом на мене ви не схожі?
Я стою, а ви в бігах,
Ви у пальтах, у шапках...
Гей, скажіть, у вас носи,
Як у мене, - для краси?

(О.Сенатович)

ЗНАЙОМСТВО

Двоє дітей зустрілися на вулиці:

- Добрий день!
- Добрий день!
- Скажи, будь ласка, твоє ім'я.
- Моє ім'я Марина.
- Дуже приємно.
- Скажи ти, будь ласка, своє ім'я.
- Моє ім'я Іван.
- Я дуже рада.
- Як звати вашу виховательку?
- Ганна Сидорівна.
- До побачення, Марино. Приємно було познайомитися.
- До побачення, Іване. Мені теж приємно було зустрітися з тобою.

Коли незнайомі люди зустрічаються вперше, вони знайомляться, називаючи один одному своє ім'я. Ось так:

- Добрий день!
- Добрий день!
- Скажи, будь ласка, як тебе звати.
- Моє ім'я Марина. А тебе як звать?
- Я - Олег.
- А як ім'я та по батькові вашої виховательки?
- Олена Семенівна. А як звати твою виховательку? Ганна Сидорівна.
- До побачення, Марино.
- На все добре, до зустрічі.

РОЗМОВА З БАТЬКАМИ

- Алло, мамо, це ти? Добрий день!
- Добрий день, Іванку.
- Мамо, а батько вдома?
- Так, синку, батько вдома.
- Що робить батько?
- Тато читає газети.

- Передай, будь ласка, татові вітання.
Діти по черзі розмовляють з батьками по телефону.

У ТЕБЕ Є...?

До столу підходять двоє дітей. На столі три іграшки. Діти запитують один в одного:

- Олю, у тебе є лялька?
- Так, у мене є лялька.
- Іро, у тебе є м'яч?
- Ні, у мене немає м'яча.
- Олю, у тебе є ведмедик?
- Так, у мене є ведмедик.
- Іро, у тебе є лялька?
- Ні, у мене немає ляльки.

СКІЛЬКИ?

- Ігорю, скільки у тебе рук?
- У мене дві руки.
- Юро, скільки у тебе ніг?
- У мене дві ноги.
- Скільки у тебе голів?
- У мене одна голова.
- Скільки у тебе вух?
- У мене два вуха, і. т. ін.

ДЛЯ ЧОГО ПОТРІБНІ?

- Для чого потрібне мило?
- Мило потрібне, щоб мити руки, обличчя, тіло.
- Для чого потрібна вода?
- Вода потрібна, щоб мити руки, вмиватись, купатись.
- Для чого потрібний гребінець?
- Гребінець потрібний, щоб розчісувати волосся.
- Для чого потрібна зубна щітка?
- Зубна щітка потрібна, щоб чистити зуби.
- Для чого потрібний рушник?
- Рушник потрібний, щоб витиратися.

ДЛЯ ЧОГО РУКИ ПОТРІБНІ

- Петрусь із дідусем великими друзями були. Про все розповідали один одному. Якось дідусь запитав онука:
 - А для чого, Петрику, людям руки потрібні?
 - Щоб у м'яча грати, - відповів Петрусь.
 - А ще для чого? - запитав дідусь.

- Щоб ложку тримати.
- Щоб кицьку гладити. -А ще?
- Щоб камінчики в річку кидати... Довго відповідав Петрусь дідусеві. І ніби правильно відповідав. А про головне так і не сказав.

(Є.Пермяк)

ВІНИК

- Я в кутку стояв за кару.
- Ну то й що?
- Віником мене прозвали.
- Ну то й що?
- Заставляють замітати.
- Ну то й що?
- Яв кутку стою на руки.
- Ну то й що?
- І кажу: беріть за ноги!
- Ну то й що?
- Піднімайте, як вам треба.
- Ну то й що?
- А те, що батько за вушко – круть
І каже мені: "Затям,
Якщо віникові їсти дають,
Замітати повинен сам!"

(Д.Павчичко)

КУХАРЕ, КУХАРЕ

- Дитина-кухар одягає шапочку й халат.
- Кухаре, кухаре, що ти робиш?
 - Я варю обід.
 - Кухаре, кухаре, що на обід?
 - На обід суп з квасолі та каша з м'ясом.
 - Кухаре, кухаре, що на сніданок?
 - На сніданок манна каша та чай.
 - Кухаре, кухаре, що на вечерю?

СКОРОМОВКА

- Де, вороно-каркароно, ти була?
- Що, вороно-каркароно, принесла?
- Покружляла, покружляла я вгорі.
Горобців порозганяла у дворі.
Стріла півня-розбишаку, пісняра.
І чкурнула, дременула із двора.

ДОЩИК

Ми кликали в понеділок: - Лийсь, дощику, на барвінок!

- А його нема.

Ми кликали у вівторок: - Лийсь, дощику, на яворок!

- А його нема.

Ми кликали у середу: - Лийсь, дощику, на березу!

- А його нема.

Ми кликали у четвер: - Лийсь, дощику, на чабер!

- А його нема.

Ми кликали у п'ятницю: - Лийсь, дощику, на м'ятицю!

- А його нема.

Ми кликали у суботу: - Лийсь, дощику, на салату!

- А його нема...

А покликали в неділю - цілий цебрик дощик вилляв: на барвінок, на явірок, на березу, на чабер, на м'ятицю, на салату, на голівоньку чубату.

- Буде зелено тепер!

(В.Коломієць)